

08

Jaarverslag

Stichting Pensioenfonds
KLM-Cabinepersoneel

Voorwoord

Bij het vaststellen van het jaarverslag over 2007 sprak het bestuur de verwachting uit dat de aandacht in 2008 voornamelijk zou worden gericht op de invoering van een nieuwe pensioenregeling, de totstandkoming van een nieuwe financieringsopzet voor het fonds en verdere verbetering van de communicatie met de deelnemers. Hoewel al deze zaken in het afgelopen jaar veel aandacht kregen, stond 2008 vooral in het teken van de wereldwijde financiële crisis.

Gaandeweg 2008 werd het fonds geconfronteerd met gevolgen van de financiële crisis. Grote gevestigde financiële instellingen vielen om of konden slechts met steun van overheden overeind worden gehouden. Met name in de tweede helft van het jaar daalden de aandelenkoersen enorm. Hierdoor daalde ook de waarde van de beleggingen van het fonds. Een tweede negatieve ontwikkeling was de daling van de lange termijnrente. De bijzondere combinatie van de dalende aandelenkoersen en een dalende lange termijnrente zorgde ervoor dat de dekkingsgraad van het fonds verslechterde van 192,3% eind 2007 naar 111% eind 2008 (108% na indexering).

Omdat het pensioenfonds in oktober 2008 onder het wettelijk vereiste vermogen raakte (dit is het wettelijk minimum van 105% vermeerderd met verplichte buffers), moest op grond van de wet een herstelplan worden opgesteld. Hierin moet worden aangegeven op welke wijze het fonds weer aan het vereiste vermogen gaat voldoen. Eind februari 2009 raakte het fonds voor een korte periode ook onder het wettelijke minimum van 105%. Dit maakte dat ook een plan moest worden opgesteld voor een herstel naar het wettelijke minimum.

Voor het bestuur vormden deze gebeurtenissen alle reden om de fondspositie dagelijks te volgen en frequent bijeen te komen om ontwikkelingen te analyseren en mogelijke maatregelen te bespreken.

Een kanttekening die het bestuur overigens bij de verslechtering van de financiële positie plaatst, is dat deze in belangrijke mate een boekhoudkundige oorzaak heeft. Vraag is in hoeverre, op dit moment bezien, de voor de waardering van de verplichtingen voorgeschreven rentetermijnstructuur een juiste basis is geweest, gegeven de bijzondere ontwikkeling die deze vertoonde in de tweede helft van 2008.

Ondanks de ongekende gebeurtenissen van het afgelopen jaar handhaaft het bestuur zijn vertrouwen in de soliditeit en toekomstbestendigheid van het fonds. Die soliditeit blijkt onder meer uit de recent uitgevoerde continuïteitsanalyse. Deze analyse geeft aan dat het fonds – met inzet van het premie-instrument – binnen de overeengekomen termijnen kan herstellen. Ingrijpen in indexatie of aanpassing van rechten, waarin de media veel over gesproken wordt, kan vooralsnog achterwege blijven.

Verder constateert het bestuur dat het in de voorgaande jaren ontwikkelde beleid adequaat heeft gefunctioneerd. De opgebouwde forse financiële buffers hebben in 2008 precies gedaan waarvoor zij zijn gevormd, namelijk het opvangen van de koersdalingen. In 2007 had het bestuur op strategisch niveau het aandelenbelang al verminderd ten gunste van de vastrentende waarden. Daarnaast is met gebruikmaking de tactische ruimte in 2008 het aandelenbelang bewust onderwogen. Ook is vanwege de volatiliteit en onzekerheid afgezien van tussentijdse aanpassing van de portefeuille naar de strategische benchmarkgewichten. Door deze maatregelen is de daling van de aandelenkoersen minder hard aangekomen. Ook zijn gedurende 2008 verschillende maatregelen van meer operationele aard getroffen, waardoor met name het tegenpartijrisico is verlaagd. Als voorbeelden noemen we het besluit tot dagelijkse verrekening van onderpand met banken en omzetting van kasposities naar kortlopende staatsleningen.

Dit alles heeft ertoe geleid dat het fonds de financiële storm heeft doorstaan. Zo was het mogelijk om per 2009 pensioenen en pensioenaanspraken toch volledig te indexeren. Hoewel inmiddels enig herstel op de financiële markten lijkt op te treden, is de crisis zeker nog niet voorbij en moeten de verwachtingen voor 2009 bescheiden zijn. Wel is het tijd om aan het herstel te werken en lering te trekken uit de gebeurtenissen van het afgelopen jaar.

Begin 2009 is een lange termijnherstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank (DNB). Herstel binnen de wettelijke termijnen wordt gerealiseerd door middel van een herstelopslag op de premie. Verdere maatregelen zijn op dit moment niet nodig. Het bestuur ziet de beoordeling van het plan door DNB met vertrouwen tegemoet. Vanwege de sterk veranderde omstandigheden per ultimo april 2009 mocht het fonds afzien van indiening van een korte termijnherstelplan.

Op het moment van de vaststelling van dit verslag is een bestuurlijke commissie bezig met een grondige evaluatie van het beleid en verkenning van verschillende scenario's en beleidsalternatieven. In dat kader wordt ook uitdrukkelijk aandacht geschonken aan de mogelijkheden tot afdekking van aandelen- en/of renterisico's. Afdekking van het renterisico was in 2006 en 2007 al onderwerp van onderzoek, maar werd op dat moment niet wenselijk geacht. Ook in 2008 is verschillende keren bij het onderwerp stil gestaan, maar eveneens besloten om vast te houden aan het bestaande beleid. Opgemerkt moet worden dat vanaf het moment dat de sterke aandelen- en rentedaling zich inzetten, afdekking van deze risico's feitelijk niet meer tot de mogelijkheden behoorde.

Het bestuur verwacht in juni de evaluatie af te ronden en de eerste beleidsopties te kunnen bespreken en streeft naar besluitvorming over eventuele beleidsaanpassingen in de tweede helft van 2009.

Het bestuur zal in 2009 zijn frequente monitoring van de financiële positie van het fonds en de ontwikkelingen op de markt voortzetten.

Hoewel de arbeidsvoorwaardelijke partijen het zowel ten aanzien van de pensioenregeling als de financiering daarvan eens waren, ontbrak in juni 2008 nog een formeel akkoord. Met het oog op de rechtszekerheid van de belanghebbenden en verplichtingen van het Financiële Toetsingskader besloot het bestuur pensioenreglement 2008 en een nieuwe financieringsopzet vast te stellen. De financieringsopzet werd vastgelegd is een zogenoemde uitvoeringsovereenkomst met KLM. Vanaf de tweede helft van 2008 is veel aandacht besteed aan de administratieve invoering van de nieuwe pensioenregeling en de communicatie over de regeling. Het bestuur constateert dat dit proces volgens planning verloopt. In oktober 2009 zullen alle deelnemers een nieuw uniform pensioenoverzicht ontvangen waarin de nieuwe regeling en gemaakte individuele keuzen zijn verwerkt.

In 2008 en begin 2009 zijn ook belangrijke slagen gemaakt in de communicatie met deelnemers. Zo is een nieuwe, meer eigentijdse website ontwikkeld en is de pensioenplanner aangepast aan de nieuwe regeling. De nieuwe website met actuele pensioenplanner wordt begin juni 2009 operationeel. Verder is gestart met zogenoemde 'Pensioeninformatie-teams' (PIT). Dit zijn teams van jongere deelnemers van het fonds, die in de communicatie een schakelfunctie vervullen tussen het bestuur en de uitvoeringsorganisatie enerzijds en de (jongere) deelnemers anderzijds. Doel is om collega's meer pensioenbewust te maken en wegwijs te maken. PIT vloeit voort uit het jongerenproject Check It dat in 2007 is uitgevoerd. In 2008 zijn twee teams ingericht en van start gegaan. In 2009 is inmiddels een derde team gestart en een vierde team is in zicht. Het concept dat deelnemers andere deelnemers informeren blijkt zowel binnen de doelgroep van het cabinepersoneel als daarbuiten goed aan te slaan. In verschillende publicaties werd het concept als 'best practice' genoemd en in april 2009 ontving het pensioenfonds voor PIT een communicatieprijs.

Het verslagjaar was tevens het eerste jaar van het nieuwe besturingsmodel van het fonds. In april 2008 werd na verkiezingen een verantwoordingsorgaan ingesteld. Na introductie en opleiding werd in de tweede helft van het jaar proefgedraaid. Over het verslagjaar vindt de eerste formele verantwoording plaats. Verder gaf het fonds in 2008, samen met het Algemeen Pensioenfonds KLM en het Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, invulling aan het interne toezicht. In goede samenspraak benoemden de drie fondsen een visitatiecommissie en in overleg met deze commissie stelden zij een plan van aanpak op. Op basis hiervan voerde de visitatiecommissie inmiddels het eerste onderzoek bij het fonds uit. In april 2009 deed de visitatiecommissie verslag van haar werkzaamheden en bevindingen. De bevindingen zijn opgenomen in het voorliggende jaarverslag. Het bestuur heeft het onderzoek als zeer leerzaam ervaren. De opbouwende opmerkingen van de visitatiecommissie geven stof tot nadenken en aanknopingspunten voor verbeteringen in processen en werkwijze.

Het bestuur signaleert dat de verschillende nieuwe organen nog op zoek zijn naar rollen en verantwoordelijkheden. Ook het bestuur moet nog gewend raken. Het bestuur verwacht dat het nog enige tijd zal duren voordat het nieuwe model efficiënt en effectief functioneert, maar ziet een en ander met vertrouwen tegemoet.

Het fonds behaalde over 2008 als gevolg van de financiële crisis een negatief rendement van – 21,3%. Het tienjaars gemiddeld totaalrendement van het fonds bedraagt 3,8%. Het belegde vermogen bedroeg ultimo 2008 EUR 1,06 miljard. De dekkingsgraad voor de onvoorwaardelijke pensioenaanspraken (dit is de nominale dekkingsgraad) bedroeg na indexering 108%.

In dit bijzondere verslagjaar zijn op verschillende terreinen grote inspanningen verricht. Het bestuur spreekt zijn dank uit voor al degenen die zich in het afgelopen jaar hebben ingezet voor het fonds. Daarbij gaat een speciaal woord van dank uit naar degenen die zich hebben ingezet voor een goede invoering van de nieuwe pensioenregeling, alsmede naar de leden van de bestuurscommissie en de adviseurs van Blue Sky Group die de continuïteitsanalyse en het herstelplan hebben verzorgd.

Amstelveen, 2 juni 2009

Eugène van Halder
vicevoorzitter

Peter Schelvis
vicevoorzitter

Inhoudsopgave

6 Personalia

8 Algemeen

- 8 Doelstelling
- 8 Producten van het pensioenfonds
- 11 Kenmerken van het pensioenfonds

15 Kerncijfers

17 Bestuursverslag

- 19 Externe ontwikkelingen
- 30 Algemeen bestuurlijke zaken
- 44 Pensioenontwikkelingen binnen het fonds
- 47 Beleggingen van het fonds
- 57 Actuariële paragraaf
- 58 Risicoparagraaf
- 61 Visitatiecommissie
- 63 Algemeen oordeel Verantwoordingsorgaan

67 Jaarrekening

- 69 Balans per 31 december
- 70 Rekening van baten en lasten
- 71 Kastroomoverzicht
- 72 Toelichting algemeen
- 81 Toelichting op de balans
- 97 Toelichting op de rekening van baten en lasten

107 Overige gegevens

- 107 Financiële opzet
- 107 Bestemming van het resultaat
- 107 Gebeurtenissen na balansdatum
- 108 Actuariële verklaring
- 110 Accountantsverklaring

113 Bijlagen

- 114 Deelnemersbestand
- 116 Ontwikkelingen 1999 – 2008

Personalia

stand per 2 juni 2009

Bestuur

Voorzitter

Drs. D.J.D. Dees

Leden

Mevrouw P.J.G. van den Berk
 E.J.J.A. van Halder, vicevoorzitter
 Mevrouw mr. M.I. Kartman
 Ir. D.S. van Mechelen Rt CMA CFM
 P.M. Schelvis RA, vicevoorzitter
 Mevrouw mr. A.P.T.M. de Wolf

Plaatsvervangende leden

Mevrouw mr. N.F.M.M. Tilli
 A.N.C. Volkerts
 A.W. Gerritsma
 Ing. J. Heijmans
 vacature
 R.C. Koster

Algemeen secretariaat

Drs. E.J.J. Voorhoeve, algemeen secretaris
 Mevrouw drs. N.J.H. Merk, adjunct-secretaris

Directeur

Drs. B.A.A.M. van der Stee

Compliance officer

Drs. D.J.D. Dees

Beleggingsadvies-

commissie Voorzitter

J. Vroegop

Leden

Prof. dr. C.E. Beckers
 Mevrouw prof. dr. M.W. Donders
 Dr. C.L. Dert
 Prof. dr. P.M.A. Eichholtz
 Drs. H.H. van der Koogh

Vertegenwoordigers

E.J.J.A. van Halder
 Ir. D.S. van Mechelen Rt CMA CFM
 P.M. Schelvis RA

Audit Committee

Voorzitter

P.A. van Gent, Algemeen Pensioenfonds KLM

Leden

R. Kies, Algemeen Pensioenfonds KLM

R.C. Koster, Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel

E. van Zwol, Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM

Overige deelnemers

Mr. drs. T.G.A. Keijzers RBA, uitvoeringsorganisatie

J. Hoogendam, uitvoeringsorganisatie

Drs. E.J.J. Voorhoeve, uitvoeringsorganisatie

Verantwoordings-

orgaan

Leden namens

de werknemers

Mevrouw I.S.T. van Brunschot
R. Butje

Leden namens

KLM

Drs. G. Woelders RC
Drs. M.J. Besseling

Leden namens

de pensioengerechtigden

R.O.C. Vader
L. Folkeringa

Visitatiecommissie

Voorzitter

Mr. H. Nijssse

Leden

Drs. D. del Canho

Drs. W. van Ettinger

Accountant

KPMG ACCOUNTANTS N.V., Amstelveen

Actuaris

MERCER Certificering B.V., Amstelveen

Uitvoeringsorganisatie

Blue Sky Group B.V., Amstelveen

Algemeen

Doelstelling

De Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel stelt zich ten doel het efficiënt en effectief uitvoeren van adequate en moderne pensioenregelingen, zoals die zijn overeengekomen tussen de partijen in het arbeidsvoorwaardelijk overleg. Het bestuur voert hiertoe een solide financieel beleid en toetst of afspraken in overeenstemming zijn met de wet- en regelgeving.

Producten van het

pensioenfonds

De pensioenregeling geldt voor alle medewerkers in een cabinefunctie met een onder de cao voor KLM-Cabinepersoneel dan wel voor cabinepersoneel in dienst bij KLM Cityhopper B.V. vallend arbeidscontract. Uitzondering hierop zijn de assistent-pursers, de pursers en de senior-pursers die tot het Kerncorps Cabinepersoneel behoren. De deelnemers nemen een deel van de financiering voor hun rekening via een deelnemersbijdrage. De pensioenregeling kent de volgende producten:

- > **Ouderdomspensioen** is in pensioenreglement 2008A (de eindloonregeling) gebaseerd op het laatstverdiende salaris en het aantal jaren deelnemerstijd. Het ouderdomspensioen bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,58% van de netto pensioengrondslag¹ zoals die geldt op 1 januari van het jaar waarin de deelnemer KLM/KLC verlaat. In pensioenreglement 2008B (de middelloonregeling) is het ouderdomspensioen gebaseerd op het gemiddelde salaris tijdens de loopbaan en het aantal deelnemersjaren. Dit bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,78% van de nettopensioengrondslag zoals die geldt op 1 januari van het betreffende jaar. In de eindloonregeling bedraagt de brutopensioengrondslag, uitgaande van een volle productie, twaalfmaal het maandsalaris (inclusief een eventuele leeftijdstoelage) verhoogd met 16,33% in verband met de eindejaarsuitkering, de winstafhankelijke uitkering en de vakantietoelage. In de middelloonregeling bedraagt deze verhoging 12,33% in verband met de eindejaarsuitkering en de vakantietoelage, vermeerderd met de in het vorig jaar uitgekeerde winstafhankelijke uitkering. Voor deelnemers die hebben gekozen voor een vaste extra uitkering geldt in de middelloonregeling een andere brutopensioengrondslag, namelijk: 13,96 maal het maandsalaris van de deelnemer (inclusief eventuele leeftijdstoelage), zoals vastgesteld per 1 januari van het betreffende jaar, uitgaande van een volledige baan.
- > **Normpensioendatum** is in beide reglementen de eerste dag van de maand waarin de deelnemer 60 jaar wordt. De deelnemers kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij met pensioen gaan. De vroegst mogelijke pensioendatum is de 50ste verjaardag. Ook is het mogelijk later met pensioen te gaan, maar uiterlijk op de leeftijd van 65 jaar.
- > **Deeltijdpensioen** houdt in dat de deelnemer het ouderdomspensioen gedeeltelijk laat ingaan. Het deeltijdpensioenpercentage en het deeltijdpercentage voor het gedeelte dat de deelnemer bij KLM/KLC in dienst blijft, mogen samen maximaal het percentage bedragen waarvoor de deelnemer in dienst was bij KLM/KLC. Deeltijdpensioen kan

¹ De netto pensioengrondslag is de brutopensioengrondslag minus de franchise. De franchise is het deel waarover geen pensioen wordt opgebouwd in verband met de AOW-uitkering vanaf 65 jaar.

ingaan tussen leeftijd van 50 en 65 jaar. Voor het gedeelte dat de deelnemer bij KLM/KLC in dienst blijft, wordt de opbouw van het pensioen voortgezet.

- > **Pensioenegalisatie.** Op verzoek van de deelnemer kan het bestuur een ouderdomspensioen bij ingang tijdelijk verhogen respectievelijk verlagen. Hierbij ondergaat het pensioen vanaf de 65-jarige leeftijd een gelijkwaardige verlaging respectievelijk verhoging. Door deze tijdelijke verhoging of tijdelijke verlaging, bedraagt de laagste uitkering niet minder dan 75% van de hoogste uitkering.
- > **Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP).** De Netto Aanvullende Pensioenregeling (Fiscaal Onzuivere Aansprakenregeling) maakt deel uit van de huidige collectieve pensioenregeling (2008A en 2008B). Deelname aan de NAP is verplicht. Bij deelname aan de NAP verkrijgt de deelnemer een aanspraak op levenslang ouderdomspensioen vanaf 60 jaar. De regeling wordt geheel gefinancierd door eigen bijdragen van de deelnemers. De bijdrage bedraagt 2% van de grondslag. Het fonds wendt de bijdrage direct aan voor de inkoop van aanspraken ouderdomspensioen. Op deze aanspraak uit hoofde van de NAP is de fiscale omkeerregel niet van toepassing. De ingelegde premie wordt ingehouden op het nettoloon van de deelnemers. Over het te zijner tijd uitgekeerde ouderdomspensioen is, volgens de op dit moment geldende wetgeving geen belasting op grond van de Wet op de loonbelasting 1964 verschuldigd. Wel moet de waarde van de aanspraak op NAP worden opgegeven voor Box 3 op grond van de Wet op de inkomstenbelasting 2001. De NAP kent de mogelijkheden van eerder of later met pensioen en deeltijdpensioen.
- > **Omzetting van opgebouwde rechten.** De tot en met 31 december 2007 opgebouwde pensioenaanspraken uit de voorgaande pensioenregeling worden, tenzij de deelnemer daar bezwaar tegen heeft, actuarieel neutraal omgezet in pensioenaanspraken in de nieuwe regeling.
- > **Facultatief partnerpensioen** is tijdens het deelnemerschap op risicobasis verzekerd. Het geldt voor de deelnemer die getrouwd is, een wettelijk geregistreerd partnerschap heeft of die een door KLM/KLC erkend samenlevingsverband heeft. Deze deelnemer is na melding van deze relatie bij KLM voor dit facultatieve partnerpensioen verzekerd. Dit geldt niet wanneer de deelnemer én de partner samen besloten hebben dat dit niet (langer) het geval hoeft te zijn.
Voor dit pensioen wordt een extra deelnemersbijdrage gerekend. Het facultatieve partnerpensioen bedraagt in beide reglementen voor elk jaar deelnemerstijd aan de pensioenregeling 2008 1,4% van de laatste partnerpensioengrondslag².
Toekomstige deelnemersjaren tot de normpensioendatum zijn meeverzekerd.
De uitkering wordt verstrekt tot en met de maand van overlijden van de partner.

² Partnerpensioengrondslag = nettopensioengrondslag = twaalfmaal het maandsalaris van de deelnemer inclusief de eventuele leeftijdstoelag, zoals vastgesteld per 1 januari van ieder jaar,

uitgaande van een volle productie, verhoogd met 16,33% in verband met de eindejaarsuitkering, de winstafhankelijke uitkering en de vakantietoelag, verminderd met de franchise per 1 januari

van dat jaar. Voor deelnemers met een winstafhankelijke uitkering wordt het percentage van 16,33% naar beneden bijgesteld indien het historische voortschrijdende gemiddelde van de winstafhankelijke uitkeringen onder de 4% zakt. Deze bijstelling is gelijk aan het verschil tussen 4% en het in de vorige volzin bedoelde voortschrijdende gemiddelde.

Bij de omzetting van de opgebouwde rechten naar de nieuwe regeling tellen de deelnemersjaren van vóór 1 januari 2008 mee bij de berekening van het facultatief partnerpensioen. Indien niet voor omzetting wordt gekozen, zullen de deelnemersjaren vóór 1 januari 2008 ook niet meetellen voor het facultatieve partnerpensioen.

- > **Partnerpensioen door omzetting van ouderdompensioen.** In de nieuwe regeling (2008) wordt jaarlijks een hoger ouderdompensioen opgebouwd dan onder de oude regeling (2006). Daardoor is er ruimte voor een partnerpensioen. Wanneer een deelnemer een (geregistreeerde) partner heeft, wordt een deel van het ouderdompensioen in enkele situaties automatisch omgezet in een partnerpensioen. Dit geldt bij scheiding, voortijdig vertrek en pensionering. Bij scheiding of vertrek van de deelnemer vindt standaard een omzetting plaats van het opgebouwde ouderdompensioen in ouderdompensioen en partnerpensioen in de verhouding 100 : 70. Bij pensionering geldt dat de deelnemer een ruimere keuzemogelijkheid heeft voor de uitruilverhouding. De keuzes zijn 100 : 100, 100 : 90, 100 : 80, 100 : 70, 100 : 60 en 100 : 50. Bij afwijking van de uitruilverhouding is toestemming van de partner nodig. Wanneer de deelnemer geen keuze maakt, wordt standaard omgezet in de verhouding 100 : 70. Voor een deelnemer zonder (geregistreeerde) partner vindt er geen automatische omzetting plaats. Dit geldt ook wanneer de deelnemer en de partner gezamenlijk hebben afgezien van omzetting.
- > **Wezenpensioen** wordt uitgekeerd tot de kinderen 18 jaar worden. Wanneer het kind een opleiding volgt waarvoor recht op studiefinanciering bestaat, wordt het wezenpensioen tot uiterlijk de 25-jarige leeftijd uitgekeerd. Voor ieder kind bedraagt het wezenpensioen 14% van het bereikbare ouderdompensioen, nadat dit is omgezet in ouderdompensioen én partnerpensioen in de verhouding 100 : 70.
- > **Facultatief Anw-hiaatpensioen.** Het Anw-hiaatpensioen tijdens het deelnemerschap is op risicobasis verzekerd. Dit pensioen is verzekerd voor elke deelnemer die getrouwd is, een wettelijk geregistreerd partnerschap heeft of die een door KLM/KLC erkend samenlevingsverband heeft en deze relatie bij KLM gemeld heeft. Tenzij de deelnemer en de partner samen besloten hebben dat dit niet (langer) het geval hoeft te zijn. Het Anw-hiaatpensioen bedraagt EUR 13.050 bruto per jaar (2009). Voor de verzekering van dit pensioen wordt een eigen deelnemersbijdrage gerekend. Het verzekerde bedrag wordt jaarlijks aangepast aan de ontwikkeling van de Anw-uitkering. De uitkering wordt verstrekt tot de maand waarin de partner 65 jaar wordt.
- > **Arbeidsongeschiktheidspensioen.** Beide reglementen kennen een arbeidsongeschiktheidspensioen. In geval van volledige en duurzame arbeidsongeschiktheid (80% en meer) gaat het arbeidsongeschiktheidspensioen in na afloop van het tweede ziektejaar (ingang WIA-uitkering). De pensioenopbouw wordt volledig voortgezet; hiervoor is geen deelnemersbijdrage meer verschuldigd. Bij gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid gaat het arbeidsongeschiktheidspensioen in op het moment dat de loongerelateerde WIA-uitkering eindigt. Het arbeidsongeschiktheidspensioen is een percentage van het pensioen dat wordt uitgekeerd bij volledige arbeidsongeschiktheid. Bij een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid tussen 35% en 80%

wordt de pensioenopbouw premievrij voortgezet, afhankelijk van de mate van arbeidsongeschiktheid. Bij een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid van minder dan 35% is er geen recht op arbeidsongeschiktheidspensioen. Het arbeidsongeschiktheidspensioen keert in alle gevallen uit zolang de arbeidsongeschiktheid duurt, maar uiterlijk tot de normpensioendatum. Bij eerder overlijden is dit tot en met de dag van overlijden. De normpensioendatum is de eerste dag van de maand waarin de deelnemer 60 jaar wordt.

Kenmerken van het pensioenfonds

Gehanteerd pensioensysteem

De pensioenregeling van het fonds kent twee pensioensystemen. Dit zijn eindloon en middelloon. In pensioenreglement 2008A is de eindloonregeling vastgelegd. Dit is een systeem van pensioenopbouw waarbij de hoogte van het ouderdomspensioen wordt gebaseerd op het laatstverdiende salaris. Deelnemer aan het pensioenreglement 2008A is de werknemer die op of na 1 januari 2008 in dienst is getreden, alsmede de werknemer die direct vóór 1 januari 2008 deelnemer was in pensioenreglement 2006A, met uitzondering van de werknemer die reeds deelnam aan de regeling vóór 1 januari 2008 en die vóór 23 juni 2008 uit dienst is getreden of met pensioen is gegaan. Voor hem blijft de oude regeling van toepassing.

In pensioenreglement 2008B is de middelloonregeling vastgelegd. Dit is een systeem van pensioenopbouw waarbij het ouderdomspensioen wordt gebaseerd op het gemiddeld over de gehele loopbaan verdiende salaris. Deelnemer aan het pensioenreglement 2008B is de werknemer die direct vóór 1 januari 2008 deelnemer was in pensioenreglement 2006B, met uitzondering van de werknemer die reeds deelnam aan de regeling vóór 1 januari 2008 en die vóór 23 juni 2008 uit dienst is getreden of met pensioen is gegaan. Voor hem blijft de oude regeling van toepassing. Ook is het reglement per 1 januari 2009 van toepassing op de werknemer die op 31 december 2008 deelnemer was in pensioenreglement 2008A en (eenmalig) de keuze heeft gemaakt om per 1 januari 2009 te gaan deelnemen in pensioenreglement 2008B.

De Netto Aanvullende Pensioenregeling die deel uitmaakt van beide pensioenreglementen en waaraan de deelnemers verplicht deelnemen, is een beschikbare-premieregeling.

Dit wordt ook wel premieovereenkomst genoemd. De ingelegde premies worden direct omgezet in aanspraken op levenslang ouderdomspensioen vanaf 60 jaar.

Indexering

Indexering tijdens het dienstverband

Pensioenreglement 2008A

Het fonds streeft ernaar ieder jaar de opgebouwde pensioenaanspraken aan te passen aan de algemene loonronde van het voorgaande jaar. Er is ten aanzien van de algemene loonronde sprake van een voorwaardelijke eindloonregeling. De voorwaarde is gekoppeld aan de voorwaarden van de indexatierегeling. Het bestuur beoordeelt jaarlijks of de financiële middelen van het fonds toereikend zijn om de algemene loonronde van het voorgaande

jaar volledig pensioengevend te laten zijn. Dit betekent dat geen recht op deze verhoging bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst deze verhoging kan plaatsvinden.

Pensioenreglement 2008B

Het fonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenaanspraken ieder jaar per 1 januari aan te passen op basis van het percentage van de algemene loonronde volgens de CAO voor het KLM-Cabinepersoneel. Ook hiervoor geldt dat de indexatie voorwaardelijk is. Het bestuur beoordeelt jaarlijks of en zo ja in hoeverre indexering plaatsvindt. Dit betekent dat geen recht op indexatie bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexatie kan plaatsvinden.

Pensioenreglementen 2008A en 2008B

Het fonds streeft ernaar de opgebouwde aanspraken in de NAP ieder jaar aan te passen aan de algemene loonronde voor het KLM-Cabinepersoneel. Hiervoor geldt dat de indexatie voorwaardelijk is. Het bestuur beslist jaarlijks of en zo ja in hoeverre indexering plaatsvindt. Dit betekent dat geen recht op indexatie bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexatie kan plaatsvinden. Voor de extra pensioenaanspraken (ontstaan uit omzetting van opgebouwde aanspraken) geldt dat het fonds ernaar streeft deze jaarlijks per 1 januari aan te passen aan de procentuele ontwikkeling van het prijsindexcijfer³. Dit betreft een voorwaardelijke indexatie. Het bestuur beslist jaarlijks of en zo ja in hoeverre indexering plaatsvindt. Dit betekent dat ook hier geen recht op indexatie bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexatie kan plaatsvinden.

Indexering na beëindiging dienstverband

Pensioenreglementen 2008A en 2008B

Het fonds streeft ernaar de ingegane en premievrije pensioenen en pensioenaanspraken jaarlijks per 1 januari aan te passen aan de procentuele ontwikkeling van het prijsindexcijfer. Dit is een voorwaardelijke indexatie. Het bestuur beslist jaarlijks of en zo ja in hoeverre indexering plaatsvindt. Dit betekent dat ook hier geen recht op indexatie bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexatie kan plaatsvinden.

Organisatie

Het fonds heeft de juridische vorm van een stichting en wordt bestuurd door een bestuur. Binnen het fonds bepaalt het bestuur als hoogste orgaan het beleid. Het bestuur is bevoegd tot het nemen van besluiten die betrekking hebben op het fonds en de daarmee verbonden handelingen.

³ Het prijsindexcijfer is de huishoudens, met als index van het CBS van de basisjaar 2000. reeks afgeleide CPI alle

Bestuur

Het bestuur bestaat uit zes leden, van wie drie namens de werknemers en drie namens KLM. Het bestuur heeft buiten zijn midden een voorzitter benoemd. Deze voorzitter leidt de vergaderingen en bewaakt de zorgvuldigheid van de besluitvorming. Het bestuur benoemt een werknemerslid en een werkgeverslid tot vicevoorzitters. Volgens de vaste vergadercyclus vinden per jaar zes bestuursvergaderingen plaats.

Het bestuur legt jaarlijks verantwoording af over het gevoerde beleid aan het verantwoordingsorgaan. Het interne toezicht op het bestuur wordt uitgevoerd door een visitatiecommissie.

Binnen het fonds bereidt een aantal bestuurscommissies en werkgroepen de besluitvorming in de bestuursvergaderingen voor. Ook voor de uitvoering of uitwerking van besluiten kunnen commissies of werkgroepen worden ingesteld.

Beleggingsadviescommissie

Een beleggingsadviescommissie adviseert het bestuur bij de beleidsbepaling voor beleggingen. Deze commissie bestaat uit externe deskundigen. Leden van het bestuur nemen als vertegenwoordigers deel aan de vergaderingen van de beleggingsadviescommissie.

Audit Committee

Het fonds heeft een Audit Committee. Het Committee beoordeelt de beheersmaatregelen in opzet en werking. Ook voert het Committee onderzoek en beleidsontwikkeling uit op het terrein van de interne beheersing van het fonds. In het Committee zitten vertegenwoordigers van de besturen van de KLM pensioenfondsen. Vertegenwoordigers van de uitvoeringsorganisatie en externe accountant nemen deel aan de activiteiten van het Committee. Het Audit Committee komt viermaal per jaar bijeen.

Communicatiecommissie

De werkgroep Communicatie ontwikkelt het communicatiebeleid. De commissie zet de hoofdlijnen uit voor de communicatieactiviteiten voor het jaar of bij belangrijke ontwikkelingen. In de rol van klankbord begeleidt zij de uitvoering van het communicatiebeleid. In deze werkgroep hebben vier leden van het bestuur zitting.

Verantwoordingsorgaan

Overeenkomstig de Principes voor goed pensioenfondsbestuur legt het bestuur verantwoording af aan een verantwoordingsorgaan. Dit verantwoordingsorgaan bestaat uit zes leden. In dit orgaan hebben vertegenwoordigers van KLM N.V., de deelnemers en de pensioengerechtigden zitting. Iedere geleding heeft twee zetels. Het verantwoordingsorgaan beoordeelt jaarlijks het gevoerde beleid, de uitvoering daarvan en de voor de toekomst gemaakte beleidskeuzen. Het oordeel van het verantwoordingsorgaan wordt

opgenomen in het jaarverslag. Het verantwoordingsorgaan heeft verder adviesrechten ten aanzien van zijn eigen inrichting, de inrichting van het interne toezicht, de inrichting van het communicatiebeleid, klachten- en geschillenregelingen en eventuele bezoldigingsregelingen voor het bestuur.

Visitatiecommissie

Het interne toezicht wordt uitgevoerd door een visitatiecommissie, bestaande uit ten minste drie onafhankelijke deskundigen. De visitatiecommissie beoordeelt het functioneren van het bestuur van het fonds op basis van onderzoek van bestuursprocessen en -procedures, de aansturing van het fonds en de wijze waarop de langetermijnrisico's worden beheerst.

Deelnemersvergadering

Vanwege de samenstelling van de fondspopulatie zijn de wettelijke bepalingen voor medezeggenschap van pensioengerechtigden (nog) niet van toepassing op het fonds. Het fonds kent wel een deelnemersvergadering. Dit is een jaarlijkse bijeenkomst van het bestuur met de deelnemers en de pensioengerechtigden. In deze vergadering doet het bestuur verslag van het gevoerde beleid en de behaalde resultaten in het voorgaande kalenderjaar.

Daarnaast kunnen zowel het bestuur als de deelnemers onderwerpen van algemeen belang aan de orde stellen.

Accountant en actuaris

Het fonds heeft KPMG ACCOUNTANTS N.V. als externe accountant en MERCER Certificering B.V. als certificerend actuaris aangesteld.

Uitvoeringsorganisatie

De uitvoering van de taken van het fonds is uitbesteed aan Blue Sky Group B.V. Deze uitvoeringsorganisatie handelt op basis van mandaten en een marktconform service level agreement. Deze dienstverleningsovereenkomst komt tot stand in een gezamenlijk periodiek overleg van de besturen van de KLM pensioenfondsen en de uitvoeringsorganisatie. In dit overleg wordt de jaarlijkse vergoeding bepaald. Het fonds is medeaandeelhouder van de uitvoeringsorganisatie. Het bestuur heeft de directeur en een lid van het managementteam van de uitvoeringsorganisatie benoemd tot titulair directeur en secretaris van het fonds.

Kerncijfers

15

(bedragen in EUR miljoenen)	2008	2007
Deelnemers		
Aantal actieve deelnemers	8.818	8.404
Aantal gewezen deelnemers	2.671	2.555
Aantal pensioengerechtigden	633	545
Totaal	12.122	11.504
Premies en uitkeringen		
Premies	49,9	46,1
Pensioenuitkeringen	6,4	5,1
Vermogen		
Stichtingskapitaal en reserves	78,9	625,9
Voorziening pensioenverplichtingen	983,3	678,0
Dekkingsgraad	108,0%	192,3%
Indexering		
Pensioenrechten actieve deelnemers	3,02%	3,53%
Ingegane pensioenen en premievrije pensioenrechten	2,5%	1,5%
Beleggingen		
Vastgoed	85,2	104,4
Aandelen	421,5	583,7
Vastrentende waarden	601,7	578,8
Overig	- 47,2	34,7
Totaal	1.061,2	1.301,6
Totaalrendement	- 21,3%	3,4%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement	3,4%	12,1%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement	3,8%	7,3%

Bestuursverslag

Stichting Pensioenfonds
KLM-Cabinepersoneel

1

Externe ontwikkelingen Financiële markten

Het eerste deel van 2008 kenmerkte zich door een voortzetting van grote onrust op de financiële markten. In Europa werd vooral het Zwitserse UBS hard geraakt. Gemeten naar activa was UBS destijds de grootste bank van Europa. Eind 2007 deed deze bank al twee afboekingen van EUR 2,7 miljard en EUR 6,8 miljard. In februari kwam de bank nog eens met een afschrijving ter grootte van EUR 12,6 miljard op haar hypotheekportefeuille.

Eind januari werd ook duidelijk dat de huizenprijzen in de VS de grootste daling lieten zien sinds de depressiejaren. In februari maakte de grootste verzekeraar ter wereld, het Amerikaanse AIG, bekend miljarden te moeten afschrijven. De onrust werd versterkt doordat er twijfels ontstonden over de kredietwaardigheid van de monoliners. Dit zijn verzekeraars die obligaties en complexe kredietproducten garanderen. In reactie daarop werden op 12 februari in de Verenigde Staten drie reddingsboeien uitgegooid naar de noodlijdende Amerikaanse economie. Een noodplan van de Amerikaanse regering voor huiseigenaren met betalingsproblemen, een nieuwe kapitaalinjectie van USD 30 miljard (EUR 20,6 miljard) van de Federal Reserve en een aanbod van superbelegger en miljardair Warren Buffett om obligatieverzekeraars uit de brand te helpen. Vervolgens raakte de onzekerheid op de markten wat op de achtergrond zonder helemaal uit beeld te raken. Na de subprimecrisis kwam echter het volgende probleem naar voren: een commodity boom, veroorzaakt door snel stijgende prijzen van grondstoffen. Als gevolg hiervan kreeg de angst voor een langdurig hogere inflatie de markten in de greep.

In de tweede helft van het afgelopen jaar laaide de kredietcrisis vervolgens weer in alle hevigheid op. Dit begon in september toen bleek dat de twee grootste hypotheekbanken van de Verenigde Staten, Freddy Mac en Fannie Mae, genationaliseerd moesten worden. In de week erna, op 15 september, vroeg de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers surseance van betaling aan. Weer een week later bleek dat de Amerikaanse overheid de verzekeraar AIG, de grootste verzekeraar ter wereld, moest redden met een noodkrediet van USD 85 miljard. Eerder was zakenbank Bear Stearns al overgenomen door JP Morgan en op zondag 14 september werd in allerijl de overname van Merrill Lynch door Bank of America geregeld. Sindsdien is het vertrouwen tussen de banken volledig verdwenen. De geldmarkt viel hierdoor stil. Banken durven nauwelijks nog geld aan elkaar uit lenen.

De angst voor een recessie leidde in de grondstoffenmarkten tot een flinke correctie van de prijzen. Begin juli was de prijs van een vat ruwe olie gelijk aan USD 145. Aan het eind van het jaar was deze prijs gedaald tot iets boven de USD 40. De dreigende recessie en de dalende grondstoffenprijzen leidden tot een sterk gedaalde inflatieverwachting.

Begin oktober keurde het Amerikaanse congres het eerste reddingsplan goed. Dit plan, het Troubled Asset Relief Program (TARP), had een omvang van USD 700 miljard. De bedoeling is met dit fonds probleemleningen van banken op te kopen, zodat hun balans weer opgeschoond wordt. In de weken daarna volgden meerdere verschillende acties van de centrale banken. De korte rentes werden verlaagd en de centrale bank verruimde de mogelijkheden voor banken om geld bij de centrale bank te lenen. Tegelijkertijd bleven de huizenprijzen in de VS en het VK dalen. De angst voor een grote wereldwijde economische recessie nam sterk toe. Beleggers vluchtten weg uit alle beleggingen met iets van risico waardoor de inspanningen van de centrale banken teniet werden gedaan. Als gevolg hiervan kelderden de koersen in hoog tempo. Al met al zorgde dit voor grote onzekerheid op de financiële markten.

De oorzaken van de kredietcrisis

Er verschijnen op dit moment talrijke analyses van de belangrijkste oorzaken van deze kredietcrisis. Allereerst is het goed te bedenken dat financiële crises horen bij een vrije kapitalistische economie. In tijden van grote voorspoed gaan bedrijven en particulieren meer geld lenen. Zo zorgen zij voor een stimulering van de economie. In slechte tijden gebeurt het omgekeerde. Zowel bedrijven als consumenten geven minder uit en zo verslechtert de situatie.

Na het leeglopen van de IT-bubble in de jaren 2000 en 2001 werd vooral in de VS een flink stimuleringsbeleid gevoerd. Allereerst door de korte rente te verlagen en deze ook langdurig laag te houden. Er was daarmee sprake van een (te) ruim monetair beleid. Tegelijkertijd speelden daarbij nog de volgende zaken:

- > Het stimuleringsbeleid van het eigenwoningbezit in de VS. Dit begon eind jaren negentig van de vorige eeuw. De regering Clinton wilde het eigenwoningbezit onder minderheden en mensen met een laag inkomen bevorderen. Dit beleid werd opgelegd aan Fannie Mae en Freddie Mac. Zij moesten meer subprimehypotheken opkopen en garanderen.
- > Al onder president Ronald Reagan begon de Amerikaanse overheid met het bezuinigen en het terugbrengen van het toezicht op de financiële markten. Dit beleid werd omarmd door Alan Greenspan en president Bush. Het idee erachter was een zo natuurlijk mogelijke marktwerking. Dit verzwakte toezicht gaf de ruimte aan slimme en goedbetaalde financial engineers van de zakenbanken om allerlei verschillende producten te bedenken.

Het gevolg was een explosieve toename van de totale uitstaande Amerikaanse schuld. In de markt wordt dit Debt Supercycle genoemd. Aan deze Debt Supercycle is nu hardhandig een einde gekomen.

Het gevolg was een grote stimulans van de Amerikaanse private consumptie. Dit werkte in het voordeel van landen als China, India en Japan. Het zorgde voor een enorme export richting de VS. China en Japan waren op hun beurt graag bereid het enorme handelsstekort van de VS te financieren door te beleggen in Amerikaanse financiële titels. De lage rente in combinatie met de hoge economische groei leidde ertoe dat veel partijen de boot niet wilden missen. Vooral in de booming financiële sector leek het erop dat alles kon. Salarissen en bonussen stegen naar grote hoogten. Als gevolg daarvan nam de druk om meer winst te maken toe.

In de laatste maanden van 2008 en begin 2009 sloeg de kredietcrisis over op de reële economie. Enigszins wrang daarbij is dat de problemen veroorzaakt zijn in de VS en dat tegelijkertijd de VS worden gezien als een veilige haven in crisistijd. Dit zorgde onder andere voor een sterke opleving van de Amerikaanse dollar. Daarnaast daalden de Amerikaanse aandelen minder hard dan de Europese aandelen.

Vastrentende waarden

De verwachting was dat in 2008 de vastrentende portefeuille een positief rendement zou laten zien. Deze verwachting is uitgekomen. De sterker dan voorziene afkoeling van de wereldeconomie maakte dat de nominale en reële rente op staatsobligaties wereldwijd daalden. De kredietcrisis laaide in de tweede helft van 2008 op tot ongekende hoogten. De risicopremie, de creditspread, ofwel de vergoeding die beleggers vragen voor kredietrisico liep daardoor in 2008 zeer sterk op.

Nadat aanvankelijk de vrees voor hoge inflaties toenam, namen in de tweede helft van het jaar de inflatieverwachtingen wereldwijd juist scherp af. Dit was het gevolg van de negatieve vooruitzichten ten aanzien van de economische groei. Het behaalde rendement op de inflation linked bonds bleef daarom flink achter bij de rendementen op de nominale staatsobligaties.

Door de ernst van de kredietcrisis en de sterke groeivertraging hebben de ECB en de Fed de korte rente in 2008 verlaagd naar respectievelijk 2,5% en 0,25%. Hierbij heeft de ECB eerst gewacht totdat de inflatiedruk was afgenomen.

Voor bedrijfsobligaties bleef conform verwachting het aantal faillissementen laag, maar de creditspreads liepen sterker op dan verwacht. Het werd daardoor een slecht jaar voor bedrijfsobligaties. Desondanks lieten investment grade bedrijfsobligaties uit het eurogebied door de gedaalde rente een positief rendement zien.

De staatsobligaties uit opkomende landen lieten een negatief rendement zien in 2008. De creditspread voor staatsobligaties van opkomende landen liep op en daarnaast verzwakten de valuta's van opkomende landen ten opzichte van de euro.

Aandelen

Na een relatief rustig einde van 2007 keerde de onrust op de aandelenmarkten begin 2008 terug. Zwakke macro-economische cijfers uit de VS gingen gepaard met grote afschrijvingen bij de zakenbanken. Dit vergrootte de kans dat de financiële malaise over zou slaan naar de reële economie. De wereldwijde aandelenmarkten zagen dan ook een sterke terugval in januari en winstverwachtingen werden door beleggers naar beneden bijgesteld. Februari liet een wisselend beeld zien. Hoewel de aandelenmarkten zich enigszins herstelden als gevolg van het actieve monetaire beleid van de Fed, werden de Europese aandelen flink geraakt door de financiële crisis en de stijging van de euro ten opzichte van de dollar. Ook de Japanse aandelenmarkt presteerde teleurstellend. Dit kwam voor een belangrijk deel door de stijging van de Japanse yen ten opzichte van de Amerikaanse dollar. Omdat de aandelenmarkten van de opkomende landen in de regel een grotere gevoeligheid voor fluctuaties in globale groei en grondstoffenprijzen hebben, hadden de zorgen over een globale groeivertraging een versterkt negatief effect op de opkomende landen.

In april veerden de aandelenmarkten op na interventies van de centrale banken. Op de achtergrond speelde de hulp van de Fed bij de overname van Bear Stearns door JP Morgan op 15 maart. In mei sloeg het sentiment om en in juni volgde een maand met scherpe koersdalingen in de aandelenmarkten. Belangrijke aanleidingen voor deze dalingen waren de angst voor stijgende inflatie en de beperkte liquiditeit op de markten. Wereldwijd behaalden de grondstofsectoren nog wel flinke positieve rendementen. Daartegenover stonden echter de negatieve rendementen in de financiële industrie, de automobielenindustrie en de duurzame goederensectoren.

Gedurende juli, augustus en september leek de wereldwijde financiële markt zich aangepast te hebben aan lagere groeiverwachtingen. Markten bleven echter gedurende deze periode fragiel door economische onzekerheid. Dit had zijn weerslag op de waarderingen van aandelen. Het faillissement van zakenbank Lehman Brothers op 15 september was daarna een flinke klap voor het vertrouwen in het financiële systeem. Binnen een tijdspanne van een aantal dagen ging de geldmarkt op slot, werd internationale handel verhinderd, lieten aandelenmarkten grote verliezen zien en steeg de rente op bedrijfsleningen aanzienlijk.

De opkomende markten waren relatief veerkrachtig in 2007 en begin 2008. In deze maanden ondervonden ze echter een sterk veranderd economisch klimaat. Dit kwam voornamelijk door de voortdurende kredietcrisis en tekenen van een zwakke economie in de ontwikkelde opkomende landen. Daarnaast bleven de voedsel- en energieprijzen in de opkomende landen hoog, wat de kans op stagflatie deed toenemen. De ontwikkelingen in de aandelenmarkten van opkomende landen maakten duidelijk dat er nog geen sprake is van een volledige ontkoppeling ten opzichte van de ontwikkelde landen. Daardoor hadden de aandelenkoersen van de opkomende landen sterk te lijden onder dezelfde negatieve factoren als de aandelenmarkten van ontwikkelde landen.

Centrale banken verlaagden de korte rentes. Dit zorgde voor tussentijdse stijgingen in de aandelenmarkten. In oktober en november was de volatiliteit van aandelenmarkten zeer groot. De vrees voor een wereldwijde recessie is nu min of meer ingeprijsd maar de kans op een depressie hangt nog als het zwaard van Damocles boven de markten.

Vastgoed

Na een aantal zeer goede jaren voor publiek vastgoed werd, na 2007, ook 2008 gekenmerkt door forse afwaarderingen. Rendementen komen voor het gehele jaar voor alle wereldregio's uit op zo'n - 40%. Dit cijfer komt zeer dicht bij het cijfer voor aandelen. De volatiliteit was gedurende het gehele jaar zeer hoog. Dit was duidelijk een teken voor de onzekerheid in de markt. Aan het begin van het jaar was de richting voor beleggers nog onduidelijk. Het eerste kwartaal sloot positief af, beleggers zagen vastgoed als een relatief veilige haven. Naarmate het jaar vorderde werd echter duidelijk welk effect de kredietcrisis had, ook op vastgoed.

Voor de directe (private) vastgoedmarkt wordt verwacht dat de afwaarderingen met name in 2009 zullen plaatsvinden, voor zover deze nog niet in het vierde kwartaal van 2008 hebben plaatsgevonden. In 2008 viel het aantal transacties in de investeringsmarkt flink terug. Er is sprake van grote verschillen tussen verkoopprijzen en biedingsprijzen. Hierdoor kwamen veel transacties uiteindelijk niet tot stand. De voornaamste redenen zijn de hogere financieringskosten en een terugval in de activiteit van hedge funds en private-equitypartijen. Beleggers wachten af wat markt- en prijsontwikkelingen zijn in de opvolgende termijn. Dit heeft ook tot gevolg dat taxateurs niet voldoende vergelijkingen hebben voor waarden. Ze hebben moeite tot een marktconforme waardering te komen. Verwacht wordt dat de prijzen relatief stabiel worden gehouden en dat de afwaarderingen pas worden doorgevoerd wanneer er weer meer transacties plaatsvinden.

Met betrekking tot de gebruikersmarkten hebben consumenten in de Verenigde Staten het moeilijk vanwege de problemen op de huizenmarkt. Dit werkt door naar de winkelmarkt via teruglopende consumentenbestedingen. Hoewel op de woningmarkt nog een stabiele vraag is naar huurwoningen, ondervinden beleggers wel concurrentie van het groter aantal leegstaande woningen op de koopwoningenmarkt. Hierdoor moeten er concessies gedaan worden aan de hoogtes van de huren. Verder neemt de vraag naar kantoorruimte af. Dit vanwege omvangrijke ontslagronden en de daardoor teruggelopen behoefte aan kantoorruimte, vooral vanuit de financiële sector.

Ook voor de werelddelen Europa en Azië werden in de loop van 2008 de gevolgen van de kredietcrisis duidelijk. Uiteindelijk blijken de effecten voor de vastgoedmarkten hetzelfde te zijn als in de VS. Vooral minder consumentenbestedingen en de terugloop in de vraag naar kantoorruimte, met name van financiële instellingen en gerelateerde sectoren. In het bijzonder het Verenigd Koninkrijk kreeg in 2008 forse klappen. De hoge huizenprijzen daalden fors en Londen kent een relatief grote omvang van de financiële sector.

Valuta's

In 2008 liet de Amerikaanse dollar een opmerkelijke koersstijging zien. De euro daalde ten opzichte van de dollar met 5,2%, na een stijging van 10% in 2007. Aan het einde van het jaar was de euro 1,39 Amerikaanse dollar waard ten opzichte van 1,46 Amerikaanse dollar aan het begin van 2008. Het Britse pond kende in 2008 een sterke waardedaling en eindigde op 0,967 pond voor een euro ten opzichte van 0,734 pond per euro aan het begin van 2008, een waardedaling van 24%. De Japanse yen daarentegen won sterk ten opzichte van de euro, bijna 30%. Op het einde van het jaar kreeg men nog slechts 126 yen voor een euro ten opzichte van 163 yen in het begin van het jaar.

Pensioenen

Dalende dekkingsgraden

De hiervoor beschreven ontwikkelingen op de financiële markten hadden, in combinatie met daling van de toch al op een historisch laag niveau staande langetermijnrente desastreuze gevolgen voor de Nederlandse pensioenfondsen. Bij de meeste pensioenfondsen was gedurende 2008 al sprake van daling van de dekkingsgraden, maar vanaf oktober 2008 was sprake van een scherpe neerwaartse beweging. Veel pensioenfondsen raakten in oktober onder het niveau van het vereiste vermogen (reservetekort). Toen de situatie in november en december aanhield, raakten veel fondsen ook beneden het wettelijke minimum van 105% (dekkingstekort). Deze ongekennde ontwikkeling leidde tot veel aandacht in de media en de politieke en wetenschappelijke omgeving, waarbij de nuance nog wel eens zoekraakte en van verschillende kanten wilde plannen werden gelanceerd. Wel was het gevolg dat de meeste pensioenfondsen niet konden indexeren per 1 januari 2009. Daarnaast waren premieverhogingen zeker niet uitgesloten.

Volgens gegevens van DNB waren ultimo 2008 65 pensioenfondsen in dekkingstekort en 300 pensioenfondsen in reservetekort.

Nieuw format Uniform Pensioenoverzicht (UPO)

Eind oktober 2008 publiceerden de pensioenkoepels een nieuw format voor het Uniform Pensioenoverzicht (UPO). In het model 2009, dat voor de pensioenaanspraken opgebouwd in 2008 gebruikt moet worden, werd een aantal wijzigingen ten opzichte van dat van 2008 aangebracht. De meest in het oog springende wijziging betreft de invoering van het toeslagenlabel. Daarnaast zijn er bij de informatieverstrekking over arbeidsongeschiktheid en echtscheiding aanvullende passages opgenomen.

Toeslagenlabel

De Pensioenwet stelt dat de informatie over de toeslagverlening moet plaatsvinden via een kwalitatieve en beeldende maatstaf. Deze zet de verwachtingen voor toekomstige toeslagverlening af tegen de prijsstijging. De achterliggende gedachte is dat de informatieverstrekking aan belanghebbenden over de toeslagverlening eerlijk, toegankelijk en begrijpelijk is. Het toeslagenlabel dient inzicht te geven in de verwachte ontwikkeling

van de indexatie van het pensioenfonds (reëel en fictief) in de komende vijftien jaar ten opzichte van de prijsontwikkeling in diezelfde periode. Het pensioenfonds moet voor de vaststelling van het label gebruikmaken van een continuïteitsanalyse. Het label heeft een wettelijk voorgeschreven minimumformaat. Het moet in elk geval deel uitmaken van het UPO, de startbrief en de voorgeschreven informatieverstrekking aan de gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en gewezen partners.

Begin maart 2009 heeft de AFM bekendgemaakt dat onder de voorwaarde dat pensioenuitvoerders hun deelnemers per brief informeren over de individuele gevolgen van de kredietcrisis op hun pensioen, zij het toeslagenlabel in 2009 niet hoeven te gebruiken.

Toeslagenmatrix

Op 1 januari 2009 trad de nieuwe toeslagenmatrix in werking (art. 95 lid 2 PW).

De toeslagenmatrix bevat voorgeschreven teksten over de toeslagverlening ter informatie van de (gewezen) deelnemer of pensioengerechtigde. Pensioenuitvoerders zijn verplicht deze teksten op te nemen in alle persoonlijke uitingen. In de Pensioenwet staat dat er bij voorwaardelijke toeslagverlening een consistent geheel moet zijn van de gewekte verwachtingen, de financiering en het realiseren van voorwaardelijke toeslagen. Dit wordt ook de consistentie-eis genoemd. Onvoldoende duidelijk was hoe aan deze eis bij voorwaardelijke toeslagverlening concreet invulling gegeven moet worden. Door middel van de Ministeriële Regeling Wijziging Pensioenwet en de Wet verplichte beroepspensioenregeling van 9 juli 2008 is aan deze consistentie-eis nadere invulling gegeven. De hoofdregel is dat de teksten van de toeslagenmatrix gebruikt moeten worden, maar in specifieke omstandigheden zijn daarop uitzonderingen mogelijk.

Verhoging arbeidsparticipatie ouderen

Het kabinet nam in 2008 enkele besluiten om de arbeidsparticipatie van ouderen te bevorderen. Het gaat om de volgende maatregelen.

Doorwerkbonus

Ouderen zullen met een (fiscale) doorwerkbonus gemotiveerd worden om vanaf het jaar waarin zij 62 jaar worden door te blijven werken. Deze doorwerkbonus moet doorwerken tot 65 jaar aantrekkelijker maken.

De doorwerkbonus krijgt de vorm van een korting op de te betalen belasting voor ouderen die werken (heffingskorting). De systematiek is vergelijkbaar met de bestaande arbeidskorting voor ouderen die werken. Deze arbeidskorting voor ouderen blijft bestaan, zodat de doorwerkbonus een extra financiële stimulans voor doorwerken betekent bovenop reeds bestaande instrumenten. De hoogte van de doorwerkbonus loopt met de leeftijd en met het inkomen uit arbeid op. Ook aan 65-plussers wordt een doorwerkbonus toegekend.

De doorwerkbonus geldt voor alle ouderen en de regeling ging met ingang van 1 januari 2009 in.

Daarnaast is een wetsvoorstel gedaan voor mensen die willen doorwerken na 65 jaar. Het wetsvoorstel voorziet erin dat zij hun AOW maximaal vijf jaar later kunnen laten ingaan om vervolgens een hogere AOW-uitkering te ontvangen. Ook gedeeltelijke AOW is volgens dit voorstel mogelijk. Het wetsvoorstel moet nog door het parlement worden goedgekeurd.

Houdbaarheidsbijdrage

Naast de bonus voor doorwerken wordt, vanaf 2011, van ouderen een houdbaarheidsbijdrage naar draagkracht gevraagd. Dit komt erop neer dat mensen die ouder zijn dan 65 jaar en geboren zijn na 31 december 1945 met een inkomen dat hoger is dan EUR 32.127 (2009) vanaf 2011 gaan meebetalen aan de AOW. De bijdrage die deze ouderen leveren wordt ingebed in de schijvenstructuur van de loon- en inkomstenbelasting en premieheffing voor de volksverzekeringen. De bovengrens van de tweede schijf in de inkomstenbelasting wordt met ingang van 2011 niet meer volledig geïndexeerd. Mensen geboren vóór 1 januari 1946 zijn volledig uitgezonderd van de houdbaarheidsbijdrage.

Oprichting Stichting Pensioenregister

Op 7 mei 2008 werd de Stichting Pensioenregister opgericht. De stichting is een samenwerkingsverband tussen de pensioenkoepels en de Sociale Verzekeringsbank. Deze partijen begeleiden gezamenlijk de ontwikkeling van het Pensioenregister. Het Pensioenregister wordt via internet toegankelijk. Hierin zullen alle Nederlandse pensioenregelingen worden opgenomen. Op deze manier krijgt iemand die inlogt op het register een overzicht van al zijn pensioenaanspraken en aanspraken op AOW. Ook maakt het register zichtbaar waar het pensioen is opgebouwd en waar men terecht kan voor meer informatie. Het optuigen van het Pensioenregister gebeurt in twee fases. In de eerste fase zijn alleen de AOW en de collectieve pensioenregelingen zichtbaar. Later komen daar ook individuele regelingen bij. Op grond van de Pensioenwet zal het Pensioenregister op 1 januari 2011 operationeel moeten zijn.

De informatie die per 1 januari 2011 in het Pensioenregister wordt opgenomen, wordt nu al per uitvoerder verstrekt door middel van het Uniform Pensioenoverzicht (UPO).

De Veegwet

Op 15 juli 2008 werden de Wet Enige wijzigingen in de Pensioenwet, de Wet verplichte beroepspensioenregeling en enige andere wetten (ook wel de Veegwet genoemd) van kracht. De Veegwet heeft tot doel technische onvolkomenheden in de Pensioenwet (PW) te herstellen.

De Veegwet voert twee wijzigingen in. Deze treden met terugwerkende kracht per 1 januari 2007 in werking:

Medezeggenschap pensioengerechtigden bij ondernemingspensioenfondsen

In het kader van de Veegwet is een artikel opgenomen dat een schriftelijke raadpleging van de pensioengerechtigden buiten toepassing verklaart. Dit geldt in de situatie dat het fonds voor 28 februari 2003 heeft voorzien in een deelnemersraad of een bestuur waarin vertegenwoordigers van pensioengerechtigden zitting hebben. Ook moet het ondernemingspensioenfonds aan kunnen tonen dat de gerealiseerde medezeggenschapsvorm de instemming heeft van pensioengerechtigden.

De kortingsbepaling in de situatie van een dekkingstekort

In een situatie van dekkingstekort kunnen pensioenfondsen als laatste remedie pensioenaanspraken en -rechten korten. Dit om weer financieel gezond te worden (artikel 134 PW). In deze situatie moet conform artikel 140 PW ook een kortetermijnherstelplan door het fonds worden opgesteld. In het kader van de Veegwet wordt aangesloten bij artikel 140 PW en de hersteltermijn uit artikel 134 PW verruimd naar drie jaar.

Begin maart 2009 besloot de minister van Sociale zaken en Werkgelegenheid de wettelijke hersteltermijn tijdelijk te verlengen naar maximaal vijf jaar. De pensioenfondsen moeten nu wel aangeven wat zij gaan doen als de komende jaren zou blijken dat het hen niet lukt om binnen vijf jaar hun reserves op peil te brengen.

Afkoop klein partnerpensioen of wezenpensioen

De Veegwet voorziet in een wijziging van artikel 67 PW. Deze wijziging houdt de afkoopmogelijkheid voor de pensioenuitvoerder van partnerpensioen en eventuele andere pensioenrechten in. Dit gaat op wanneer de uitkering van het partnerpensioen minder bedraagt dan EUR 400. De wetgever heeft ervoor gekozen in de Veegwet de term 'andere pensioenrechten' te vervangen door wezenpensioen. Ook is afstand gedaan van de samenhang met het partnerpensioen en is afkoop van wezenpensioen mogelijk.

WGA-hiaat/arbeidsongeschiktheidspensioen

Voor sociale partners is het voornamelijk onduidelijk hoe het arbeidsongeschiktheidspensioen moet worden vormgegeven zodat het door pensioenfondsen kan worden uitgevoerd. Om de onduidelijkheid weg te nemen, is bij algemene maatregel van bestuur een grondslag gecreëerd waarmee nadere regels worden gesteld. Op grond hiervan kunnen aanvullingen op uitkeringen in het kader van de WIA worden aangemerkt als arbeidsongeschiktheidspensioen in de zin van de Pensioenwet. Concreet komt dit erop neer dat indien de aanvulling op de vervolgutkering zodanig is vormgegeven dat de uitkering niet fluctueert wanneer er meer of minder wordt gewerkt (de mate waarin de restcapaciteit wordt benut), een pensioenfonds deze aanvulling mag doen, aangezien er door deze verzekering geen werkloosheidsrisico wordt gedekt.

Governance en medezeggenschap

Op grond van de Pensioenwet en de Principes voor goed pensioenfondsbestuur dienden pensioenfondsen uiterlijk per 1 januari 2008 invulling te hebben gegeven aan de bepalingen voor goed pensioenfondsbestuur. Zo waren de pensioenfondsen verplicht vanaf 1 januari 2008 een verantwoordingsorgaan te hebben en in een vorm van intern toezicht op het bestuur te hebben voorzien. Daarnaast zou het pensioenfonds invulling gegeven moeten hebben aan de bestuursprincipes met betrekking tot onder meer deskundigheid, evaluatie van functioneren en communicatie.

Op 1 januari 2008 eindigde het in 2003 vernieuwde medezeggenschapsconvenant, dat in 2005 verlengd was. Met betrekking tot medezeggenschap van pensioengerechtigden moesten pensioenfondsen, voor zover al niet eerder gedaan, een keuze hebben gemaakt tussen bestuursdeelname van pensioengerechtigden of medezeggenschap via een deelnemersraad. De fondsen moesten hun keuzen ook geïmplementeerd hebben.

Over beide onderwerpen was in 2005 de afspraak gemaakt in 2008 een eerste evaluatie te houden. De evaluatie was met name gericht op de feitelijke invoering en gekozen vormgeving. In de zomer van 2008 werd een start gemaakt met de evaluatie van beide onderwerpen. De evaluatie werd uitgevoerd door de Sociaal-Economische Raad (SER).

Op verzoek van de SER verzamelde DNB in juni via haar informatiekanaal e-line de gegevens over de feitelijke invoering en vormgeving van de Principes voor goed pensioenfondsbestuur en de wettelijke medezeggenschapsbepalingen. De SER schakelde daarnaast een onderzoeksbureau in om kwalitatief onderzoek te doen naar de uitvoering van het medezeggenschapsconvenant. Aanvankelijke streven van de SER was de evaluatierapporten eind 2008 uit te brengen. Deze planning is niet gehaald, beide rapporten werden uiteindelijk op 1 april 2009 gepubliceerd.

Wat goed pensioenfondsbestuur betreft luidt de algemene conclusie dat de meeste pensioenfondsen de belangrijkste principes toepassen. Ze hebben een verantwoordingsorgaan ingesteld en intern toezicht georganiseerd. Omdat nog weinig ervaring is opgedaan met verantwoording en intern toezicht heeft het rapport vooral een inventariserend karakter. Wel blijkt dat een aantal pensioenfondsen moeite heeft voldoende kandidaten te vinden voor de verschillende organen. Daarnaast worden kritische opmerkingen gemaakt over onduidelijkheden in taakverdeling tussen organen en toenemende administratieve lasten. Ook het rapport Eindevaluatie medezeggenschap gepensioneerden heeft een positief karakter. Geconstateerd wordt dat het aantal pensioenfondsen met medezeggenschap voor gepensioneerden sterk is toegenomen.

In de zomer van 2008 dienden de Tweede Kamerleden Blok (VVD) en Koser Kaya (D66) een initiatiefwetsvoorstel in. Dit strekte ertoe pensioengerechtigden recht te geven op deelname aan besturen van pensioenfondsen. Daarnaast beoogden zij een aantal praktische zaken rond verkiezingen en beroepsrechten van minderheden in een deelnemersraad te regelen. Vanuit de sector is verontwaardigd gereageerd op dit initiatiefvoorstel omdat het haaks zou staan op het uitgangspunt dat belanghebbende partijen in goed overleg zelf in adequate medezeggenschap voorzien. Bij het opstellen van dit jaarverslag was het initiatiefvoorstel nog niet in behandeling.

Toezicht

De reguliere activiteiten op het gebied van toezicht zijn in het verslagjaar in de schaduw komen te staan van de crisis op de financiële markten. Deze gaf aanleiding tot een aantal, waarschijnlijk onvoorziene toezichtsactiviteiten. In de laatste maanden van 2008 was de aandacht voornamelijk gericht op de financiële positie van de pensioenfondsen. Vanaf eind oktober 2008 moesten alle pensioenfondsen op maandbasis hun dekkingsgraad rapporteren. Voordien werd een beperkt aantal (grotere) pensioenfondsen al regelmatig benaderd voor gegevens met betrekking tot hun financiële positie.

Verder liet DNB in het laatste kwartaal van 2008 verschillende circulaire's uitgaan over de te volgen stappen bij een reservetekort of onderdekking. Een herstelplan dient, afhankelijk van de aard, binnen twee of drie maanden te worden ingediend. Gegeven de grote volatilititeit in de markten besloot DNB op 18 november 2008 tot een generiek uitstel voor (nagenoeg) alle herstelplannen tot 1 april 2009. Eind december bepaalde DNB dat pensioenfondsen bij het opstellen van hun herstelplan kunnen uitgaan van de stand ultimo 2008 in plaats van de stand waarop de oorspronkelijke melding is gebaseerd. Voor de actuarissen in dienst van pensioenfondsen en van marktpartijen organiseerde DNB een bijeenkomst over de opzet en aanpak van herstelplannen. In haar brief van december 2008 presenteerde DNB ook de te gebruiken standaardrapportage en sjablonen.

Tegen de achtergrond dat de sterke daling van de dekkingsgraad voor een belangrijk deel werd veroorzaakt door de zeer lage lange rente, werd vanuit de sector aangedrongen op een eventuele aanpassing van de rentetermijnstructuur. De hoop dat DNB zich in haar circulaire van december 2008 hierover zou uitspreken werd niet bewaarheid. DNB zegde wel toe zich op dit onderwerp te willen beraden.

Begin 2008 voerde DNB een sectorbreed onderzoek uit naar de integriteit in vastgoedbeleggingen. Met dit onderzoek werd beoogd de praktijk in kaart te brengen en op basis daarvan mogelijke aanbevelingen aan de sector te doen of anderszins het thema integriteit uitdrukkelijk onder de aandacht te brengen. In het onderzoek werd een zestal pensioenfondsen betrokken.

Vanaf 1 januari 2008 houdt de Autoriteit Financiële Markten (AFM) toezicht op de communicatie van pensioenfondsen. Eind 2007 voerde de AFM een self-assessment uit over communicatie. De resultaten hiervan werden in het voorjaar van 2008 gepubliceerd. Eind 2008 herhaalde de AFM dit self-assessment. Verder voerde de AFM een aantal oriënterende onderzoeken uit naar onder andere de totstandkoming van het UPO en het proces van waardeoverdracht. Aan de sector stelde de AFM verschillende handreikingen voor betere communicatie ter beschikking. Een belangrijk onderwerp voor de AFM was het toeslagenlabel. Een eerder ontworpen label met scheepjes werd na kritiek van de pensioenkoepels vervangen door een door de koepelorganisaties ontwikkeld label. Dit label zou per 1 januari 2009 moeten worden toegepast. In november 2008 gaf de AFM echter aan dat gegeven de actuele ontwikkelingen pensioenfondsen ervoor konden kiezen de invoering aan te houden tot 1 april 2009. Zo kan het label gebaseerd worden op een meer actuele financiële situatie en eventuele herstelplannen. Begin 2009 heeft de AFM aangegeven dat het in voorkomende gevallen de voorkeur kan hebben deelnemers gericht en meer uitgebreid per brief te informeren over hun indexatieverwachtingen.

Algemeen bestuurlijke zaken **Bestuurssamenstelling**

Per 31 december 2007 trad de heer J. Dekker terug als bestuurslid. KLM heeft de heer D.S. van Mechelen in zijn plaats benoemd. Per 1 mei 2008 is de heer D. del Canho teruggetreden als bestuurslid in verband met het aanvaarden van een functie buiten KLM. De heer Del Canho is opgevolgd door de heer P.M. Schelvis, die door het bestuur ook is benoemd tot vicevoorzitter.

Het bestuur dankt de heren Del Canho en Dekker voor hun inzet en betrokkenheid. Tijdens het vicevoorzitterschap van de heer Del Canho heeft het fonds een aantal belangrijke wijzigingen doorgevoerd en grondslagen gelegd voor een solide beleid.

Bestuursactiviteiten

Het bestuur vergaderde in 2008 zeven keer. Daarnaast vonden verschillende ad-hoc-bijeenkomsten plaats in verband met de situatie op de financiële markten. Verreweg het belangrijkste bestuursdossier in 2008 was de crisis op de financiële markten en de gevolgen daarvan voor het pensioenfonds. Met name vanaf september 2008 heeft het bestuur hier veel aandacht aan besteed. Buiten de reguliere bestuurvergaderingen vonden ad-hoc-bijeenkomsten plaats om de ontwikkelingen te volgen en te analyseren. Vanaf medio oktober hield het bestuur de vinger aan de pols aan de hand van een dagelijkse rapportage over de dekkingsgraad van het fonds, de ontwikkeling van aandelenkoersen en lange-termijnrente. In genoemde extra bijeenkomsten en reguliere vergaderingen is besproken in hoeverre maatregelen getroffen zouden kunnen worden. Concreet zijn besluiten genomen inzake herbalancerings. Verder zijn risicobeperkende maatregelen getroffen inzake het uitlenen van aandelen en uitstaande kasposities. In juni 2008 had het bestuur al besloten tot dagelijkse verrekening van onderpand ter beperking van het tegenpartijrisico. In de hierna volgende paragraaf over het gevoerde beleggingsbeleid wordt nader op deze onderwerpen ingegaan.

Nadat het fonds per eind oktober de grens van het vereiste vermogen raakte (reserve-tekort), werd de procedure voor het opstellen van een herstelplan in werking gezet. Een bestuurlijke commissie voerde begin 2009 een continuïteitsanalyse uit. Mede op basis daarvan werd een herstelplan opgesteld.

Een tweede belangrijk dossier in het verslagjaar vormde de totstandkoming van een nieuwe pensioenregeling en de financieringsopzet daarvan. Per 1 januari 2008 eindigde conform de arbeidsvoorwaardelijke afspraken pensioenregeling 2008. Omdat een arbeidsvoorwaardelijk akkoord over een nieuwe regeling nog ontbrak, besloot het bestuur de werkingssfeer van regeling 2006 te verlengen tot uiterlijk juni 2008. Tevens verzocht het bestuur de overlegpartijen om een voortgang in de ontwikkeling van de nieuwe regeling en aanpassing van de financieringsopzet aan de Pensioenwet (FTK). In mei 2008 constateerde het bestuur dat op arbeidsvoorwaardelijk niveau overeenstemming bestond over de regeling en de belangrijkste elementen van de financiering, maar dat een formeel akkoord nog ontbrak. Met het oog op de rechtszekerheid voor deelnemers en de verplichting van het fonds om te voldoen aan het FTK, besloot het bestuur in juni 2008 pensioenregeling 2008A en 2008B vast te stellen en opdracht te geven aan de uitvoeringsorganisatie om de administratieve implementatie ter hand te nemen. Tevens stelde het bestuur een nieuwe financieringsopzet vast, die is opgenomen in de tussen het fonds en KLM in augustus 2008 gesloten uitvoeringsovereenkomst.

Het bestuur is in de tweede helft van 2008 sterk betrokken geweest bij de communicatie over de nieuwe regeling en volgde nauwlettend het implementatietraject.

Een derde belangrijk bestuurlijk aandachtspunt in 2008 was de operationalisering van de nieuwe governance, waaronder de start van het verantwoordingsorgaan, de inrichting en personele invulling van het interne toezicht en de visitatie die in de tweede helft van 2008 is uitgevoerd.

Daarnaast behandelde het bestuur in het verslagjaar, in overeenstemming met de beleids-cyclus, de vaste onderwerpen, zoals het beleggingsplan 2008 – 2009, het jaarverslag over 2007, het communicatiebeleid en de vergoeding voor de uitvoeringsorganisatie. Aan de hand van verschillende periodieke rapportages volgde het bestuur de financiële positie van het fonds, de beleggingsperformance en de kwaliteit van de uitvoering van de uitbestede activiteiten. Specifieke bestuursonderwerpen in het verslagjaar waren een statutenwijziging in verband met het interne toezicht, de actualisering van het deskundigheidsplan, het beleid inzake verantwoord beleggen, de overgang van de lopende uitkeringsverplichtingen uit de Anw-hiaatverzekering naar het fonds en bezoldiging van bestuursleden. Verder werden enkele kleine reglementsaanpassingen doorgevoerd en heeft het bestuur de ABTN geactualiseerd.

In december 2008 besloot het bestuur, vanwege de volatiliteit van de aandelenkoersen en lange rente, een besluit inzake de indexatie aan te houden totdat de financiële positie ultimo 2008 bekend zou zijn. Op 12 januari 2009 besloot het bestuur tot onverkorte indexatie van pensioenaanspraken en uitkeringen.

Beleggingsadviescommissie

De beleggingsadviescommissie kwam in 2008 viermaal in vergadering bijeen en adviseerde het bestuur over verschillende onderwerpen. Hiertoe behoorde het jaarlijkse beleggingsplan, de periodieke update van de economische ALM-uitgangspunten, het in eigen beheer voeren van de ILB-portefeuille, het beleggingsuniversum voor actieve aandelenmandaten, het beleid ten aanzien van uitlenen van aandelen en aanpassing van enkele benchmarks. Verder volgde en analyseerde de commissie aan de hand van periodieke rapportages de performance. Tussentijds adviseerde de beleggingsadviescommissie tweemaal over herbalancering en werd de commissie geraadpleegd over de ontwikkelingen van de financiële markten.

In het verslagjaar trad de heer H. Eijgenhuijsen terug in verband met het bereiken van de maximale zittingstermijn. Eind 2007 was de heer J. Mensonides al teruggetreden. In deze vacatures werd voorzien door de benoeming van mw. M.W. Donders en de heer C.L. Dert.

Audit Committee

Het Audit Committee kwam in 2008 driemaal bijeen. Het Committee besteedde aandacht aan de vaste onderwerpen zoals de jaarlijkse SAS70-rapportages, de managementletter van de accountant, de juistheid van pensioenaanspraken en het kwaliteitsmanagement van de uitvoeringsorganisatie.

Bijzondere onderwerpen in 2008 waren de follow-up van het onderzoek van DNB naar de integriteit van vastgoedbeleggingen in de financiële sector en de procedures met betrekking tot herbalancering en herziening van valutacontracten. Het Audit Committee rapporteerde begin 2009 zijn bevindingen en aanbevelingen aan het bestuur.

Goed pensioenfondsbestuur

Verantwoordingsorgaan

Per 1 mei 2008 is na verkiezingen onder de deelnemers en pensioengerechtigden een verantwoordingsorgaan ingesteld. Het verantwoordingsorgaan bestaat uit zes leden. KLM benoemde de heren M.J. Besseling en G. Woelders tot lid namens de werkgever. Door middel van verkiezingen benoemden de deelnemers mw. I.S.T. van Brunshot en de heer R. Butje. De pensioengerechtigden stemden in met de voordracht van de Vereniging Oud-Cabinepersoneel en benoemden de heren L. Folkeringa en R.O.C. Vader tot lid.

In mei 2008 vond een eerste oriënterende bijeenkomst van het bestuur met het verantwoordingsorgaan plaats. Naar aanleiding daarvan zijn afspraken gemaakt over de werkwijze en informatievoorziening. Zo is overeengekomen tweemaal per jaar een gezamenlijke vergadering van bestuur en het verantwoordingsorgaan te houden. Daarnaast bepaalt het verantwoordingsorgaan zijn autonome vergaderingen. Hoofdtak van het orgaan is de beoordeling van het in het voorgaande kalenderjaar gevoerde beleid en de in dat jaar gemaakte beleidskeuzen voor de toekomst. Afsproken is deze beoordeling in te passen in het jaarwerkproces van het fonds. Voorafgaand aan de formele vaststelling van het jaarverslag voeren het bestuur en het verantwoordingsorgaan in het voorjaar overleg over het gevoerde beleid. Zo kan het oordeel met de reactie daarop van het bestuur worden opgenomen in het verslag over het betreffende jaar. Gezien het moment van instelling heeft het verantwoordingsorgaan geen oordeel gegeven over het verslagjaar 2007.

Het verantwoordingsorgaan kwam in 2008 tweemaal in autonome vergadering bijeen. Naast de startbijeenkomst in mei vond in december een vergadering met het bestuur plaats. Deze vergadering was met name gericht op de voorbereiding van de beoordeling van het in 2008 gevoerde beleid en betrof de ontwikkelingen in de tweede helft van 2008. Het verantwoordingsorgaan is vanaf eind oktober 2008 wekelijks geïnformeerd over de financiële positie van het fonds. Verder ontving het orgaan de periodieke performance-rapportages en een samenvatting van de lopende beleidsonderwerpen, adviezen en toezichtscontacten.

Het bestuur heeft het verantwoordingsorgaan als positief-kritisch ervaren. Wel meent het bestuur dat rollen en verantwoordelijkheden nog moeten uitkristalliseren en dat daarom nog duidelijk sprake is van een ontwikkelingsfase. Het bestuur is voornemens zich in te zetten voor een goede inbedding van de verantwoording in het besturingsmodel van het fonds.

Visitatiecommissie

Begin 2008 gaf het bestuur concrete invulling aan zijn keuze om het interne toezicht te laten uitvoeren door een visitatiecommissie. In overleg met de besturen van het Algemeen Pensioenfonds KLM en het Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM is besloten tot instelling van een gezamenlijke visitatiecommissie. Deze commissie heeft als opdracht om over een periode van drie jaar de fondsen te onderzoeken op de in de Principes voor goed pensioenfondsbestuur genoemde onderwerpen, waarbij ieder jaar één pensioenfonds onderzocht wordt. Om redenen van efficiency en effectiviteit zijn de besturen van de fondsen overeengekomen dat het onderzochte fonds de bevindingen van de visitatiecommissie deelt met de twee andere fondsen.

Op basis van een gezamenlijk opgestelde profielschets vond in augustus 2008 ook de personele invulling plaats. Benoemd werden de heren D. del Canho, W. van Ettinger en H. Nijssse. De visitatiecommissie heeft de heer Nijssse aangewezen als voorzitter van de commissie.

In overleg tussen de KLM Pensioenfondsen en de visitatiecommissie is afgesproken dat het eerste onderzoek wordt uitgevoerd bij het Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel. De visitatiecommissie is in oktober 2008 gestart met haar werkzaamheden. De visitatiecommissie richtte haar aandacht op de thema's deskundigheid en continuïteit van het bestuur, de relaties met het arbeidsvoorwaardelijke overleg en de uitvoeringsorganisatie (BSG) en (advies)commissies. Daarnaast nam de visitatiecommissie de actualiteit mee in haar onderzoek.

De visitatiecommissie stelde een rapportage op en deelde haar bevindingen in april 2009 met het bestuur. De bevindingen van de visitatiecommissie zijn aan het verantwoordingsorgaan overlegd, dat de bevindingen heeft betrokken in zijn oordeel over het in 2008 gevoerde beleid. De bevindingen van de visitatiecommissie zijn opgenomen in dit jaarverslag.

Deelnemersvergadering

In het kader van de nieuwe organisatiestructuur kreeg de deelnemersvergadering een ander karakter dan voorheen. Dit houdt verband met het feit dat het belangrijkste onderwerp van de deelnemersvergadering, de bespreking van het gevoerde beleid aan de hand van het jaarverslag, nu onderdeel is van de wettelijke verantwoordingscyclus. In 2008 besprak het bestuur een andere invulling van de deelnemersvergadering, waarbij de gelegenheid tot interactie tussen bestuur en individuele deelnemers en pensioengerechtigden voorop staat. Voornemen is om van de deelnemersvergadering een meer algemene pensioeninformatiebijeenkomst te maken.

Een bijeenkomst in de nieuwe opzet is echter aangehouden tot in 2009 vanwege het lopende implementatietraject van de nieuwe regeling en de ontwikkelingen op de financiële markten.

Deskundigheid

De deskundigheid van leden van het bestuur en andere organen van het fonds krijgt traditioneel veel aandacht. Deskundigheidsbevordering vindt op verschillende manieren plaats. In vergaderingen wordt tijd ingeruimd voor scholing op specifieke onderwerpen. Daarnaast worden aparte, interne en externe bijeenkomsten georganiseerd en worden bestuursleden en leden van andere organen in de gelegenheid gesteld individueel deel te nemen aan opleidingen.

De deskundigheidsbevordering van het bestuur vindt plaats op basis van een deskundigheidsplan. In 2008 is gestart met het actualiseren van het deskundigheidsplan.

Het bestuur heeft hiertoe een bestuurlijke werkgroep ingesteld, die mede aan de hand van het Plan van aanpak deskundigheidsbevordering pensioenfondsbesturen van de pensioen-koepels een fondsspecifiek plan zal maken. Omdat in de tweede helft van 2008 prioriteit is gegeven aan de financiële situatie, werd dit traject niet afgerond in het verslagjaar. Planning is het nieuwe deskundigheidsplan in de eerste helft van 2009 af te ronden.

In 2008 namen bestuursleden deel aan seminars van Blue Sky Group over pensioen-actualiteiten (indexatielabel, verantwoord beleggen en API) en over Europese regelgeving, in het bijzonder Solvency II. Blue Sky Group organiseerde ook een scholingsbijeenkomst over de continuïteitsanalyse en actualiteiten in de financiële markten. Verder is door bestuursleden deelgenomen aan workshops en themabijeenkomsten van OPF over onder meer communicatie, compliance en evaluatie van functioneren van besturen. Ook nam een bestuursdelegatie deel aan het jaarlijkse OPF-congres en aan activiteiten van DNB. Nieuwe bestuursleden volgden in het verslagjaar de introductiebijeenkomst van het fonds en de Leergang besturen van een pensioenfonds van SPO. Verder zijn in 2008 opleidingen voor het verantwoordingsorgaan georganiseerd.

Evaluatie

Op grond van de Principes voor goed pensioenfondsbestuur evalueert een bestuur periodiek zijn functioneren. Vooruitlopend op de Principes deed het bestuur in 2006 hier de eerste ervaringen mee op door middel van een self-assessment door een externe partij. Omdat in 2007 en 2008 prioriteit moest worden gegeven aan andere beleidsdossiers heeft op dit terrein geen verdere ontwikkeling plaatsgevonden. Het bestuur heeft evaluatie van het eigen functioneren, mede in relatie tot deskundigheidsbeleid, als één van de activiteiten voor 2009 benoemd. In lijn met de Principes werd in 2008 wel in de statuten de mogelijkheid opgenomen om maatregelen te treffen bij disfunctioneren van een bestuurslid.

Transparantie

Via het periodiek Focus, de website en berichten in interne KLM-publicaties worden de deelnemers en de pensioengerechtigden geïnformeerd over ontwikkelingen, beleidsbeslissingen en uitvoeringszaken. Via het jaarverslag vindt verantwoording over het gevoerde beleid plaats. De belangrijkste zaken uit het voorgaande jaar worden toegelicht in een speciale jaarverslageditie van Focus. Belanghebbenden kunnen zich via een speciaal e-mailadres direct tot het bestuur wenden. Bestuursleden zijn in hun dagelijkse functie binnen de onderneming ook direct aanspreekbaar voor deelnemers en pensioengerechtigden.

In 2008 informeerde het bestuur via de website van het fonds en de veelgebruikte KLM-intranetsite MyKLM deelnemers en pensioengerechtigden over de financiële positie van het fonds. Begin 2009 informeerde het bestuur alle deelnemers en pensioengerechtigden over de onverkorte indexatie per 2009 en de financiële positie van het fonds.

Evaluatie Principes voor goed pensioenfondsbestuur

In juli 2008 nam het bestuur deel aan een enquête van de SER. De enquête was in het kader van de in de Principes voor goed pensioenfondsbestuur opgenomen evaluatie van de implementatie en naleving van de Principes. Deze eerste evaluatie betreft met name een inventarisatie van de wijze waarop de pensioensector invulling heeft gegeven aan de Principes. Op een later moment zal nog onderzoek plaatsvinden naar de gevolgen van de nieuwe governance. Het rapport van de evaluatie is in april 2009 gepubliceerd.

Toezicht

Het bestuur onderschrijft de waarde van alert extern toezicht op de pensioensector en hecht in dat verband waarde aan een goede, open relatie met de toezichthouder(s). Het bestuur stelt regelmatig contact met de toezichthouder op prijs.

In het verslagjaar vond tweemaal een periodiek overleg plaats tussen de toezichthouder en een delegatie van het bestuur. In het overleg van februari 2008 is met name gesproken over de stand van zaken met betrekking tot de nieuwe pensioenregeling en nieuwe financieringsopzet. In het overleg van december 2008 lag de aandacht vooral bij de situatie op de financiële markten en de gevolgen daarvan voor het fonds. Ook is het traject van de continuïteitsanalyse en het herstelplan besproken.

Beide periodieke overleggen gaven geen aanleiding tot specifieke maatregelen of acties, uitgezonderd afspraken over actualisering van de ABTN en het deskundigheidsplan alsmede over toezending van documentatie.

In 2008 voerde DNB als onderdeel van een sectorbrede verkenning een onderzoek uit naar de integriteit van de vastgoedbeleggingen van het Algemeen Pensioenfonds KLM. Bedoelde sectorbrede verkenning had mede als achtergrond de gang van zaken bij de vastgoedonderneming van een ander Nederlands pensioenfonds. Bij het Algemeen Pensioenfonds heeft DNB zich met name gericht op beleggingen in private vastgoedfondsen. Vanwege de overeenkomsten in het beleggingsbeleid van de KLM Pensioenfonds werd het bestuur van het fonds in september 2008 door het bestuur van het Algemeen Pensioenfonds KLM geïnformeerd over de bevindingen van DNB. Belangrijkste aandachtspunt uit die terugkoppeling was dat een formeel integriteitsplan gebaseerd op een systematische analyse van integriteitsrisico's nog ontbreekt. Mede naar aanleiding hiervan is het bestuur voornemens om in de eerste helft van 2009 een integraal integriteitsplan op te stellen.

Twee bestuursleden alsmede de directeur en de secretaris van het fonds namen in september deel aan de jaarlijkse pensioenfondsbijsameling van DNB.

Op 28 oktober 2008 is melding gedaan aan DNB van het per 24 oktober ontstane reservetekort. Met ingang van november 2008 rapporteert het fonds, net als alle andere pensioenfondsen, op maandbasis de dekkingsgraad aan DNB. Voordien werd het fonds al regelmatig betrokken in meer informele peilingen. Het fonds diende op 30 maart 2009 zijn herstelplan in bij DNB.

Op 31 december 2008 besloot DNB geen goedkeuring te geven aan een voorgenomen collectieve waardeoverdracht van Centraal Beheer Achmea naar het fonds in het kader van de overname van de lopende uitkeringsverplichtingen uit de Anw-hiaatverzekering. Reden voor dit besluit was dat de dekkingsgraad van het fonds begin december enige dagen onder de 100% had gelegen. In dat geval kan op grond van de wet in het belang van deelnemers geen collectieve waardeoverdracht plaatsvinden. Genoemde verzekeraar kan na indiening en goedkeuring van het herstelplan een nieuw verzoek indienen. Voor de betreffende uitkeringsgerechtigden heeft dit geen gevolgen.

In december 2008 werd op verzoek van de AFM de periodieke zelfevaluatie inzake het communicatiebeleid uitgevoerd. Voor het overige zijn er in het verslagjaar geen toezichtscontacten met de AFM geweest.

Interne beheersing

Het Audit Committee beoordeelt de interne beheersing van het fonds, inclusief de uitvoeringsorganisatie. Het verslag van werkzaamheden en bevindingen over 2008 is begin 2009 opgesteld en behandeld in de bestuursvergadering van 2 april 2009.

Belangrijkste onderwerpen in dit verslag waren de SAS70-Type II-rapportage inzake de volledige dienstverlening van de uitvoeringsorganisatie, de management letter van de accountant over het jaarverslag 2007, de kwaliteit van de pensioentoekenningen, probleem- en klachtenmanagement en de procedures rond herbalancerings- en valutaafdekkingstransacties.

SAS70-rapportage

Jaarlijks ontvangt het fonds van de uitvoeringsorganisatie een SAS70-rapportage inzake interne beheersing van de uitvoeringsorganisatie. De Type II-rapportage betreft de feitelijke werking van de beheersingsmaatregelen. Met deze rapportage krijgt het bestuur inzicht in de mate van beheersing van de uitbestede activiteiten. Het Audit Committee heeft de rapportage, inclusief de verklaring van de accountant, besproken met de uitvoeringsorganisatie en de accountant. Hierbij zijn geen vervolgacties noodzakelijk gebleken.

Pensioentoeckenningen

Eind 2007 en begin 2008 voerde een accountantsbureau een onderzoek uit naar de juistheid van pensioentoeckenningen. Hieruit zijn geen tekortkomingen naar voren gekomen. Het Audit Committee constateerde dat een jaarlijks onderzoek in 2008 niet nodig is. Bij een majeure wijziging van een pensioenregeling zou een hernieuwd onderzoek kunnen worden overwogen.

Procedures rond herbalancering en valuta-afdekkingstransacties

Het Audit Committee heeft kennisgenomen van de gang van zaken rond een dubbele valuta-afdekkingstransactie in mei 2008. Met de uitvoeringsorganisatie zijn concrete verbetermogelijkheden besproken, die voor een deel in 2008 zijn geïmplementeerd. In onderzoek zijn nog enkele mogelijke verbeteringen in de geautomatiseerde systemen. In 2009 zal aan het Audit Committee worden gerapporteerd over de effectiviteit van deze maatregelen.

2009

Voor 2009 is het Audit Committee voornemens aandacht te besteden aan onder meer het integriteitsbeleid, procedures rond herbalancering en lessen uit de kredietcrisis. Tevens zal weer een nieuwe integrale risicoanalyse worden uitgevoerd.

Gedragscode

Op de leden van het bestuur is een gedragscode van toepassing. De code heeft tot doel het voorkomen van (de schijn van) verstrengeling van belangen van het pensioenfonds en privébelangen en het voorkomen van ongeoorloofde handelingen, zoals koersmanipulatie. Een Compliance officer houdt toezicht op een goede naleving van de code. In 2008 werd de functie van Compliance officer vervuld door de heer D.J.D. Dees.

In 2008 deden zich geen situaties voor die aanleiding geven tot melding. Door de uitbesteding aan de uitvoeringsorganisatie hebben bestuursleden geen (directe) betrokkenheid bij het aangaan van zakelijke relaties of (voorgenomen) beleggingstransacties, noch beschikken zij over vertrouwelijke marktinformatie.

Mede in het licht van de vergunningen van de organisatie op grond van de Wft, geldt voor de medewerkers van de uitvoeringsorganisatie een eigen gedragscode, die voldoet aan de door de AFM gestelde eisen.

Corporate Governance

Het fonds onderschrijft de wenselijkheid van een goede governance van ondernemingen en wil actief bijdragen aan de bevordering en de verdere ontwikkeling van de corporate governance. Hiertoe ontplooit het fonds de onderstaande activiteiten.

Eumedion

Op beleidsmatig niveau participeert het fonds in de Stichting Eumedion samen met het Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM en het Algemeen Pensioenfonds KLM. Eumedion heeft als doel het bijdragen aan de ontwikkeling van goede corporate governance en het bevorderen van de naleving van governancecodes. De organisatie is vaste gesprekspartner voor de Nederlandse overheid en de Europese instellingen voor governance-aangelegenheden. Zo wordt commentaar geleverd op beleidsvoornemens en wetgeving, maar ook worden uit eigen beweging voorstellen gedaan. Verder neemt Eumedion actief deel aan het openbare debat over goed ondernemingsbestuur. Ook wordt onderzoek verricht naar het effect van goed ondernemingsbestuur op rendementen van pensioenfondsbeleggingen. Ten slotte geeft Eumedion de aangesloten instellingen praktische ondersteuning bij de uitvoering van hun eigen activiteiten, bijvoorbeeld het afstemmen van de inbreng op aandeelhoudersvergaderingen. Eumedion treedt overigens zelf niet op naar ondernemingen. In Eumedion nemen zo'n 65 vermogensbeheerders deel. Dit zijn de meeste grote pensioenfondsen en een aantal andere grote institutionele beleggers. De KLM pensioenfondsen hadden gezamenlijk een bestuurszetel in Eumedion, maar deze zetel is per juli 2008 overgegaan naar een ander pensioenfonds.

Stichting Governance Platform

Voor de uitvoering van het corporategovernancebeleid neemt het fonds sinds 2005 deel in de Stichting Governance Platform. Dit platform richt zich op het voeren van een actieve dialoog met beursgenoteerde ondernemingen. Consultancybureau Deminor is aangesteld voor de uitvoering van de taken. Jaarlijks wordt een selectie gemaakt van het aantal ondernemingen waarmee een dialoog wordt gevoerd. In maart 2008 ontving het bestuur de jaarlijkse rapportage over de activiteiten van het Governance Platform.

Externe beheerders

Het fonds neemt zelf niet deel aan aandeelhoudersvergaderingen. Dit houdt verband met de wijze waarop het vermogensbeheer is georganiseerd. Het fonds belegt zelf niet rechtstreeks in aandelen, maar schakelt daarvoor externe partijen in. Waar mogelijk maakt het fonds gebruik van het beleid en de kanalen van de externe vermogensbeheerders. Deze hebben mandaat om in het belang van het fonds op te treden.

Verantwoord beleggen

In de maatschappelijke omgeving vindt een discussie plaats over de vraag in hoeverre pensioenfondsen een sociale verantwoordelijkheid hebben ten aanzien van hun beleggingen. Dit verantwoord beleggen betreft het niet-financieel getinte eisen stellen aan beleggingsobjecten. Het gaat daarbij om zaken als ecologie, milieu, duurzaamheid en ethiek. Het bestuur bepaalde in 2008, mede op basis van een rapport van een gezamenlijke werkgroep van de KLM Pensioenfondsen, een eerste beleidslijn inzake verantwoord beleggen.

Vastgesteld is dat beleggingsbeleid in eerste instantie gericht is op het behalen van een zo goed mogelijk rendement tegen een zo laag mogelijk risico. Uiteraard wil het fonds daar op een verantwoorde en dus ook duurzame manier mee omgaan. Het bepalen wat nu specifiek wel of niet aanvaardbare activiteiten zijn, acht het bestuur echter primair de verantwoordelijkheid van de overheid. Deze beschikt daartoe immers over een democratische legitimatie. Het bestuur ziet dat niet als zijn primaire taak.

Onder verantwoord beleggen verstaat het bestuur dat alleen wordt belegd in activiteiten die niet bij wet of bij internationale verdragen zijn verboden. Schending van mensenrechten en misbruik van kinderarbeid behoren tot de activiteiten, waarvan afstand wordt genomen. Het bestuur onderschrijft daarbij de principes van de Verenigde Naties voor verantwoord beleggen.

Omdat het fonds bij het uitvoeren van het beleggingsbeleid gebruikmaakt van vele verschillende externe vermogensbeheerders, zal allereerst begonnen worden hen te informeren over de standpunten van het fonds. Ook zal hen gevraagd worden te rapporteren over hoe zij invulling kunnen geven aan de doelstellingen van het fonds. Daarnaast zal het fonds de mogelijkheid en wenselijkheid van specifieke op duurzaamheid gerichte beleggingen onderzoeken. Een eerste verkenning hiervan vindt plaats in 2009.

In 2008 deed de werkgroep Verantwoord beleggen een beleidsvoorstel om het onderwerp verantwoord beleggen onderdeel te maken van de beleidscyclus beleggingen en op die wijze te waarborgen dat het onderwerp periodiek bestuurlijke aandacht heeft. Het voorstel is door het bestuur aangenomen.

Communicatie

De communicatie van het fonds vindt plaats op basis van een jaarlijks communicatieplan en het beleidskader communicatie. Het beleidskader geldt voor drie jaar. De periode 2006 – 2008 kreeg als leidraad ‘Verbinding maken’. Hierbij gaat het om meer en gericht contact tussen het fonds en de belanghebbenden. Dit betreft niet alleen de communicatie over de pensioenregeling, maar ook de betrokkenheid van deelnemers en pensioengerechtigden bij het functioneren van het fonds en de financiële positie. De communicatie met deelnemers en pensioengerechtigden richt zich voornamelijk op de persoonlijke situatie.

Nieuwe pensioenregeling

De communicatie over de nieuwe pensioenregeling vindt plaats op basis van een specifiek communicatieplan. Gekozen is voor een gefaseerde benadering, waarin deelnemers eerst algemene informatie over de nieuwe regeling hebben gekregen en vervolgens een persoonlijke brief met informatie over de eigen informatie. Belangrijk element daarin was de conversie van oude rechten naar de nieuwe regeling. Na administratieve implementatie van de nieuwe regeling zou de communicatie worden voortgezet met informatie over de moge-

lijkheid om te kiezen tussen middelloon en eindloon. Het traject zou worden besloten met een Uniform Pensioenoverzicht op basis van de nieuwe regeling. Eind 2008 ontvingen de deelnemers de conversiebrief. Gaande dit traject bleek aanpassing nodig. Bij deelnemers bestond behoefte hun eventuele bezwaar tegen conversie pas kenbaar te maken na met behulp van de pensioenplanner de nieuwe situatie te hebben kunnen doorrekenen.

In verband hiermee is de termijn voor bezwaar tegen conversie verruimd tot 1 augustus 2009. Verder is begin 2009 nog een brochure over de conversie uitgebracht. Vanaf 1 juni 2009 kunnen deelnemers via de pensioenplanner hun eigen situatie onder de nieuwe regeling berekenen.

Pensioen in Zicht

Na een geslaagde proef in 2007 worden vanaf 2008 periodiek voorlichtingsbijeenkomsten voor deelnemers voor wie het pensioen in zicht komt, georganiseerd. In 2008 vonden vier 'Pensioen in Zicht'-bijeenkomsten plaats. Tijdens deze bijeenkomsten zijn de deelnemers geïnformeerd over verschillende aspecten van pensionering. Aan de orde kwamen bijvoorbeeld het pensioen, rechtspositie en personeelsregelingen van KLM en de vereniging en belangenbehartiging van pensioengerechtigden. De bijeenkomsten blijken in een behoefte te voorzien en worden door de deelnemers gewaardeerd.

Jongeren

Naar aanleiding van het in 2007 uitgevoerde jongerenproject Check It, is in 2008 gestart met Pensioen Informatieteams (PIT). Dit zijn teams van jonge deelnemers die als schakel tussen het pensioenfonds en de doelgroep fungeren. De doelgroep bestaat uit deelnemers jonger dan 35 jaar. De leden van PIT hebben de opdracht hun collega's te attenderen op relevante pensioenonderwerpen. Waar nodig wijzen zij de weg naar beschikbare informatie, zoals de pensioenplanner of de uitvoeringsorganisatie. Overall doelstelling is het pensioenbewustzijn te vergroten en de betrokkenheid van jonge deelnemers bij het pensioenfonds te verbeteren. In 2008 startten twee teams van ieder negen deelnemers.

Het bestuur heeft met de uitvoeringsorganisatie voor opleiding en vaardigheidstraining gezorgd. KLM stelde hiervoor tijd beschikbaar. De leden van PIT kunnen via e-mail en website contact onderhouden met de uitvoeringsorganisatie. Ook vinden periodiek terugkombijeenkomsten plaats, waarin ervaringen worden uitgewisseld en bijscholing plaatsvindt. Het bestuur signaleert groot enthousiasme bij zowel de leden van PIT als deelnemers over dit initiatief. In 2009 worden nog twee teams ingericht.

PIT heeft belangstelling getrokken buiten het fonds. Deze nieuwe communicatieaanpak is opgenomen als één van de best practices in een voor OPF opgesteld rapport over communicatie en is gepresenteerd op het jaarlijkse pensioencongres van de AFM.

Communicatie en de Pensioenwet

In 2008 ontvingen de deelnemers de volgens de Pensioenwet verplichte uitingen. Het gaat om de pensioenopgave in de vorm van een Uniform Pensioenoverzicht en de startbrief voor nieuwe deelnemers. Het fonds verstrekte overigens ook in 2007 al een UPO. Uit een mini-enquête onder deelnemers blijkt dat zij het UPO waarderen. De startbrief die een nieuwe deelnemer kort na indiensttreding moet ontvangen, bevat informatie over de pensioenregeling, financiering en risico's.

Pensioenwebsite

Gedurende het jaar is gewerkt aan een project dat tot een nieuwe, voor de deelnemers meer toegankelijke en aantrekkelijke pensioensite moet leiden. Implementatie van de website vindt naar verwachting in de eerste helft van 2009 plaats. De vernieuwde website informeert over de nieuwe pensioenregeling, beschikt over een pensioenplanner en is aangepast aan de huisstijl van KLM. De communicatie op deze website vindt plaats op basis van life-events.

Publicaties

Het fonds beschikt over een eigen pensioenmagazine voor deelnemers en pensioengerechtigden: Focus. Focus verscheen in 2008 driemaal en besteedde aandacht aan de nieuwe bestuurlijke inrichting van het fonds, het jaarverslag, de ontwikkelingen in de financiële sector en verschillende reglementswijzigingen. Het aantal brochures van het fonds is beperkt, mede omdat veel informatie ook te vinden is op de website. Voornemen is wel om een aantal op events gerichte brochures te laten verschijnen.

In 2008 werd de vormgeving van Focus vernieuwd. De kleuren en stijl werden meer aangepast aan deze tijd en meer afgestemd op de verschillende doelgroepen die het fonds aan deelnemers kent.

Financiële crisis

De sterke daling van de dekkingsgraad en het ontstaan van een reservetekort vormden aanleiding voor het fonds de deelnemers en pensioengerechtigden te informeren over de gevolgen voor het fonds. Hiervoor werd zowel de eigen website als MyKLM ingezet. Duidelijk is dat de situatie van de laatste maanden van het jaar de deelnemers veel pensioenbewuster heeft gemaakt. Voornemen voor 2009 is dan ook deelnemers meer te informeren over de positie van het fonds en de gevolgen daarvan voor de deelnemers. Zo is het de bedoeling met ingang van het tweede kwartaal van 2009 een kwartaalbericht voor deelnemers en pensioengerechtigden te publiceren.

Geschillen

In de klachtenregeling van het fonds is vastgelegd dat een belanghebbende een klacht kan indienen. Dit kan als hij het niet eens is met de wijze waarop de statuten of het pensioenreglement worden toegepast, of als hij van mening is onjuist behandeld te zijn. De klach-

tenregistratie van het fonds betreft niet alleen formele klachten, maar ook kritische vragen en signalen van belanghebbenden. Een klacht wordt in eerste instantie behandeld door de uitvoeringsorganisatie, waarna beroep bij het bestuur openstaat. Als een klager het niet eens is met het oordeel van het bestuur, kan hij zich wenden tot de Ombudsman Pensioenen. Daarnaast bestaat de gang naar de rechter.

In 2008 zijn 27 klachten ingediend (2007: 24) en 2 overige individuele zaken voorgelegd (2007: 2). Van de 27 klachten zijn er 16 gegrond verklaard (2007: 13) en 11 ongegrond (2007: 7). Er werd in 2008 één geschil voorgelegd aan de kantonrechter. Het fonds is in dit geschil in het gelijk gesteld. Het merendeel van de gegronde klachten betrof onvolkomenheden in de informatievoorziening en de duur van de behandelingstermijn. Verder was sprake van een aantal verzoeken tot herziening van de in het kader van reglement 2006 gemaakte keuze tussen eindloon en middelloon.

Externe relaties

Het pensioenfonds is aangesloten bij de Stichting OPF, een organisatie die de belangen van ondernemingspensioenfondsen behartigt bij de Nederlandse en Europese overheden en toezichthouders. De (titulair) directeur van het fonds is lid van het algemeen bestuur van OPF. Functionarissen van de uitvoeringsorganisatie nemen deel aan verschillende commissies van OPF, zoals de commissie pensioenzaken, de commissie beleggingszaken, het controllersoverleg, de commissie verslaggeving, de commissie Europa en de begeleidingscommissie PFG.

Uitvoering

Tussen het fonds en de uitvoeringsorganisatie is in 2007 een nieuwe dienstverleningsovereenkomst gesloten. Jaarlijks worden op basis van deze overeenkomst de diensten en de vergoeding voor het daarop volgende jaar afgesproken.

Partijen hebben in 2007 afgesproken tot een verdere transparantie en verbeterde toerekening van kosten te komen. De vertaling van deze afspraken in de vergoeding voor 2008 kostte meer tijd dan verwacht en kon pas in het voorjaar van 2008 worden afgerond. Het traject voor de diensten en vergoeding voor 2009 verliep voorspoediger. In oktober werd gestart met de gesprekken en in december keurde het bestuur de vergoeding voor 2009 goed.

Onderdeel van de verbeteringen in 2009 is dat het bestuur op kwartaalbasis wordt gerapporteerd over het verloop van het budget. Ook is de afspraak dat zowel de gevolgen van niet-uitgevoerde activiteiten als extra werkzaamheden expliciet worden gemaakt.

Conform de afspraken nam de uitvoeringsorganisatie ook in 2008 deel aan de CEM-benchmark voor pensioenuitvoering. Dit is een systematiek voor vergelijking van service en kosten van pensioenfondsen. Deze is door het Canadese bedrijf Cost Effectiveness Measurement Ltd. ontwikkeld. Zo'n twaalf Nederlandse pensioenfondsen nemen deel aan deze benchmark. Wereldwijd nemen 77 pensioenfondsen deel.

De uitvoeringsorganisatie heeft namens het Algemeen Pensioenfonds KLM meegedaan aan dit onderzoek. Dit was omdat dit fonds het best vergelijkbaar is met andere pensioenfonds. De uitkomsten van het onderzoek worden ook gerapporteerd aan het bestuur. CEM geeft inzicht in de absolute en relatieve kosten, de factoren die de kosten beïnvloeden en het serviceniveau. Het rapport geeft ook concrete verbetermogelijkheden. Algemeen oordeel van CEM was dat de kosten van het fonds iets lager zijn dan van de peer group en de service aan belanghebbenden juist hoger.

Pensioen-ontwikkelingen binnen het fonds **Algemeen**

In 2007 eindigde het contract tussen KLM en Centraal Beheer Achmea voor de verzekering van het Anw-hiaatpensioen. Op verzoek van het arbeidsvoorwaardenoverleg werd het Anw-hiaatpensioen in de reglementen van het fonds vastgelegd. In 2008 startte de procedure om de bij Centraal Beheer Achmea achtergebleven groep van uitkeringsgerechtigden met een Anw-hiaatuitkering, onder te brengen bij de verzekering van het pensioenfonds. Het betreft de uitkeringen die vóór 1 april 2007 zijn ingegaan. De bedoeling was dit te realiseren door middel van een collectieve waardeoverdracht per 1 januari 2009. Eind 2008 bleek dat De Nederlandsche Bank geen toestemming verleende voor deze collectieve waardeoverdracht. Reden voor het verbod was voor DNB de financiële positie van het pensioenfonds op dat moment. In april 2009 start de procedure met betrekking tot de collectieve waardeoverdracht opnieuw, na de indiening van de herstelplannen.

Eind december 2008 besloot het bestuur de beslissing over de indexatie uit te stellen tot begin 2009. Hoewel indexatie op basis van de stand op het moment van de bestuursvergadering onverkort kon plaatsvinden, gaven de voortdurende volatiliteit van de dekkingsgraad en de beoordeling van de financiële situatie aanleiding tot uitstel van het indexatiebesluit. Dit alles in overeenstemming met de toepasselijke bepalingen in de uitvoeringsovereenkomst. In januari 2009 besloot het bestuur alsnog tot indexatie over te gaan.

Vanaf april 2009 hanteert het fonds het toeslagenlabel voor een verbeterde informatievoorziening over de toeslagverlening aan de (potentiële) deelnemers, gewezen deelnemers en de pensioengerechtigden. Dit is een wettelijke verplichting. Het toeslagenlabel geeft de verwachtingen voor toekomstige toeslagverlening weer met een beeldende maatstaf.

Reglementswijzigingen

In maart 2008 heeft een reglementswijziging (2006A en 2006B) in verband met de WIA plaatsgevonden. Dit ter aanvulling op een eerdere reglementswijziging in 2007 in verband met het protocol uitwerking 'Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen'. Daarin zijn de WIA-afspraken vastgelegd die KLM met de diverse bonden gemaakt heeft en die per 1 juli 2007 van kracht zijn geworden.

Op 23 juni 2008 stelde het bestuur een nieuwe pensioenregeling vast. Deze is ter vervanging van de pensioenregeling 2006. De nieuwe pensioenreglementen (2008A en 2008B) hebben, voor wat betreft deelnemers die op 23 juni 2008 in dienst waren van KLM/KLC, een terugwerkende kracht tot 1 januari 2008. De hiervoor genoemde reglementswijzigingen in verband met de (invoering van de) WIA zijn in de nieuwe regeling meegenomen. Ook werd per 23 juni 2008 een nieuwe uitvoeringsovereenkomst vastgesteld. Hierin is de financiering van de nieuwe reglementen geregeld.

Eind 2008 is de pensioenregeling aangepast naar aanleiding van opmerkingen van de Belastingdienst. Het betreft hier overwegend aanvullingen of verduidelijkingen in verband met fiscale aspecten. Het gaat niet om materiële wijzigingen van de regeling.

Indexering per 1 januari 2009

Indexering tijdens het dienstverband

Pensioenreglement 2008A

De opgebouwde pensioenaanspraken in het pensioenreglement 2008A (de eindloonregeling) zijn in principe gebaseerd op het laatstverdiende loon (eindloon). Het fonds streeft ernaar de stijging van de lonen in het pensioen te verwerken. De eindloonregeling is ten aanzien van de pensioenverhogingen uit hoofde van de algemene loonontwikkeling op dezelfde manier voorwaardelijk als de indexatieregeling uit reglement 2008B.

Pensioenreglement 2008B

Het fonds probeert ieder jaar per 1 januari de opgebouwde pensioenaanspraken in het pensioenreglement 2008B (de middelloonregeling) te verhogen met maximaal het percentage van de algemene loonronde(s) in de periode van 2 januari van het voorgaande jaar tot en met 1 januari van het betreffende jaar volgens de cao voor het cabinepersoneel. De opgebouwde pensioenaanspraken in de middelloonregeling zijn op 1 januari 2009 aangepast met 3,02%. De verhoging per 1 januari 2009 is conform de maatstaf. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks of en in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen bestemmingsreserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd.

Pensioenreglementen 2008A en 2008B

Op grond van de algemene loonrondes van het cabinepersoneel zijn de pensioenaanspraken die tot 2008 op grond van de vervallen regeling aanvullende pensioenverzekering zijn opgebouwd en de pensioenaanspraken opgebouwd in het kader van de NAP per 1 januari 2009 verhoogd met 3,02%. Dit geldt voor de deelnemers die in dienst zijn. Voor de extra pensioenaanspraken die ontstaan zijn uit omzetting van opgebouwde aanspraken geldt dat het fonds ernaar streeft deze jaarlijks per 1 januari aan te passen aan de procentuele ontwikkeling van het prijsindexcijfer. Deze aanspraken zijn op 1 januari 2009 aangepast met 2,5%.

De verhoging van deze pensioenaanspraken per 1 januari 2009 is conform de maatstaf. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks of en in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen bestemmingsreserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd.

Indexatie na einde dienstverband

[Pensioenreglementen 2008A en 2008B](#)

Het fonds probeert ieder jaar het pensioen van degenen van wie het dienstverband is geëindigd te verhogen met maximaal de procentuele ontwikkeling van het prijsindexcijfer. Dit geldt zowel voor de eindloonregeling als voor de middelloonregeling. Het pensioen van degenen van wie het dienstverband is geëindigd, is op 1 januari 2009 aangepast met 2,5%. De verhoging van 1 januari 2009 is conform de maatstaf. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks of en in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen bestemmingsreserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd.

Hierna zijn de gegevens over indexering in het kader van de diverse eerdere reglementen van het fonds weergegeven. Voor al deze reglementen geldt dat de verhoging van 1 januari 2009 conform de maatstaf is. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen bestemmingsreserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd.

[Reglement 1977](#)

De pensioenaanspraken worden afgeleid uit een aangepaste nettopensioengrondslag. Dit is het verschil tussen de aangepaste brutopensioengrondslag en het AOW-loon per 1 januari van het vorige jaar. Per 1 januari 2008 is de brutopensioengrondslag aangepast met 3,53%. De aanpassing van het AOW-loon bedraagt per 1 januari 2008 3,1%.

[Reglement 1998](#)

De aanspraken op pensioen en de ingegane pensioenen worden tot leeftijd 65 aangepast aan de algemene salariswijziging van de KLM-cao. Per 1 januari 2009 zijn de aanspraken op pensioen en de ingegane pensioenen aangepast met 3,02%.

De ingegane pensioenen worden vanaf de leeftijd van 65 jaar per 1 januari van ieder jaar aangepast aan de prijsindex, met een maximum van de algemene salariswijziging van de KLM-cao. De prijsindexatie bedroeg op 1 januari 2009 2,5%.

Reglement 2004

De ingegane pensioenen en de premievrije aanspraken zijn per 1 januari 2009 verhoogd met 2,5%. Dit is het stijgingspercentage van de prijsindex.

Reglementen 2006A en 2006B

Indexatie van de ingegane pensioenen en overige premievrije aanspraken is voorwaardelijk. Als maatstaf voor de hoogte van de indexatie dient de prijsindex. De stijging van het prijsindexcijfer is 2,5%.

Vooruitblik 2009

Als gevolg van de turbulente ontwikkelingen op de financiële markten hebben veel pensioenfondsen in Nederland eind 2008 te maken met een dekkingsgraad die zich onder het (wettelijk) minimaal vereist eigen vermogen (dekkingsstekort) bevindt. Zowel binnen het kabinet als daarbuiten is volop discussie over de wijze waarop de financiële crisis bestreden dient te worden. Ook de maatregelen die de toezichhouder DNB (De Nederlandsche Bank) kan treffen met betrekking tot onder andere het bestrijden van dekkingsstekorten bij pensioenfondsen staan ter discussie. De discussie zal nauwlettend gevolgd worden en bezien zal worden welke consequenties de te treffen maatregelen hebben voor het eigen pensioenfonds.

Beleggingen van het fonds

Algemeen

Het doel van het beleggingsbeleid is het leveren van een optimale bijdrage aan het veiligstellen van de pensioenafspraken binnen aanvaardbare risicogrenzen. Het bestuur heeft de beleggingen gespreid over verschillende beleggingscategorieën. Binnen de verschillende beleggingscategorieën wordt gespreid naar regio's en subcategorieën. Bij de uitvoering van het beleid houdt het bestuur rekening met valutarisico, renterisico en het neerwaartse risico van aandelen en onroerend goed.

Het Pensioenfonds voor het KLM-Cabinepersoneel en de financiële crisis

In de tweede helft van het afgelopen jaar verhevigde de financiële crisis. Dit leidde voor het fonds tot de navolgende consequenties en acties.

Gevolgen voor het pensioenfonds

Als eerste waren daar de operationele en tegenpartijrisico's die in het najaar van 2008 opspeelden. Alle zeilen moesten worden bijgezet om dit in goede banen te leiden. Het fonds doet namelijk op verschillende gebieden zaken met banken. De contracten die ten grondslag liggen aan alle banktransacties zijn in de afgelopen jaren aangescherpt. Het belangrijkste doel daarbij is het verminderen van het tegenpartijrisico. Dat is het risico dat de bank zijn verplichtingen aan het fonds niet nakomt. Als gevolg daarvan wordt sinds medio 2008 op dagelijkse basis onderpand uitgewisseld. Desondanks speelden de volgende zaken:

- > Het afdekken van het valutabeleid gebeurt door valutahedgecontracten af te sluiten met banken. Deze contracten lopen na een jaar af. Bij sterke valutaveranderingen is het beleid deze valutacontracten tussentijds af te rekenen. In het najaar van 2008 bleek dat het tussentijds aanpassen (of resetten) van de uitstaande transacties gepaard zou gaan met enorme transactiekosten. Dit heeft ertoe geleid dat het bestuur besloten heeft af te zien van een tussentijdse reset.
- > Op het hoogtepunt van de paniek in de markten in oktober 2008, werd er rekening mee gehouden dat in vervolg op het faillissement van zakenbank Lehman, nog meer grote banken zouden gaan omvallen. Cashposities die om tactische redenen werden aangehouden bij een bank werden onverwijld afgebouwd en belegd in kortlopende Europese staatsobligaties.
- > Tot slot was er het uitlenen van aandelen en obligaties, ook wel securities lending genoemd. Het uitgangspunt van het fonds is om met beperkt risico extra opbrengsten te genereren met deze activiteit. Maar de realiteit was dat het securities-lendingproces grote last kreeg van het 'op slot zitten' van de geldmarkt. Bij het uitlenen van de effecten komt er veelal geld terug als onderpand. Dat geld wordt door de custodian of fondsbeheerder weer in een geldmarktfonds belegd. Het is ook begin 2009 nog niet mogelijk al het geld uit zo'n geldmarktfonds terug te halen zonder daarbij verliezen te realiseren. Het fonds heeft besloten verder te gaan met het securities-lendingprogramma onder aanscherping van de richtlijnen voor nieuwe transacties. Het alternatief om per direct te stoppen met het securities-lendingprogramma zou een geforceerde verkoop van de stukken in het geldmarktfonds tot gevolg hebben, met als resultaat een verlies hierop. Ten tijde van het opmaken van dit jaarverslag is het ongerealiseerde verlies ongeveer gehalveerd ten opzichte van de situatie op balansdatum. De verwachting is dat het verlies verder zal teruglopen en dat het securities-lendingprogramma zonder verlies kan worden beëindigd. Uiteraard worden de ontwikkelingen op dit gebied scherp gevolgd.

De negatieve ontwikkelingen op de financiële markten hadden ook grote gevolgen voor de dekkingsgraad. Gemiddeld daalden aandelenbeurzen zo'n 40% in 2008. Tegelijkertijd daalden de rentes.

Sinds 1 januari 2007 dient de waarde van de pensioenverplichtingen berekend te worden door actuele marktrentes te gebruiken. Dalende rentes zorgen voor hogere verplichtingen en daarmee voor een lagere dekkingsgraad. Al met al zorgde dit voor een ongekende en enorme volatiliteit van de dekkingsgraad. Het bestuur liet zich eind 2008 op dagbasis informeren over de ontwikkeling van de dekkingsgraad. Daarbij gaf het bestuur zich rekenschap van de grote invloed van de dagelijkse renteveranderingen.

Het strategische beleggingsbeleid zoals dat in de afgelopen jaren is vormgegeven, is zwaar getest door de financiële turbulentie. Het besluit van november 2007 om de rentegevoeligheid van het fonds gedeeltelijk te verminderen door het strategische normgewicht van

vastrentende waarden met 5% te verhogen ten laste van aandelen heeft ertoe bijgedragen dat het fonds wat minder hard geraakt is door de financiële crisis. Andere belangrijke beleidsbesluiten zoals het beleggen in langlopende staatsobligaties en het afbouwen van de strategische allocatie naar de risicovolle high yield bonds, droegen ook positief bij in de afgelopen periode. Verder heeft het bestuur besloten in de laatste maanden van 2008 niet vast te houden aan het tussentijdse herbalanceringsbeleid. Dat betekende dat het aankopen van aandelen en onroerend goed ten laste van obligaties geen doorgang vond. Het geld dat beschikbaar kwam omdat de valutacontracten niet tussentijds werden geset werd daarbij volledig belegd in de veiligste beleggingscategorie, de obligaties. Deze besluiten zorgden voor een lager risicoprofiel van het fonds en droegen ook positief bij aan het behaalde portefeuillerendement over 2008. Sinds de herbalancering van mei 2008 hield het fonds een forse tactische onderweging van aandelen aan ten gunste van de obligatieportefeuille. Dat droeg ook positief bij.

Door de snelle economische verslechtering daalden ook de inflatieverwachtingen in de markt. Dat pakte relatief slecht uit voor de langlopende inflation linked bonds. Deze voor het fonds belangrijke beleggingscategorie behaalde in 2008 een rendement van 2,1% tegen een rendement van 15,5% voor de langlopende gewone (nominale) staatsobligaties.

Het totale beleggingsrendement kwam in 2008 uiteindelijk uit op – 21,3%. Het voor de verplichtingen van het pensioenfonds belangrijke referentietarief, de dertigjaars euroswaprente, daalde van 4,89% naar 3,54%. Dat was de belangrijkste reden voor de toename van de verplichtingen van het pensioenfonds met liefst 40%. De dekkingsgraad kwam daarmee ultimo 2008 uit op 108,0%.

De economische terugval is nog niet achter de rug. Een verdere verslechtering van de economie behoort tot de mogelijkheden met als grootste risico voor het fonds verder dalende rentes en aandelenkoersen. Voor de middellange termijn dient tegelijkertijd rekening te worden gehouden met een sterk oplopende inflatie. De crisis biedt echter ook weer nieuwe kansen. Voor aandelen, bedrijfsobligaties en andere risicovolle beleggingscategorieën is nu sprake van aantrekkelijker waarderingen die op termijn kunnen zorgen voor hogere rendementen. Het bestuur zal daarbij de lijn voortzetten van de juiste balans vinden tussen enerzijds het beperken van de risico's en anderzijds het kunnen profiteren van het beleggen in risicovolle beleggingen.

Strategisch beleggingsbeleid

Door de komst van het FTK is het rentemismatchrisico in de balans van een pensioenfonds scherp zichtbaar geworden. De waarde van de pensioenverplichtingen is gevoelig voor veranderingen in de rente. Wanneer de rente daalt, stijgen de verplichtingen. Een rentedaling leidt ook tot een hogere waarde van de obligatieportefeuille. Dit compenseert

de waarde stijging van de verplichtingen enigszins, zij het dat de verplichtingen een grotere rentegevoeligheid hebben. De waarde van de aandelen- en vastgoedportefeuille wordt ook beïnvloed door het niveau van de rente, maar voor de korte termijn is er geen sprake van een expliciet verband. Het fonds heeft de ambitie de pensioenen te indexeren voor inflatie. Daarom vormen het rentemismatchrisico en het inflatierisico belangrijke risico's voor het fonds.

Medio mei vond de jaarlijkse herbalancering plaats. Hierbij worden de (benchmark) gewichten van iedere beleggingscategorie teruggezet op de door het bestuur vastgestelde strategische normgewichten.

De bijzondere marktomstandigheden zorgden ervoor dat er bijzondere prijzen gevraagd werden. Eind oktober vroegen de banken bijvoorbeeld zeer hoge transactiekosten voor het resetten van de valutacontracten. Het bestuur besloot toen dit niet door te laten gaan en het daarmee vrijkomende geld te beleggen in de veilige vastrentendewaardenportefeuille. Eind november zouden er aandelen en onroerend goed moeten worden bijgekocht maar er is toen besloten niet te herbalanceren.

Tactisch beleid beleggingscategorieën

Het fonds begon het jaar met een licht onderwogen positie in aandelen en een overwogen positie in obligaties. De marktaannames met betrekking tot de winstgevendheid van bedrijven, de financiële sector in het bijzonder, werden als te rooskleurig beschouwd. De markt prijsde voor aandelen namelijk nog geen recessie in de VS in.

Tijdens de herbalancering van medio mei werd de positie in aandelen van het fonds verder onderwogen. Verscheidene marktindicatoren wezen namelijk op een verzwakking van de reële economie in de VS en Europa. Een verzwakking die nog niet in aandelenkoersen leek te zijn verwerkt. Liquiditeiten en obligaties werden overwogen. De onderwogen positie in aandelen is gedurende de rest van het jaar in wisselende omvang aangehouden. Aan het begin van het vierde kwartaal is de positie in onroerend goed van het fonds onderwogen. De combinatie van een verzwakkende wereldeconomie, hoge kredietopslagen en dalende inflatie is voor onroerend goed ongunstig.

Per einde jaar resteert een licht onderwogen positie in aandelen en onroerend goed ten behoeve van obligaties. In liquiditeiten houdt het fonds een neutrale positie aan.

Beleggingsportefeuille naar categorieën (jaarultimo)

(bedragen in EUR miljoenen)	2008			2007		
	EUR	%	Bench- mark %	EUR	%	Bench- mark %
Vastgoed	85	8,0	8,6	104	8,0	8,4
Aandelen	422	39,7	39,2	584	44,9	44,9
Vastrentende waarden	602	56,8	57,2	578	44,3	44,0
Overig	- 48	- 4,5	- 5,0	36	2,8	2,7
	1.061	100,0	100,0	1.302	100,0	100,0

Vastrentende waarden

Op de vastrentende waarden is in 2008 een rendement behaald van 2,8%.

Gedurende het gehele jaar waren de meer risicovolle vastrentende waarden in het fonds onderwogen, met uitzondering van emerging market debt. De marktaannames met betrekking tot de ernst van de kredietcrisis werden te optimistisch geacht. De overwogen positie in emerging market debt werd ingegeven door de toch wel sterke balanspositie van de overheden in verscheidene opkomende markten.

Aan het begin van het vierde kwartaal nam het fonds uit prudentie een sterk overwogen positie in kortlopende Europese staatsobligaties in. Kortlopende Europese staatsobligaties boden een veiliger haven voor vermogen dan liquiditeiten die grotere achterliggende tegenpartijrisico's hebben.

Later in het vierde kwartaal zijn veel kortlopende Europese staatsobligaties verkocht om langlopende Europese staatsobligaties en inflation linked bonds te kopen. De wens mismatchrisico's te reduceren speelde hierbij een rol.

Vastrentendewaardenportefeuille naar regio (jaarultimo)

(bedragen in EUR miljoenen)	2008			2007		
	EUR	%	Bench- mark %	EUR	%	Bench- mark %
EMU overheidsobligaties	102	16,9	16,4	59	10,1	8,6
EMU bedrijfsobligaties	24	4,0	4,8	40	6,9	7,9
UK bedrijfsobligaties	17	2,8	3,2	28	4,9	4,9
Indexleningen wereldwijd	389	64,6	61,7	352	60,9	60,0
Opkomende markten	47	7,8	7,6	49	8,5	7,7
US high yield	6	1,0	2,5	15	2,7	3,8
US corporate debt	17	2,9	3,8	35	6,0	7,1
	602	100,0	100,0	578	100,0	100,0

Aandelen

De aandelenportefeuille behaalde in 2008 een rendement van – 42,5%. Gedurende het gehele jaar hield het fonds een overwogen positie in opkomende markten aan. Fundamentele sterktes als een hoger groeipotentieel, solvabele en betrouwbaarder wordende overheden en de mogelijke verdere ontsluiting van de eigen markten liggen aan de basis van deze positie. De opkomende markten bleken echter toch gevoeliger voor de wereldeconomie dan aanvankelijk werd verondersteld. De overwogen positie in opkomende markten van het fonds is in het vierde kwartaal verkleind. In smallcapaandelen in zowel de VS als Europa heeft het fonds gedurende het gehele jaar een onderwogen positie aangehouden. Deze aandelen zijn in de afgelopen jaren door aankopen van marktpartijen, waaronder hedge funds, duur geworden in verhouding tot largecapaandelen. Dit geldt zeker in een periode van verzwakkende economische activiteit en minder functionerende kredietmarkten. Ten slotte zijn gedurende het gehele jaar Europese aandelen geprefereerd boven Amerikaanse aandelen, dit op basis van waarderingen.

Aandelenportefeuille naar regio (jaarultimo)

(bedragen in EUR miljoenen)	2008			2007		
	EUR	%	Bench- mark %	EUR	%	Bench- mark %
Europa	189	46,1	44,1	250	42,8	43,2
Verenigde Staten	128	28,7	30,6	172	29,4	32,4
Japan	33	8,0	8,2	43	7,3	7,4
Opkomende markten	47	11,3	10,2	76	13,1	10,0
Canada	8	1,9	2,8	19	3,2	3,1
Pacific exclusief Japan	17	4,0	4,1	24	4,2	3,9
	422	100,0	100,0	584	100,0	100,0

Vastgoed

De vastgoedportefeuille behaalde in 2008 een rendement van – 25%. Conform de strategische doelstellingen is voor zowel Europa als de VS het belang in privaat vastgoed uitgebreid. Het belang van privaat vastgoed in Europa nam toe van 25,5% naar 36,8% en in de VS van 18,2% naar 22,9%.

Vastgoedportefeuille naar regio (jaarultimo)

(bedragen in EUR miljoenen)	2008			2007	
	EUR	%	Bench- mark %	EUR	%
Europa privaat	31	36,8	29,9	27	25,5
Europa publiek	12	14,2	19,8	26	24,8
Verenigde Staten privaat	20	22,9	21,5	19	18,2
Verenigde Staten publiek	22	26,1	28,8	32	31,5
	85	100,0	100,0	104	100,0

Valuta's

De valutaposities in Amerikaanse dollars, Britse ponden, Japanse yens, Canadese en Australische dollars worden voor 100% afgedekt tegen de euro. Ook is in 2008 begonnen met het afdekken van een deel van de posities in Zweedse kronen. Posities in Singapore en Hongkong worden afgedekt met de Amerikaanse dollar, de posities in Nieuw-Zeeland worden afgedekt als zijnde posities in de Australische dollar.

Rendementsontwikkelingen totale portefeuille

Over 2008 komt het totaalrendement van het fonds uit op – 21,3%. Het portefeuillerendement kwam daarmee 1,1% hoger uit dan het rendement van de benchmark. Een afwijking tussen beide vloeit voort uit over- en onderwegingen gedurende het jaar ten opzichte van de benchmarkportefeuille, beleggingskosten en implementatie-effecten van de portefeuillemutaties.

Bij de beoordeling van de behaalde rendementen wordt een vergelijking gemaakt met de benchmarkportefeuille. Dit is een referentieportefeuille die is toegenomen op de specifieke situatie van het fonds. Bij het bepalen van de strategische verdeling van het fondsvermogen over de beleggingscategorieën en binnen de beleggingscategorieën over regio's en beleggingsstijlen, worden uitdrukkelijk de verplichtingenstructuur en initiële vermogenspositie meegenomen.

De rendementscijfers in de tabel voor de categorieën aandelen, vastrentend en onroerend goed zijn berekend op basis van volledige afdekking van het valutarisico van de Amerikaanse dollar, het Britse pond en de Japanse yen. De kasgeldbeleggingen zijn opgenomen onder 'Overig'.

De onderstaande tabel geeft de gemiddelde verdeling van het vermogen over de beleggingscategorieën en de rendementsontwikkelingen van het fonds weer. Ook worden de verdeling en rendementsontwikkeling van de betreffende benchmark gegeven.

In de tabel staat PF voor het fonds en BM voor benchmark.

Totaalrendement in %

	2008				2007			
	Gewicht		Rendement		Gewicht		Rendement	
	PF	BM	PF	BM	PF	BM	PF	BM
Vastgoed	9,3	9,4	- 25,0	- 27,6	9,8	10,0	- 12,4	- 12,4
Aandelen	40,1	42,0	- 42,5	- 40,9	50,0	49,4	6,6	6,8
Vastrentende waarden	50,3	49,3	2,8	1,9	38,8	39,7	2,7	3,0
Overig	0,3	- 0,7	0,0	- 0,8	1,4	0,9	0,2	0,2
	100,0	100,0	- 21,3	- 22,4	100,0	100,0	3,4	3,5

Vooruitblik 2009

In het afgelopen jaar kwam er op abrupte wijze een einde aan de 'Debt Supercycle'. Vooral de Amerikaanse consumenten en bedrijven bouwden de afgelopen jaren aanzienlijke schulden op. Dit bracht een ongekende economische stimulans met zich mee. Maar het zorgt er nu voor dat schulden gereduceerd moeten worden in een tijd dat de werkloosheid oploopt en de huizenprijzen dalen. Onduidelijk is hoe groot de impact hiervan precies zal zijn op de economie. Duidelijk is wel dat de wereldeconomie in de ernstigste recessie is beland sinds tientallen jaren. In het basisscenario is de verwachting dat op zijn vroegst eind 2009 een einde komt aan de recessie en er een economisch herstel gaat optreden. Een belangrijke voorwaarde hiervoor is dat de krediet- en huizenmarkten normaliseren. Renteverlagingen helpen hierbij en verder moeten financiële instellingen weer als intermediair gaan functioneren en kredieten verstrekken. Tegelijkertijd zullen de overheden de terugvallende particuliere vraag moeten compenseren met een omvangrijke financiële stimulering. Veelal lopen financiële markten vooruit op een economisch herstel. Op dit moment zit de schrik er nog flink in en is er onzekerheid over de daadwerkelijke afloop. Dat zou kunnen betekenen dat bijvoorbeeld op de aandelenmarkten eerst vertrouwen moet zijn in een economisch herstel voordat deze de weg omhoog weten te vinden.

Als belangrijkste risico op voornoemd basisscenario wordt een zogenaamd doormodder-scenario gezien. In dit scenario wordt 2009 een 'verloren' jaar. In de tweede helft van 2009 worden kleine positieve signalen steeds weer gevolgd door nieuwe teleurstellingen. Ook in China en India vertraagt de groei. Een ander belangrijk risicoscenario, waar serieus rekening mee moet worden gehouden, is het Japan-scenario. In dit scenario raakt de wereldeconomie in een zware en langdurige recessie. De huizenprijzen in de VS, maar ook in Europa, blijven flink dalen. Tegelijkertijd vinden er grote ontslagronden plaats in het bedrijfsleven. Hierdoor daalt het consumentenvertrouwen in de VS maar ook in Europa en Japan naar een absoluut dieptepunt. In dit scenario dalen de staatsrentes verder en dat geldt ook voor de zakelijke waarden.

In het basisscenario laat de vastrentende portefeuille in 2009 uiteindelijk een bescheiden rendement zien. De verwachting is dat zowel in Europa als in de Verenigde Staten de lange rentes eerst nog iets zullen dalen. De rente op langlopende staatsobligaties loopt op wanneer verwachtingen over de economische groei weer enigszins aantrekken. Voor de verschillende categorieën bedrijfsobligaties geldt dat de scherp opgelopen credit spreads voldoende zullen zijn om de beleggers te compenseren voor de verliezen die voortkomen uit de toename van het aantal faillissementen.

Dankzij de forse correctie op de beurzen zijn de waarderingen van aandelen flink verbeterd. Er is daarbij wel sprake van een sterke daling van de bedrijfswinsten en dat is nog niet tot een eind gekomen. De onzekerheid over de nabije toekomst is daarom ook op de aandelenmarkt nog groot. Aandelen zullen dan ook heftig reageren op de daadwerkelijke economische ontwikkelingen. Een economisch herstel zal samengaan met een stijging van de aandelen. Ook voor de beleggingscategorie onroerend goed is nog sprake van grote onzekerheid ten aanzien van het verwachte rendement. Net als bij aandelen zal eerst duidelijk moeten worden dat het economische herstel intreedt. Publiek onroerend goed heeft al een voorschot genomen op grote afwaarderingen. Voor privaat onroerend goed verloopt dit wat geleidelijker.

Actuariële paragraaf Actuariële analyse

Hieronder wordt het saldo van baten en lasten geanalyseerd naar technische winst- en verliesbronnen:

(bedragen in EUR miljoenen)	2008	2007
Resultaat op beleggingen en verplichtingen	- 570,1	95,0
Resultaat op premies	14,2	13,1
Resultaat op waardeoverdrachten	-	-
Resultaat op pensioenuitkeringen	0,1	- 0,1
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	-	0,5
Wijziging actuariële grondslagen	-	- 32,7
Actuariële resultaten	2,5	1,3
Resultaat op indexering	- 19,9	- 23,2
Overige resultaten	13,7	0,5
Totaal	- 559,5	54,4

Premie

De kostendekkende premie volgens artikel 128 lid 1 van de Pensioenwet bedraagt EUR 45,5 miljoen en is als volgt samengesteld:

(bedragen in EUR miljoenen)	2008	2007
Pensioenopbouw	19,8	19,7
Individuele salarisontwikkeling	8,4	8,8
Risicopremies overlijden en invaliditeit	4,2	3,9
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (inclusief excassokosten)	3,2	3,1
Solvabiliteitsopslag	9,9	10,5
Totaal	45,5	46,0

De feitelijke premie bedroeg EUR 49,9 miljoen. Het verschil tussen de feitelijke en de kostendekkende premie wordt veroorzaakt doordat financiering plaatsvindt tegen een doorsnee premie die meerjarig is vastgesteld op 24% van de nettopensioengrondslagsom.

Solvabiliteitstoets

Onder het FTK is het ‘vereist eigen vermogen’ het vermogen dat hoort bij de zogeheten evenwichtssituatie van het pensioenfonds. In die evenwichtssituatie is het eigen vermogen zodanig vastgesteld dat met de wettelijk vastgestelde zekerheidsmaat van 97,5% wordt voorkomen dat het pensioenfonds binnen één jaar over minder middelen beschikt dan nodig om te kunnen voldoen aan de onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Met andere woorden, de kans dat het pensioenfonds zich één jaar later in een situatie van onderdekking bevindt, is kleiner dan of gelijk aan 2,5%.

De toezichthouder, DNB, heeft een gestandaardiseerde methode vastgesteld om te toetsen of er voldoende eigen vermogen aanwezig is: de standaardtoets. De standaardtoets meet voor een aantal risicofactoren het mogelijke (negatieve) effect (in euro's) op het eigen vermogen. Omdat de resultaten van de standaardtoets afhankelijk zijn van markt-omstandigheden en het risicoprofiel van de aanwezige beleggingen, fluctueren ze in de loop van de tijd. De vereiste solvabiliteit op basis van deze toets bedraagt ultimo 2008 EUR 246,3 miljoen. Het feitelijke eigen vermogen van het pensioenfonds ultimo 2008 bedraagt EUR 78,9 miljoen. Dit betekent dat het pensioenfonds ultimo 2008 in een reservetekort positie verkeert. Het pensioenfonds heeft een langetermijnherstelplan opgesteld, waarin wordt aangetoond hoe het tekort in maximaal vijftien jaar wordt opgelost. Het herstelplan is tijdig ingediend bij DNB, maar DNB heeft nog niet gereageerd. Omdat in februari 2009 de financiële positie verder verslechterde en de dekkingsgraad beneden de 105% zakte is een kortetermijn herstelplan ingediend.

Oordeel van de externe actuaris over de financiële positie

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen. Gemeten naar de wettelijke maatstaf is ten aanzien van de verplichtingen, aangegaan tot balansdatum, sprake van een reservetekort. De vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel is naar de mening van de certificerend actuaris onvoldoende, vanwege het reservetekort.

Risicoparagraaf

ten aanzien van doelstellingen, beleid en het gebruik van financiële instrumenten Het bestuur heeft zijn beleid verwoord in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN). Onderstaand treft u een nadere toelichting aan op de voornaamste risico's die door het bestuur zijn onderkend, alsmede het beleid van het bestuur voor het mitigeren van de risico's:

1. mismatchrisico;
2. beleggingsrisico's;
3. verzekeringstechnische risico's;
4. operationele risico's.

Mismatchrisico

Het fonds is gevoelig voor wijzigingen in de marktrente omdat de duration van de beleggingen en de duration van de verplichtingen niet gelijk zijn. In 2006 is een aanvang gemaakt met de ALM-studie, waarbij beheersing van het mismatchrisico een belangrijk onderzoekspunt was. Hierbij zijn de voordelen (meer zekerheid) en nadelen (daling verwacht rendement) van het verkleinen van het mismatchrisico zorgvuldig afgewogen. Het fonds beheerst het mismatchrisico door een groot gedeelte van de portefeuille te beleggen in langlopende inflation linked bonds en langlopende obligaties. Het bestuur heeft besloten vooralsnog geen maatregelen te nemen om het resulterende rentemismatchrisico te verlagen.

Beleggingsrisico's

Vastgoed- en aandelenrisico

Vastgoed- en aandelenrisico zijn de risico's die door de ontwikkeling van marktprijzen (veroorzaakt door factoren die samenhangen met een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren) of waardewijzigingen plaatsvinden. Wijzigingen in marktomstandigheden hebben altijd direct invloed op het beleggingsresultaat, omdat alle beleggingen worden gewaardeerd op marktwaarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk worden verwerkt in het saldo van baten en lasten. Het vastgoed- en aandelenrisico worden beheerst door het aanbrengen van een goede spreiding binnen de portefeuille (diversificatie). Hiervoor vindt periodiek een risico-rendementsanalyse plaats van de beleggingsportefeuille. Het beleggingsbeleid wordt uitgebreid beschreven in het jaarlijkse beleggingsplan, dat door het bestuur van het fonds wordt vastgesteld.

Valutarisico

Het fonds belegt ook in buitenlandse waardepapieren, waardoor het fonds gevoelig is voor koersschommelingen van de betreffende valuta ten opzichte van de euro. Om dit risico te beheersen, dekt het fonds alle beleggingen in de Amerikaanse dollar, het Britse pond, de Japanse yen, de Canadese dollar en de Australische dollar af naar de euro. Hierbij worden de beleggingen in opkomende markten gezien als beleggingen in dollars. Het resterende valutarisico in de portefeuille van het fonds is zeer beperkt.

Kredietrisico

Het fonds sluit contracten af met tegenpartijen. Hierdoor loopt het fonds een risico, indien deze tegenpartijen hun verplichtingen jegens het fonds niet nakomen. Het tegenpartijrisico verbonden aan de inzet van afgeleide financiële instrumenten, wordt op marktconforme wijze beheerst door het storten van onderpand bij bepaalde marktbevingen. Daarnaast wordt er gebruikgemaakt van verschillende tegenpartijen met een goede reputatie waardoor dit risico wordt beperkt.

Verzekeringstechnische risico's

Het belangrijkste verzekeringstechnische risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. In 2007 heeft het fonds de voorziening pensioenverplichtingen berekend op basis van de zogenaamde prognosetafel AG 2005 – 2050 met correcties voor ervaringssterfte. Hierdoor wordt rekening gehouden met toekomstige verbetering van de levensverwachting. Door toepassing van deze prognosetafel is het langlevensrisico voor het fonds sterk gereduceerd.

Operationele risico's

Operationeel risico is het risico dat optreedt bij de uitvoering van de pensioen- en beleggingsactiviteiten, als gevolg van niet afdoende of falende interne processen, menselijk gedrag en systemen of als gevolg van externe gebeurtenissen. Dit risico wordt gemitigeerd door de SAS70 Type II-rapportage die het fonds van de uitvoerder ontvangt.

Voor een nadere toelichting op de risico's wordt verwezen naar de paragraaf Risicobeheer van de jaarrekening (pagina 91 tot en met 96).

Visitatiecommissie

Bevindingen visitatiecommissie onderzoek 2008

De werkzaamheden van de visitatiecommissie hebben plaatsgevonden van 2 oktober 2008 tot en met 2 april 2009. De door het bestuur benoemde leden van de visitatiecommissie zijn de heren D. del Canho, W. van Ettinger en H. Nijssse (voorzitter). In de aan het bestuur uitgebrachte rapportage van 2 april 2009 zijn alle bevindingen, beoordelingen en opmerkingen van de visitatiecommissie opgenomen. Deze zijn hier verkort weergegeven.

Algemeen

De visitatiecommissie heeft een positief oordeel over de beleids- en bestuursprocessen van het fonds, de wijze waarop het bestuur het fonds aanstuurt en de manier waarop het bestuur omgaat met de risico's op lange termijn.

Hieronder wordt een aantal punten aangegeven waaraan naar het oordeel van de visitatiecommissie nader aandacht zou moeten worden besteed.

Beleggingsbeleid

De strategische asset mix is helder vastgelegd. Ook de rentegevoeligheid is veelvuldig besproken – echter uit de notulen is niet op te maken welke besluitvorming hierover heeft plaatsgevonden. Gezien de gevoeligheid voor rente- en inflatierisico's geven wij in overweging de besluiten daarover explicieter te maken.

Financieringsbeleid

Het beleid dat uitmondt in de uitvoeringsovereenkomst is conform de eisen gesteld door het FTK en de Pensioenwet. Een relatief lange tijd ontbrak deze overeenkomst echter, wat de potentie in zich heeft om vertragend te werken op met name ALM en beleggingsstrategie.

Uitvoerings-/uitbestedingsbeleid

Aanbevolen wordt de dienstverleningsovereenkomst met Blue Sky Group, welke thans betrekking heeft op zowel de uitvoering van de pensioenregelingen als het vermogensbeheer en de bestuursondersteuning, te splitsen in drie afzonderlijke overeenkomsten, toegespitst op de specifieke aard van ieder van die werkzaamheden. De overeenkomsten zouden separaat beoordeeld dienen te worden op hun eigen merites.

Governance- en communicatiebeleid

Onderschreven wordt de doelstelling van het bestuur om het contact met de belanghebbenden verder te intensiveren en de betrokkenheid van pensioengerechtigden te vergroten. Het bestuur besteedt veel aandacht aan het communicatiebeleid. Dit beleid geeft op dit moment geen aanleiding tot verdere opmerkingen.

Procedures

Geadviseerd wordt de actualisering en formalisering van documenten als de ABTN in de toekomst sneller te laten plaatsvinden en te bekijken in hoeverre voor (kern)onderwerpen verdere schriftelijke vastlegging van procedures gewenst is. Dit zal de duidelijkheid en het inzicht in wat er speelt bevorderen. Tevens wordt ervoor gepleit dat het proces van omgaan met de uitkomsten van het arbeidsvoorwaardenoverleg, die gevolgen hebben voor de aanpassing van de pensioenregeling, nader wordt geanalyseerd.

Kwaliteit van de pensioenadministratie en individuele informatievoorziening

Hierbij wordt verwezen naar het ter zake gestelde in het accountantsrapport 2007, waarin wordt aangegeven dat ten aanzien van verschillende aspecten van interne controle nog verbetering kan plaatsvinden in het licht van de huidige maatschappelijke eisen.

Vermogensbeheer en beleggingsoperatie

Gepleit wordt voor meer duidelijkheid in de afspraken met en over de rol van de beleggingsadviescommissie bij een nieuwe ALM-studie en meer algemeen over het profiel en de scope van de werkzaamheden van deze commissie en de samenhang tussen de advies- en uitvoeringsfuncties.

Ten aanzien van de beleggingsoperatie wordt geadviseerd om een plan met duidelijke mijlpalen en tijdslijnen op te stellen voor meer transparantie over complexe producten.

Continuïteit, deskundigheid en evaluatie functioneren bestuurders

Het opbouwen en continu behouden van de deskundigheid van het bestuur in relatie tot de steeds hogere eisen is een tijdrovende aangelegenheid, welke veel inzet van de bestuursleden eist. Gepleit wordt voor een zorgvuldige planning voor de (middel)lange termijn om daarmee te kunnen voorzien in het vroegtijdig beschikbaar hebben van voldoende gekwalificeerde bestuursleden. Daarbij kan worden overwogen de betrokkenheid van pensioengerechtigden bij het bestuur te vergroten. Het bestuur heeft hoge prioriteit toegekend aan de opstelling van een nieuw deskundigheidsplan.

Gepleit wordt om een evaluatieprocedure vast te stellen voor het functioneren van bestuursleden en van de vergaderingen. Dit is ook waardevol voor het permanent bewaken van de deskundigheid c.q. het beoordelen van de actualiteit van het deskundigheidsplan.

Verantwoordingsorgaan

Het bestuur heeft behoefte aan feedback en zoekt nog naar nieuwe vormen voor toegevoegde waarde. De visitatiecommissie onderschrijft het nut van een 'klankbordfunctie', maar onderschrijft ook de terughoudendheid van het bestuur om hiervoor eventueel het verantwoordingsorgaan in te schakelen. Dit kan immers tot wederzijds gecompliceerde en ongewenste posities leiden. Het verdient de voorkeur de taak van het verantwoordingsorgaan uitsluitend betrekking te laten hebben op hetgeen de wetgever heeft beoogd.

Slotopmerkingen

De visitatiecommissie benadrukt dat, gezien het feit dat thans voor het eerst in deze vorm het interne toezicht heeft plaatsgevonden, voor alle betrokkenen sprake is van een ‘leerproces’. Als zodanig moeten ook de inhoud en de rapportage van de visitatiecommissie worden geplaatst en is een en ander een (positief) deel van een verder ontwikkelingsproces van ‘good governance’.

Voorts moet worden opgemerkt dat er onderwerpen zijn waarop nog nader zal (moeten) worden ‘ingezoomd’. Dit betreft onder meer het onderwerp ‘Compliance’ in de brede zin des woords, mede in relatie tot de werkzaamheden van het bestuur en zijn commissies (beleggingsadviescommissie en Audit Committee), alsmede de Compliance officer en de uitvoering van de werkzaamheden door Blue Sky Group. Aangezien dit onderwerp alle drie de KLM pensioenfondsen betreft kan dit zo mogelijk en na overleg met de betreffende besturen, onderwerp van visitatie zijn bij het nog te houden interne toezicht van de andere fondsen.

Verantwoordings-

orgaan Algemeen oordeel verantwoordingsorgaan

In overeenstemming met de principes van goed pensioenfonds bestuur heeft het fonds een verantwoordingsorgaan ingericht, bestaande uit afgevaardigden namens de actieve deelnemers, de pensioengerechtigden en de werkgever.

Het verantwoordingsorgaan heeft tot taak een oordeel te geven over het door het bestuur gevoerde beleid en de beleidskeuzes voor de toekomst. Daarnaast heeft het verantwoordingsorgaan op diverse terreinen adviserende bevoegdheden.

Om dit oordeel te kunnen geven, is het verantwoordingsorgaan in 2008 drie keer bij elkaar geweest en hebben twee gezamenlijke vergaderingen met het bestuur plaatsgevonden. Ten behoeve van de oordeelvorming is onder meer gebruik gemaakt van het Jaarverslag 2008, het actuariële rapport 2008, het accountantsverslag 2008, de besluitenlijst van het bestuur, het verslag van het Audit Committee, het jaarplan beleggingen en het jaarplan communicatie. Tevens heeft het verantwoordingsorgaan kunnen beschikken over de bevindingen van de visitatiecommissie.

Het jaar 2008 stond in eerste instantie in het teken van samen ontdekken wat de rol van het verantwoordingsorgaan is en hoe zijn taken en verantwoordelijkheden staan in verhouding tot die van het bestuur. Mede hierom hebben de leden van het verantwoordingsorgaan aan scholingsdagen deelgenomen.

De tweede helft van 2008 stond in het teken van de economische crisis en de reactie van het bestuur hierop. Het reservetekort dat ontstond heeft geleid tot een lange termijn herstelplan (en een continuïteitsanalyse). Na afsluiting van het boekjaar heeft zich ook een

dekkingsstekort voorgedaan, als gevolg waarvan ook een korte termijn herstelplan is opgesteld. Dit korte termijn herstelplan is inmiddels ingetrokken in verband met de verbeterde positie van het fonds op het moment van indiening van het plan.

Tenslotte stond geheel 2008 voor het fonds ook in het teken van het tot stand komen van een nieuwe pensioenregeling en de financieringsopzet daarvan.

Observaties en bevindingen

1. De informatiestroom vanuit het bestuur naar het verantwoordingsorgaan is inmiddels goed op gang gekomen. Het verantwoordingsorgaan vertrouwt voor de toekomst op voortzetting van proactief informeren door het bestuur.
2. Het verantwoordingsorgaan heeft geconstateerd dat de principes van goed pensioenfondsbestuur zijn nageleefd door het inrichten van een verantwoordingsorgaan en het benoemen van een visitatiecommissie. Gegeven het nog beperkte aantal pensioengerechtigden in het fonds is de wettelijke regeling inzake medezeggenschap van pensioengerechtigden nog niet van toepassing en kent het fonds nog geen bestuursdeelname van pensioengerechtigden of een deelnemersraad. Het verantwoordingsorgaan, waarin de pensioengerechtigden wel vertegenwoordigd zijn, volgt de belangen van de pensioengerechtigden in het fonds met aandacht.
3. De resultaten van het fonds in 2008 zijn veelal een gevolg van bestuursbesluiten in eerdere jaren. Dat tekent immers het lange termijn karakter van pensioenen en beleggen. Tijdens de economische crisis heeft het verantwoordingsorgaan geconstateerd dat het bestuur boven op de actualiteit zat. Er werd dagelijks naar de dekkingsgraden gekeken en wekelijks over gecommuniceerd. Door op enig moment niet te herbalanceren, aandelen onder te wegen en het tegenpartijrisico actief te beheren heeft het bestuur tijdens de crisis gekozen voor een defensiever beleggingsbeleid.
4. Het verantwoordingsorgaan is geïnformeerd over het lange termijn en korte termijn herstelplan en de bijbehorende continuïteitsanalyse en ondersteunt de inhoud hiervan. Wel constateert hij op basis van de continuïteitsanalyse dat de kans op reservetekort en dekkingsstekort ondanks de genomen maatregelen hoog lijkt te blijven. Het verantwoordingsorgaan adviseert het bestuur hier nader onderzoek naar te doen en gepaste maatregelen te nemen.
5. Het bestuur heeft afgelopen jaar zijn verantwoordelijkheid genomen na het in eerste instantie uitblijven van een alle terreinen bestrijkende arbeidsvoorwaardelijke overeenstemming ten aanzien van de nieuwe pensioenregeling. Het Verantwoordingsorgaan adviseert het bestuur om de arbeidsvoorwaardelijke partijen erop te attenderen dat de huidige uitvoeringsovereenkomst op 31 december 2009 eindigt en te verzoeken voortgang te betrachten in de totstandkoming van een akkoord over de financiering van het fonds.

6. De communicatie in het afgelopen jaar naar deelnemers en diverse organen van het fonds heeft in het teken gestaan van de nieuwe regeling en de gevolgen van de economische crisis voor het fonds. Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur zich veel moeite heeft getroost om de deelnemers van het fonds goed op de hoogte te brengen en te houden. Tegelijkertijd ziet het verantwoordingsorgaan dat de communicatie over de conversie van aanspraken naar de nieuwe regeling aanvankelijk onvoldoende effectief was, waardoor aanvullende activiteiten nodig waren. Het verantwoordingsorgaan vertrouwt erop dat de persoonlijke en algemene communicatie in het komende jaar verder wordt verbeterd.
7. Het verantwoordingsorgaan adviseert het bestuur om besluiten ook in formele zin uitgebreid en duidelijk vast te leggen.

Oordeel

Op basis van de verstrekte informatie is het verantwoordingsorgaan, voor zover hij dat thans kan beoordelen, van mening dat het bestuur over 2008 op adequate wijze heeft gehandeld in het belang van de stakeholders: werkgever, werknemers en pensioengerechtigden.

Aberdeen

ABZ:

ATHENS

ATH:

BARCELONA

BCN:

BERGEN

BGO:

2

Jaarrekening

Stichting Pensioenfonds
KLM-Cabinepersoneel

Balans per 31 december

69

(bedragen in EUR miljoenen)

	2008	2007
Activa		
Beleggingen voor risico pensioenfonds		
Vastgoed ①	85,2	104,4
Aandelen ②	421,5	583,7
Vastrentende waarden ③	601,7	578,8
Derivaten ④	19,9	36,4
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	1.128,3	1.303,3
Deelnemingen ⑤	1,9	1,9
Vorderingen en overlopende activa ⑥	1,5	2,7
Liquide middelen ⑦	0,6	0,5
Totaal activa	1.132,3	1.308,4
Passiva		
Stichtingskapitaal en reserves ⑧		
Wettelijke reserves	1,1	2,2
Bestemmingsreserves	13,5	–
Overige reserves	64,3	623,7
Totaal stichtingskapitaal en reserves	78,9	625,9
Technische voorzieningen		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds ⑨	983,3	678,0
Derivaten ④	67,5	2,0
Schulden en overlopende passiva ⑩	2,6	2,5
Totaal passiva	1.132,3	1.308,4

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 81 tot en met 89.

Rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

	2008	2007
Baten en lasten		
pensioenactiviteiten		
Premies ¹¹	49,9	46,1
Waardeoverdrachten, per saldo ¹²	- 0,1	0,8
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
> Pensioenopbouw ¹³	- 32,7	- 30,2
> Indexering ¹⁴	- 19,9	- 23,2
> Rentetoevoeging ¹⁵	- 31,3	- 28,6
> Wijziging marktrente ¹⁶	- 256,8	83,0
> Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten ¹⁷	6,6	5,1
> Pensioenrechten waardeoverdrachten, per saldo ¹⁸	0,1	- 0,8
> Wijziging actuariële grondslagen ¹⁹	-	- 32,7
> Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen ²⁰	16,2	1,8
Totaal mutatie pensioenverplichting voor risico pensioenfonds	- 317,8	- 25,6
Pensioenuitkeringen ²¹	- 6,4	- 5,1
Pensioenuitvoeringskosten ²²	- 3,1	- 2,4
Totaal baten en lasten pensioenactiviteiten	- 277,5	13,8
Baten en lasten		
beleggings-		
activiteiten		
Directe beleggingsopbrengsten ²³	7,5	- 1,4
Indirecte beleggingsopbrengsten ²³	- 288,5	42,7
Kosten van vermogensbeheer ²³	- 1,3	- 1,3
Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten ²⁴	0,3	0,6
Totaal baten en lasten beleggingsactiviteiten	- 282,0	40,6
Resultaat	- 559,5	54,4

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 97 tot en met 102.

Kasstroomoverzicht

71

(bedragen in EUR miljoenen)

	2008	2007
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	51,2	45,7
Ontvangen waardeoverdrachten	0,7	0,9
Betaalde pensioenuitkeringen	- 6,3	- 5,1
Betaalde waardeoverdrachten	- 0,7	- 0,2
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	- 3,2	- 2,6
Overige mutaties uit pensioenactiviteiten	0,1	0,2
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	41,8	38,9
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen beleggingen	388,2	277,4
Directe beleggingsopbrengsten	7,5	- 1,4
Gerealiseerde waardeverandering derivaten	69,8	23,2
Aankopen beleggingen	- 511,9	- 329,3
Mutatie banktegoeden en deposito's	5,9	- 8,2
Betaalde kosten van vermogensbeheer	- 1,5	- 1,2
Overige mutaties uit beleggingsactiviteiten	0,3	0,7
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	- 41,7	- 38,8
Mutatie liquide middelen	0,1	0,1

Activiteiten

Het doel van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, statutair gevestigd te Amstelveen (hierna: het pensioenfonds), is het verstrekken van pensioenuitkeringen aan werknemers en oud-werknemers in een cabinefunctie met een arbeidscontract vallend onder de cao voor KLM-Cabinepersoneel en voor cabinepersoneel in algemene dienst bij KLM Cityhopper B.V. Uitgezonderd zijn assistent-pursers, pursers en senior pursers die tot het zogeheten Kerncorps Cabinepersoneel behoren.

Pensioenregeling

Ouderdomspensioen

Het pensioenfonds kent twee regelingen voor ouderdomspensioen: een eindloonregeling (pensioenreglement 2008A) en een middelloonregeling (pensioenreglement 2008B).

Het ouderdomspensioen is in de eindloonregeling gebaseerd op het laatstverdiende salaris en het aantal deelnemersjaren. Het ouderdomspensioen bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,58% van de nettopensioengrondslag zoals die geldt op 1 januari van het jaar waarin de deelneming wordt beëindigd. De nettopensioengrondslag is de brutopensioengrondslag verminderd met een franchise. De brutopensioengrondslag is gelijk aan 12 maal het maandsalaris verhoogd met 16,33% in verband met de eindejaarsuitkering, de vakantietoeslag en de variabele winstuitkering.

In de middelloonregeling is het ouderdomspensioen gebaseerd op het gemiddelde salaris tijdens de diensttijd en het aantal deelnemersjaren en bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,78% van de nettopensioengrondslag zoals die geldt op 1 januari van het betrokken jaar. In deze regeling is de brutopensioengrondslag gelijk aan 12 maal het maandsalaris verhoogd met 12,33% in verband met de eindejaarsuitkering en de vakantietoeslag. Verder is de werkelijke winstuitkering van het vorige jaar in de brutopensioengrondslag begrepen. Voor deelnemers die hebben gekozen voor een vaste winstuitkering geldt in de middelloonregeling een andere brutopensioengrondslag, gelijk aan 13,96 maal het maandsalaris, zoals vastgesteld per 1 januari van het betreffende jaar.

De normpensioendatum is de eerste dag van de maand waarin de deelnemer 60 jaar wordt. De deelnemers kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij met pensioen gaan. De vroegst mogelijke pensioenleeftijd is 50 jaar. Ook is het mogelijk om later met pensioen te gaan, maar uiterlijk op de leeftijd van 65 jaar. Daarnaast bestaat de mogelijkheid van deeltijdpensioen. Deeltijdpensioen kan ingaan in de periode tussen de leeftijd van 50 jaar en de leeftijd van 65 jaar. Verder kunnen de deelnemers kiezen voor een tijdelijke verhoging of verlaging van het pensioen (pensioenegalisatie), waarbij de laagste uitkering niet lager is dan 75% van de hoogste uitkering.

Partnerpensioen

Het facultatief partnerpensioen is op risicobasis verzekerd. De verzekering vangt aan op het moment waarop de deelnemer KLM informeert over het bestaan van een huwelijk of een geregistreerd partnerschap of vanaf het moment dat KLM een samenlevingsverband erkent. De deelnemer en de partner kunnen gezamenlijk van deze verzekering afzien. Het pensioen bedraagt in zowel de eindloonregeling als de middelloonregeling 1,4% van de partnerpensioengrondslag per deelnemersjaar.

Toekomstige deelnemersjaren tot de normpensioendatum zijn meeverzekerd. Verder kunnen deelnemers zich via het pensioenfonds ook vrijwillig verzekeren voor het Anw-hiaat.

In de nieuwe pensioenregeling van 2008 wordt jaarlijks een hoger ouderdomspensioen opgebouwd dan onder de oude regeling van 2006. Daardoor is er ruimte voor een partnerpensioen. Indien een deelnemer een (geregistreerde) partner heeft, wordt een deel van het ouderdomspensioen bij scheiding, vertrek of pensionering automatisch omgezet in een partnerpensioen.

Wezenpensioen

Wezenpensioen wordt uitgekeerd aan kinderen tot de 18-jarige leeftijd of bij het volgen van een opleiding waarvoor recht op studiefinanciering bestaat tot de 25-jarige leeftijd. Het wezenpensioen bedraagt voor elk gerechtigd kind 20% van het (bereikbare) ouderdomspensioen.

Arbeidsongeschiktheidspensioen

In geval van volledige en duurzame arbeidsongeschiktheid (80% of meer) van de deelnemer wordt een arbeidsongeschiktheidspensioen uitgekeerd. De uitkering gaat in na afloop van het tweede ziektejaar (ingang WIA-uitkering). Daarnaast wordt de pensioenopbouw volledig en premievrij voortgezet. Bij gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid gaat het arbeidsongeschiktheidspensioen in op het moment waarop de loongerelateerde WIA-uitkering eindigt. Het arbeidsongeschiktheidspensioen is een percentage van het pensioen dat wordt uitgekeerd bij volledige arbeidsongeschiktheid. Bij een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid tussen 35% en 80% wordt de pensioenopbouw premievrij voortgezet, afhankelijk van de mate van arbeidsongeschiktheid. In geval van een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid van minder dan 35% bestaat geen recht op arbeidsongeschiktheidspensioen. Het pensioen wordt uitgekeerd zolang de arbeidsongeschiktheid duurt, maar uiterlijk tot de normpensioendatum.

Aanvullend pensioen

Netto aanvullende pensioenregeling (NAP) vult het ouderdomspensioen uit de basispensioenregeling aan met een extra levenslang ouderdomspensioen vanaf de normpensioenleeftijd van 60 jaar. Deelname aan de regeling is verplicht voor alle deelnemers. Zij betalen een extra premie van 2,0% van de grondslag die wordt ingehouden op het nettoloon. Over het te zijner tijd uit te keren pensioen is geen loonbelasting of inkomstenbelasting verschuldigd.

Indexering

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van deelnemers aan de middenloonregeling jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de algemene loonronden. Verder streeft het pensioenfonds ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (gewezen deelnemers) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex of de loonindex, afhankelijk van het reglement waaronder de pensioenrechten zijn opgebouwd.

Indien de dekkingsgraad van het pensioenfonds lager is dan 105% (overeenkomend met het minimaal vereist eigen vermogen) wordt niet geïndexeerd. Bovendien wordt de indexering zodanig beperkt, dat daling van de dekkingsgraad onder 105% wordt voorkomen.

Een eventuele achterstand in de indexering kan in principe worden ingehaald. Voorwaarde is dat het totaal vermogen hoger is dan de voorziening pensioenverplichtingen op basis van nominale marktrente vermeerderd met het vereist eigen vermogen en de voorziening pensioenverplichtingen op basis van een reële marktrente. Met andere woorden is de dekkingsgraad hoger dan de met het vereist eigen vermogen overeenkomende dekkingsgraad en bedraagt de reële dekkingsgraad ten minste 100%.

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op indexering bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexering kan plaatsvinden.

De opgebouwde pensioenrechten van deelnemers aan de eindloonregeling worden jaarlijks aangepast aan de algemene en individuele salarisontwikkeling.

Financiering

en premie De financiering is gebaseerd op een doorsneepremie van 24,0% van de premiegrondslag. De doorsneepremie is vastgesteld op basis van een gedempte rentevoet van 4,0%. De doorsneepremie wordt verhoogd met een deelnemersbijdrage in geval van verzekering van het facultatief nabestaandenpensioen en met een deelnemersbijdrage in geval van verzekering van het Anw-hiaat. De deelnemersbijdrage met betrekking tot verplichte onderdelen van de pensioenregeling is begrepen in de doorsneepremie.

Het pensioenfonds kent een overschotten- en tekortenbeleid. De premiekortinggrens wordt vastgesteld op basis van de hoogste van de voorziening pensioenverplichtingen op basis van nominale marktrente vermeerderd met het vereist eigen vermogen en de voorziening pensioenverplichtingen op basis van een reële marktrente. Eén tiende deel van het aldus bepaalde overschot wordt jaarlijks aangewend voor premiekorting. Er wordt echter pas korting verleend nadat een eventuele achterstand in de indexering is ingehaald.

Het bedrag beschikbaar voor premiekorting wordt verdeeld tussen KLM en de deelnemers volgens nader in het arbeidsvoorwaardelijk overleg overeen te komen regels. Voor de deelnemers is de premieaanpassing in enig jaar ten opzichte van het voorgaande jaar gemaximeerd op twee procentpunten. Het eventuele meerdere wordt toegevoegd aan de reserve toekomstige premiekortingen voor deelnemers.

Indien de dekkingsgraad van het pensioenfonds lager is dan de dekkingsgraad volgens de in de Pensioenwet vastgelegde solvabiliteitseisen, wordt een herstelplan opgesteld en ingediend bij De Nederlandsche Bank (DNB). Uitgangspunt hierbij is dat door middel van premiebetaling de dekkingsgraad weer op het vereiste niveau wordt gebracht binnen de daartoe in de Pensioenwet gestelde termijn. Dit is voor het vereist eigen vermogen vijftien jaar en voor het minimaal vereist eigen vermogen drie jaar. De doorsneepremie vermeerderd met de eventuele extra premie bedraagt maximaal 48,0% van de premiegrondslag.

Grondslagen

algemeen Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen (RJ 610).

De bedragen in de jaarrekening luiden in euro's.

Wijziging grondslagen voor waardering

Met ingang van 2008 wordt geen voorziening invaliditeitsrisico meer gevormd. Deze technische voorziening was vooral bedoeld om grote schommelingen in de jaarlijkse lasten als gevolg van arbeidsongeschiktheid te voorkomen. Een kleiner deel van de voorziening had betrekking op de toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers. Dit deel wordt voortaan opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De reden voor deze stelselwijziging is verbetering van het inzicht in de grootte van het vermogen.

Het effect van de stelselwijziging is rechtstreeks in het eigen vermogen per 1 januari 2008 verwerkt (bedragen in EUR miljoenen):

Vrijval voorziening invaliditeitsrisico (totaal voorziening)	15,7
Toevoeging voorziening pensioenverplichtingen (premiervrije pensioenopbouw)	- 3,2
Hoger eigen vermogen	12,5

Het effect van de stelselwijziging op het resultaat over 2008 is gering.

Het effect op het resultaat over 2007 is eveneens gering. Om deze reden zijn de vergelijkende cijfers van 2007 niet aangepast. De presentatie van de vergelijkende cijfers van 2007 is wel gewijzigd. In de vergelijkende cijfers is de voorziening invaliditeitsrisico begrepen in het totaal van de voorziening pensioenverplichtingen.

Gebruik van schattingen en veronderstellingen

Bij het opstellen van de jaarrekening is het gebruik van schattingen en veronderstellingen noodzakelijk. De schattingen en veronderstellingen zijn vooral van invloed op de waardering van de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen.

Verwerking

De belangrijkste activa en verplichtingen van het pensioenfonds zijn de beleggingen en de pensioenverplichtingen. De beleggingen bestaan volledig uit financiële activa en derivaten. Deze worden in de balans opgenomen respectievelijk van de balans verwijderd op transactiedatum (datum van koop of verkoop). Dit is het moment waarop de toekomstige economische voordelen en de risico's verbonden aan het financiële instrument worden overgedragen. Pensioenverplichtingen worden in de balans opgenomen op het moment van toekenning of overdracht van de pensioenrechten. Zij worden van de balans verwijderd op het moment van uitkering of overdracht van de pensioenrechten.

Saldering

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd en als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Presentatie beleggingen en beleggingsopbrengsten

De beleggingen bestaan nagenoeg geheel uit participaties in beleggingsinstellingen, voor het merendeel Blue Sky Beleggingsfondsen. De participaties worden in de balans gerubriceerd conform de aard van de onderliggende beleggingen van de beleggingsfondsen. Waardeveranderingen van participaties in beleggingsinstellingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder indirecte beleggingsopbrengsten. Zij bestaan uit de directe en indirecte opbrengsten van de onderliggende beleggingen en de kosten van vermogensbeheer die ten laste van de beleggingsinstelling komen. Door beleggingsinstellingen uitgekeerde dividenden worden gepresenteerd onder directe beleggingsopbrengsten.

Waardering beleggingen

Participaties in beleggingsinstellingen worden gewaardeerd tegen de berekende intrinsieke waarde op balansdatum of de meest recent beschikbare intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt vastgesteld op basis van de marktwaarde van de onderliggende activa en verplichtingen. De marktwaarde is het bedrag waarvoor een actief of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde, tot een transactie bereid zijnde partijen die onafhankelijk zijn. De marktwaarde is gebaseerd op actuele marktprijzen, tenzij anders vermeld.

Waardeveranderingen beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen, inclusief derivaten. Alle waardeveranderingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als opbrengst beleggingen direct in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de intrinsieke waarde van de participaties in de beleggingsfondsen. Transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum. Valutakoersverschillen bij de omrekening van activa en verplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder de post waarop de activa en verplichtingen betrekking hebben.

Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Vastgoed

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen van vastgoedfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Onderliggende beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van het onderliggende vastgoed. De marktwaarde van het onderliggende vastgoed is de geschatte waarde bij onderhandse verkoop in verhuurde staat. Directe vastgoedbeleggingen van vastgoedfondsen waarin rechtstreeks wordt geparticipeerd, worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Aandelen

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen en converteerbare obligaties van aandelenfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Indien onderliggende aandelen niet-beursgenoteerd zijn of indien de koersvorming niet representatief is, wordt de marktwaarde getaxeed. De taxatie is gebaseerd op recente marktinformatie.

Vastrentende waarden

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde vastrentende waarden van fondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. De marktwaarde van directe vastrentende beleggingen wordt bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging.

Derivaten

Derivaten zijn afgeleide financiële instrumenten, waarvan de waarde afhankelijk is van een of meer onderliggende primaire financiële instrumenten. Derivaten bevatten rechten en verplichtingen waardoor een of meer van de financiële risico's waaraan de onderliggende primaire financiële instrumenten onderhevig zijn tussen partijen worden overgedragen. Derivaten leiden bij het aangaan van de transactie niet of tot een relatief gering vermogensbeslag. Basisvormen van derivaten zijn termijncontracten, opties, swaps en futures. Het onderliggende primaire financiële instrument kan onder meer een renteproduct, een valutaproduct of een aandelenproduct zijn.

Derivaten worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde contracten is dit de beursprijs per balansdatum. Voor niet-beursgenoteerde contracten is de waardering gebaseerd op recente marktinformatie, als input voor de gehanteerde gangbare waarderingsmodellen, voornamelijk discounted cashflow models.

Deelnemingen

Deelnemingen worden gewaardeerd tegen nettovermogenswaarde.

Vorderingen

Vorderingen worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Liquide middelen

Liquide middelen worden opgenomen voor de verkrijgingsprijs.

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening pensioenverplichtingen wordt actuariel berekend en wordt vastgesteld op basis van de nominaal verworven pensioenrechten, voor zover zij onvoorwaardelijk zijn. Dit betekent dat de voorwaardelijke toekomstige indexering niet in de voorziening is begrepen, maar de op balansdatum toegezegde indexering wel in de voorziening wordt opgenomen. De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente per balansdatum volgens de rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB.

De voorziening met betrekking tot ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen is de contante waarde van de beste inschatting van de toekomstige uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de tot balansdatum opgebouwde onvoorwaardelijke pensioenrechten. Daarin is begrepen de toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers.

De voorziening met betrekking tot arbeidsongeschiktheidspensioen is de contante waarde van de verwachte uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de verplichtingen aan bij het pensioenfonds aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers, nog niet aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers en zieke deelnemers die naar verwachting arbeidsongeschikt zullen worden verklaard.

De belangrijkste actuariële grondslagen en veronderstellingen zijn:

- > afgeleide marktrente rentetermijnstructuur DNB 3,5% (2007: 4,9%);
- > levensverwachting volgens AG-prognosetafels 2005-2050 met een correctiefactor op de sterftekansen van 0,75 voor mannen en 0,84 voor vrouwen (ongewijzigd);
- > partnerfrequentie actieve en gewezen deelnemers 100% (ongewijzigd);
- > verschil leeftijd man en vrouw tweeënehalf jaar (ongewijzigd);
- > excassokosten 1,0% van de voorziening (ongewijzigd).

Schulden

Schulden worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs.

Grondslagen voor resultaatbepaling

Algemeen

De grondslagen voor resultaatbepaling vloeien voor het merendeel voort uit de voor de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde waarderinggrondslagen. Voor een aantal posten worden de grondslagen voor resultaatbepaling hierna (nader) uiteengezet.

Premies

Premies worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin de daarmee samenhangende pensioenrechten worden opgebouwd. Premiekortingen en extra premies worden verwerkt in de periode waarin aan de voorwaarden volgens de uitvoeringsovereenkomst wordt voldaan.

Waardeoverdrachten

Waardeoverdrachten en de daarmee samenhangende toevoeging en onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw met betrekking tot ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen wordt toegerekend aan de periode waarin de opbouw van de pensioenrechten plaatsvindt. De verplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschiktheidspensioen worden opgenomen in de periode waarin deze ontstaan. De toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers wordt ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarin de arbeidsongeschiktheid ontstaat.

Indexering

De toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van indexering wordt in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarin het bestuursbesluit wordt genomen.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode. De rentetoevoeging wordt berekend over het gemiddelde van de stand van de voorziening primo periode en de stand van de voorziening ultimo periode, de laatste exclusief het effect van de indexering.

Wijziging marktrente

Het effect van de verandering van de marktrente op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

De vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen wordt ten gunste van de rekening van baten en lasten gebracht in de periode waarin de lasten bij de berekening van de voorziening waren voorzien.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van wijzigingen in de actuariële grondslagen op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Kosten

Kosten worden ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarop zij betrekking hebben.

Grondslagen

voor het kasstroomoverzicht Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Kasstromen in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum.

Onder liquide middelen worden verstaan banktegoeden die niet het karakter hebben van beleggingen.

(bedragen in EUR miljoenen)

Activa

① Vastgoed	2008	2007
Beursgenoteerd	34,4	58,8
Niet-beursgenoteerd	50,8	45,6
Totaal	85,2	104,4

De samenstelling naar de aard van de vastgoedobjecten is als volgt:

Kantoren	8,8	9,5
Winkels	9,8	10,1
Bedrijfsruimten	5,1	5,3
Gemengd	61,5	79,5
Totaal	85,2	104,4

De samenstelling naar regio is als volgt:

Europa	43,5	52,5
Verenigde Staten	41,7	51,9
Totaal	85,2	104,4

Blue Sky vastgoedfondsen waarin het pensioenfonds participeert hebben een deel van de portefeuille uitgeleend. Voor dat deel hebben deze vastgoedfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven vastgoedaandelen bedraagt totaal EUR 11,8 miljoen. Voor het risico van niet-teruglevering zijn zekerheden verkregen.

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

2 Aandelen	2008	2007
Totaal	421,5	583,7

De portefeuille bestaat nagenoeg geheel uit beursgenoteerde aandelen.

De samenstelling naar regio is als volgt:

Europa	189,6	249,6
Verenigde Staten	127,8	171,6
Canada	7,9	18,8
Japan	33,0	42,8
Overig Pacific	16,7	24,5
Opkomende markten	46,5	76,4
Totaal	421,5	583,7

Blue Sky aandelenfondsen waarin het pensioenfonds participeert hebben een deel van de aandelen uitgeleend. Voor dat deel hebben de aandelenfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven aandelen bedraagt totaal EUR 37,7 miljoen. Voor het risico van niet-teruglevering hebben de beleggingsfondsen zekerheden verkregen.

3 Vastrentende waarden

Obligaties beursgenoteerd	598,6	569,8
Banktegoeden in rekening-courant	3,1	1,1
Deposito's bij banken	-	7,9
Totaal	601,7	578,8

Toelichting op de balans

83

(bedragen in EUR miljoenen)

De specificatie naar rentetype is als volgt:	2008	2007
Index linked	389,3	351,4
Vaste rente	209,3	226,3
Variabele rente	3,1	1,1
Totaal	601,7	578,8

De resterende looptijd gebaseerd op de contractuele aflossingsdata is als volgt:

Korter dan één jaar	4,6	17,3
Vanaf één jaar tot vijf jaar	46,2	11,6
Langer dan vijf jaar	550,9	549,9
Totaal	601,7	578,8

De kredietwaardigheid van de portefeuille kan als volgt worden weergegeven:

AAA rating	467,3	457,9
AA rating	28,2	27,1
A rating	19,4	18,6
BBB rating	24,0	23,1
Lagere rating dan BBB	56,4	45,9
Geen rating	6,4	6,2
Totaal	601,7	578,8

De samenstelling naar regio is als volgt:

Europa	336,6	304,0
Verenigde Staten	202,8	211,4
Opkomende markten	46,7	49,4
Overig	15,6	14,0
Totaal	601,7	578,8

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

Blue Sky obligatiefondsen waarin het pensioenfonds participeert hebben een deel van de obligaties uitgeleend. Voor dat deel hebben de obligatiefondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven obligaties bedraagt totaal EUR 225,4 miljoen. Voor het risico van niet-teruglevering hebben de obligatiefondsen zekerheden verkregen.

Een deel van de obligatieportefeuille met een totale marktwaarde van EUR 24,7 miljoen (2007: nihil) is gestort in een gesepareerd depot als zekerheid voor valutaderivaten met een negatieve marktwaarde. Deze obligaties staan niet ter vrije beschikking van het pensioenfonds.

Van de vastrentende waarden heeft een bedrag van EUR 0,1 miljoen (2007: EUR 0,8 miljoen) betrekking op saldi op margin accounts die worden aangehouden in verband met derivatenposities. De saldi op deze bankrekeningen staan niet ter vrije beschikking van het pensioenfonds.

4 Derivaten

Derivaten met een positieve marktwaarde zijn als een actiefpost in de balans opgenomen en derivaten met een negatieve marktwaarde zijn onder de verplichtingen opgenomen.

	2008	2007
Derivaten activa		
Valutaderivaten	19,9	36,4
Totaal	19,9	36,4
Derivaten passiva		
Valutaderivaten	67,5	1,9
Rentederivaten	–	0,1
Totaal	67,5	2,0

(bedragen in EUR miljoenen)

Het volgende overzicht geeft inzicht in de portefeuille derivaten per balansdatum:

	2008		2007	
	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Valutaswaps				
Verkopen	451,1	- 41,0	476,8	30,7
Valutatermijncontracten				
Aankopen	197,1	- 4,4	87,0	- 1,9
Verkopen	187,3	- 2,2	203,9	5,7
Obligatiefutures				
Aankopen	-	-	7,2	- 0,1

De futures zijn beursgenoteerd en de valutaderivaten zijn niet-beursgenoteerd. Alle contracten hebben een looptijd korter dan een jaar.

Voor derivatencontracten met een positieve marktwaarde zijn zekerheden verkregen tot ongeveer hetzelfde bedrag als de marktwaarde. Voor derivatencontracten met een negatieve marktwaarde van in totaal meer dan EUR 10 miljoen per tegenpartij zijn zekerheden gegeven.

5 Deelnemingen

Onder deelnemingen is opgenomen het 33,3% belang in Blue Sky Group B.V., statutair gevestigd te Amstelveen.

	2008	2007
Totaal	1,9	1,9

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

De mutaties zijn als volgt:	2008	2007
Balanswaarde begin van het jaar	1,9	2,1
Resultaat	0,2	0,2
Ontvangen dividend	-0,2	-0,4
Balanswaarde eind van het jaar	1,9	1,9

6 Vorderingen en overlopende activa

Werkgever	0,7	2,0
Dividendbelasting	0,3	0,3
Overige vorderingen en overlopende activa	0,5	0,4
Totaal	1,5	2,7

De vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

7 Liquide middelen

Liquide middelen worden onderscheiden van banktegoeden die het karakter hebben van beleggingen of direct beschikbaar zijn om te worden belegd. Deze posten zijn begrepen in vastrentende waarden.

Banktegoeden in rekening-courant	0,6	0,5
Totaal	0,6	0,5

(bedragen in EUR miljoenen)

Passiva**8 Stichtingskapitaal en reserves**

	Wettelijke reserves	Bestemmings-reserves	Overige reserves	Totaal
2008				
Stand begin van het jaar	2,2	–	623,7	625,9
Stelselwijziging	–	–	12,5	12,5
Wijziging bestemming	–	11,0	– 11,0	–
Resultaat	– 1,1	2,5	– 560,9	– 559,5
Stand eind van het jaar	1,1	13,5	64,3	78,9
2007				
Stand begin van het jaar	–	–	535,9	535,9
Stelselwijziging	–	–	35,6	35,6
Wijziging bestemming	1,1	–	– 1,1	–
Resultaat	1,1	–	53,3	54,4
Stand eind van het jaar	2,2	–	623,7	625,9

De wettelijke reserves betreffen een herwaarderingsreserve op grond van artikel 390 Titel 9, Boek 2 BW. De wettelijke reserve herwaardering heeft betrekking op beleggingen die zijn gewaardeerd tegen marktwaarde en waarvoor geen frequente marktnotering beschikbaar is.

De bestemmingsreserves betreffen een reserve invaliditeitsrisico die is bestemd voor de egalisatie van de jaarlijkse lasten als gevolg van arbeidsongeschiktheid (arbeidsongeschiktheidspensioen en premievrije pensioenopbouw arbeidsongeschikten). Jaarlijks wordt een bedrag gelijk aan de risicopremie aan de reserve toegevoegd. De reserve wordt jaarlijks verlaagd met de benodigde toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van arbeidsongeschiktheid of wordt verlaagd met de vrijval van de voorziening als gevolg van revalidering. De reserve is gemaximeerd op vijfmaal de risicopremie.

De vermogenspositie wordt toegelicht in de risicoparagraaf op pagina 91 tot en met 93.

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

9 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen is als volgt samengesteld:

	2008	2007
Actieve deelnemers	768,6	504,0
Arbeidsongeschikte deelnemers	49,4	49,5
Gewezen deelnemers	72,5	61,8
Ingegaan ouderdomspensioen	78,0	49,5
Ingegaan nabestaandenpensioen en wezenpensioen	4,9	4,0
Ingegaan arbeidsongeschiktheidspensioen	9,9	9,2
Totaal	983,3	678,0

De mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen zijn als volgt:

Stand begin van het jaar	678,0	688,0
Stelselwijziging	- 12,5	- 35,6
Pensioenopbouw actieve deelnemers	24,0	21,1
Individuele salarisontwikkeling	8,4	8,8
Opslag pensioenuitvoeringskosten	0,3	0,3
Pensioenopbouw arbeidsongeschikte deelnemers en arbeidsongeschiktheidspensioen (revalidering)	-	- 0,5
Inkomende waardeoverdrachten	0,6	1,1
Uitgaande waardeoverdrachten	- 0,7	- 0,3
Rentetoevoeging	31,3	28,6
Wijziging marktrente	256,8	- 83,0
Indexering	19,9	23,2
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	- 6,5	- 5,0
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	- 0,1	- 0,1
Wijziging actuariële grondslagen	-	32,7
Actuariële resultaten	- 2,5	- 0,8
Overige mutaties	- 13,7	- 0,5
Stand eind van het jaar	983,3	678,0

De voorziening pensioenverplichtingen heeft voor het overgrote deel een langlopend karakter.

(bedragen in EUR miljoenen)

10 Schulden en overlopende passiva	2008	2007
Toekomstige premiekorting deelnemers	1,9	1,9
Belastingen en premies sociale verzekeringen	0,2	0,2
Overige schulden en overlopende passiva	0,5	0,4
Totaal	2,6	2,5

De toekomstige premiekorting deelnemers heeft overwegend een looptijd langer dan vijf jaar.
De overige schulden hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

Overige informatie Beleggingsportefeuille

De totale beleggingsportefeuille bedraagt EUR 1.061,2 miljoen (2007: EUR 1.301,6 miljoen) en is als volgt samengesteld:

Vastgoed	85,2	104,4
Aandelen	421,5	583,7
Vastrentende waarden	601,7	578,8
Derivaten activa	19,9	36,4
Derivaten passiva	- 67,5	- 2,0
Vorderingen	0,4	0,3
Totaal	1.061,2	1.301,6

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

Mutaties beleggingen	Vastgoed	Aandelen	Vastrentende	Totaal
			waarden	
2008				
Balanswaarde begin van het jaar	104,4	583,7	578,8	1.266,9
Aankopen	32,5	213,0	266,4	511,9
Verkopen	- 21,4	- 114,8	- 252,0	- 388,2
Waardeveranderingen	- 30,3	- 260,4	14,4	- 276,3
Mutatie deposito's en liquiditeiten			- 5,9	- 5,9
Balanswaarde eind van het jaar	85,2	421,5	601,7	1.108,4
2007				
Balanswaarde begin van het jaar	152,2	590,8	470,9	1.213,9
Aankopen	25,2	127,1	177,0	329,3
Verkopen	- 51,4	- 143,1	- 82,9	- 277,4
Waardeveranderingen	- 21,6	8,9	5,6	- 7,1
Mutatie deposito's en liquiditeiten			8,2	8,2
Balanswaarde eind van het jaar	104,4	583,7	578,8	1.266,9

Derivaten zijn niet in dit overzicht opgenomen.

Securities lending

Het pensioenfonds participeert voor EUR 1.082 miljoen in de Blue Sky beleggingsfondsen (beleggingspools). Het belegd vermogen van de beleggingspools gezamenlijk bedraagt EUR 10.065 miljoen. De beleggingspools participeren tot een bedrag van totaal EUR 2.673 miljoen in het securities lending programma van de custodian. Tegenover uitgeleende stukken vraagt de custodian onderpand (collateral) aan de lenende partij. Dit onderpand bestaat uit andere effecten en/of liquiditeiten. Liquiditeiten worden herbelegd in een daarvoor opgezet geldmarktfonds, waarin ook derde partijen participeren.

Ultimo 2008 is de marktwaarde van de herbeleggingen volgens opgave van de custodian bijna 5% lager dan de verkrijgingsprijs. Het aandeel van de beleggingspools in het ongerealiseerde verlies wordt geschat op EUR 73 miljoen. Aangezien niet duidelijk is op welke wijze het verlies moet worden toe-

(bedragen in EUR miljoenen)

gerekend aan de afzonderlijke beleggingspools, is geen afwaardering verwerkt in de jaarrekening van de beleggingspools. Dienovereenkomstig is de intrinsieke waarde van de participaties in de beleggingspools in de jaarrekening van het pensioenfonds evenmin aangepast.

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Met betrekking tot vastgoedbeleggingen bestaan stortingsverplichtingen tot een bedrag van EUR 1,7 miljoen (2007: EUR 10,6 miljoen).

Voorwaardelijke verplichtingen

Het pensioenfonds vormt met Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM, Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, Blue Sky Group B.V. en de Blue Sky beleggingsfondsen een fiscale eenheid voor de omzetbelasting en is hoofdelijk aansprakelijk voor de daaruit voortvloeiende belastingverplichtingen.

Risicobeheer

In het bestuursverslag worden de belangrijke risico's die het pensioenfonds loopt besproken en wordt ingegaan op het beleid dat wordt gevoerd om deze risico's te beheersen. In deze paragraaf van de jaarrekening worden alleen de financiële risico's beschreven en gekwantificeerd.

Het belangrijkste risico van het pensioenfonds is het solvabiliteitsrisico. Dit is het risico dat het fonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. De solvabiliteit wordt gemeten aan de hand van het verschil tussen het aanwezig eigen vermogen en het vereist eigen vermogen. Daarnaast wordt de dekkingsgraad als solvabiliteitsratio gehanteerd. Door middel van een ALM-studie kan inzicht worden verkregen in de toekomstige ontwikkeling van het solvabiliteitsrisico. In een ALM-studie wordt integraal gekeken naar het financieringsbeleid, het indexatiebeleid en het strategische beleggingsbeleid.

Het vereist eigen vermogen wordt berekend op basis van een scenarioanalyse zoals gebruikt in de standaardmethode voor de solvabiliteitstoets van DNB. Dit scenario geeft een schatting van het neerwaartse risico bij een horizon van één jaar met een betrouwbaarheidsniveau van 97,5%. Dit betekent dat het vereist eigen vermogen zodanig wordt berekend dat met een zekerheid van 97,5% wordt voorkomen dat binnen een termijn van één jaar de waarde van de netto activa lager is dan de waarde van de pensioenverplichtingen.

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

Het tekort van het aanwezig eigen vermogen ten opzichte van het vereist eigen vermogen bedraagt EUR 167,4 miljoen (2007: overschot EUR 421,2 miljoen):

	2008	2007
Vereiste buffers		
Rentemismatchrisico	132,4	113,2
Vastgoedrisico en aandelenrisico	141,4	117,7
Valutarisico	20,2	15,1
Commodityrisico	–	–
Kredietrisico	23,7	6,9
Verzekeringstechnisch risico	58,8	40,3
Totaal	376,5	293,2
Diversificatie van risico's	– 130,2	– 88,5
Totaal vereist eigen vermogen	246,3	204,7
Aanwezig eigen vermogen	78,9	625,9
Tekort (surplus)	– 167,4	421,2

De dekkingsgraad is de verhouding tussen de nettoactiva (totaal beleggingen + overige activa – schulden en overlopende passiva) en de pensioenverplichtingen. De dekkingsgraad bedraagt 108,0% (2007: 192,3%). De met het vereist eigen vermogen overeenkomende dekkingsgraad bedraagt 125,0% (2007: 130,2%).

Het minimaal vereist eigen vermogen komt overeen met een dekkingsgraad van 105,0% en bedraagt EUR 49,2 miljoen (2007: EUR 33,9 miljoen).

(bedragen in EUR miljoenen)

De ontwikkeling van de dekkingsgraad kan als volgt worden geanalyseerd:

	2008	2007
Dekkingsgraad begin van het jaar	192,3%	187,6%
Nieuwe aanspraken	- 2,4%	- 2,6%
Uitkeringen	1,0%	0,7%
Toeslagverlening	- 5,7%	- 6,4%
Wijzing marktrente voorziening pensioenverplichtingen	- 54,6%	27,4%
Beleggingsresultaat	- 49,3%	- 1,9%
Overige oorzaken (inclusief stelselwijziging en conversie reglement 2006-2008)	26,7%	- 12,5%
Dekkingsgraad eind van het jaar	108,0%	192,3%

Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale marktrente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. Deze benaderingswijze wordt gebruikt, omdat de reële rentetermijnstructuur niet rechtstreeks kan worden gebaseerd op marktinformatie.

De reële dekkingsgraad bedraagt 73,0% (2007: 114,8%) en is gebaseerd op een afgeleide reële marktrente van 1,8% (2007: 2,4%).

Het pensioenfonds heeft ingevolge artikel 138 van de Pensioenwet een langetermijnherstelplan bij DNB ingediend. Het herstelplan is erop gericht dat het pensioenfonds binnen vijftien jaar weer beschikt over het vereist eigen vermogen. Dit plan gaat uit van bestaand premiebeleid, indexeringsbeleid en beleggingsbeleid. Indien en zolang sprake is van een reservetekort, wordt jaarlijks 1/15 deel van het tekort als extra premie bij de werkgever in rekening gebracht. Voor 2009 bedraagt de extra premiebijdrage EUR 11,2 miljoen. Volgens de uitvoeringsovereenkomst en het indexeringsbeleid wordt bij een dekkingsgraad hoger dan 105,0% volledige indexering toegekend.

Het solvabiliteitsrisico wordt beïnvloed door de volgende financiële risico's: rentemismatchrisico, beleggingsrisico en verzekeringstechnisch risico.

Rentemismatchrisico

Rentemismatchrisico is het verschil in rentegevoeligheid tussen de portefeuille vastrentende waarden (voornamelijk obligaties) en de pensioenverplichtingen. De rentegevoeligheid van de verplichtingen is als gevolg van de langere looptijden hoger dan die van de portefeuille obligaties. Een daling van de

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

marktrente leidt tot een stijging van de waarde van de pensioenverplichtingen, die slechts voor een deel wordt gecompenseerd door een stijging van de waarde van de portefeuille obligaties.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten aan de hand van de modified duration. Dit is de met de contante waarde van rente en aflossing gewogen gemiddelde looptijd in jaren. De duration mismatch is het verschil tussen de duration van de pensioenverplichtingen en de naar omvang (ten opzichte van de pensioenverplichtingen) gewogen duration van de vastrentende waarden.

De modified duration van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen en de duration mismatch zijn als volgt:

	2008	2007
Vastrentende waarden	9	9
Vastrentende waarden gewogen ten opzichte van pensioenverplichtingen	6	8
Pensioenverplichtingen	23	20
Mismatch	17	12

Als de marktrente (rentetermijnstructuur) met één procentpunt stijgt, daalt de waarde van de vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen ongeveer met de modified duration als percentage. Bij een rentestijging daalt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verbetert. Bij een rentedaling stijgt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verslechtert. Een daling van de nominale marktrente met één procentpunt resulteert in een daling van de dekkingsgraad met ongeveer 17 procent (2007: ongeveer 12 procent). Hierbij is het effect van een renteverandering op de waarde van vastgoed en aandelen buiten beschouwing gelaten.

Beleggingsrisico

Vastgoedrisico

Vastgoedrisico is het risico dat de waarde van vastgoed en vastgoedaandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar categorie en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastgoed. De portefeuille vastgoed maakt ongeveer 8% (2007: 8%) uit van de totale beleggingen. Een waardedaling van de vastgoedbeleggingen met 10% resulteert in een daling van de dekkingsgraad met ongeveer 1 procentpunt (2007: ongeveer 2 procentpunten).

(bedragen in EUR miljoenen)

Aandelenrisico

Aandelenrisico is het risico dat de waarde van aandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost aandelen. De aandelenportefeuille maakt ongeveer 40% (2007: 45%) uit van de totale beleggingsportefeuille. Een waardedaling van de portefeuille met 10% resulteert in een daling van de dekkingsgraad met ongeveer 4 procentpunten (2007: ongeveer 9 procentpunten).

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van beleggingen verandert als gevolg van veranderingen in valutakoersen.

Van de beleggingen luidt omgerekend EUR 472,1 miljoen (2007: EUR 559,3 miljoen) in een andere valuta dan de euro.

De valutapositie (uitgedrukt in euro's) kan als volgt worden geanalyseerd:

	Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Totaal	Valuta- derivaten	Netto- positie
2008						
Amerikaanse dollar	41,8	179,3	108,1	329,2	- 316,5	12,7
Japanse yen	-	33,0	-	33,0	- 31,8	1,2
Britse pond	2,4	31,7	30,2	64,3	- 62,6	1,7
Overige valuta	-	19,6	26,0	45,6	- 30,4	15,2
Totaal	44,2	263,6	164,3	472,1	- 441,3	30,8
2007						
Amerikaanse dollar	51,9	255,4	99,2	406,5	- 406,6	- 0,1
Japanse yen	-	42,8	-	42,8	- 43,4	- 0,6
Britse pond	5,2	40,8	28,0	74,0	- 73,8	0,2
Overige valuta	-	35,9	0,1	36,0	- 35,7	0,3
Totaal	57,1	374,9	127,3	559,3	- 559,5	- 0,2

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

In overige valuta zijn begrepen de valuta van opkomende landen tot een bedrag van EUR 13,3 miljoen. Deze valutaposities worden overeenkomstig het valutahedgebeleid niet afgedekt. Ultimo 2007 zijn in de onder aandelen vermelde valutapositie in Amerikaanse dollars valuta van opkomende landen begrepen. De participaties in de betreffende beleggingsfondsen luiden in Amerikaanse dollars.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat tegenpartijen hun contractuele verplichtingen aan het pensioenfonds of de beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds participeert niet nakomen. Een specifiek risico van de beleggingsfondsen die in (vastgoed)aandelen en obligaties beleggen is het settlementrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen van transacties hun tegenprestatie niet leveren. Informatie over de kredietwaardigheid van de portefeuille op basis van credit ratings en over de spreiding van de portefeuille naar regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastrentende waarden. Ongeveer 78% (2007: 79%) van de totale portefeuille heeft de hoogste rating AAA. In de toelichting op de derivatenposities is informatie over de daarvoor verkregen zekerheden vermeld.

Verzekeringstechnisch risico

Het belangrijkste verzekeringstechnisch risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Omdat door toepassing van de AG-prognosetafels 2005-2050 met correcties voor ervaringssterfte al rekening wordt gehouden met een toekomstige verbetering van de levensverwachting, gaat het om het resterende langlevensrisico.

(bedragen in EUR miljoenen)

**Baten en lasten
pensioenactiviteiten**

① Premies	2008	2007
Werkgeversdeel	40,6	38,1
Werknemersdeel	9,3	8,0
Totaal	49,9	46,1

De kostendeekkende premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet bedraagt EUR 45,5 miljoen (2007: EUR 46,0 miljoen).

De kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:

Pensioenopbouw	19,8	19,7
Individuele salarisontwikkeling	8,4	8,8
Toegezegde indexering	–	–
Risicopremies overlijden en invaliditeit	4,2	3,9
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (inclusief excassokosten)	3,2	3,1
Solvabiliteitsopslag	9,9	10,5
Totaal	45,5	46,0

⑫ Waardeoverdrachten

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen.

Inkomende waardeoverdrachten	0,6	1,1
Uitgaande waardeoverdrachten	– 0,7	– 0,3
Totaal	– 0,1	0,8

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

13 Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende nominale waarde van de diensttijd-opbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Ook is hieronder opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van de individuele salarisontwikkeling.

	2008	2007
Pensioenopbouw actieve deelnemers	24,0	21,1
Individuele salarisontwikkeling actieve deelnemers	8,4	8,8
Totaal pensioenopbouw en individuele salarisontwikkeling	32,4	29,9
Toekomstige pensioenuitvoeringskosten	0,3	0,3
Totaal	32,7	30,2

14 Indexering

Onder indexering is opgenomen de toegekende indexering onder de middelloonregeling en het effect van de algemene salarisontwikkeling onder de eindloonregeling. Het effect van de individuele salarisontwikkeling is opgenomen onder pensioenopbouw.

Totaal	19,9	23,2
---------------	-------------	-------------

De pensioenrechten van deelnemers aan zowel de middelloonregeling als de eindloonregeling zijn per 1 januari 2009 verhoogd met 3,02% (1 januari 2008: 3,53%). De ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten zijn per 1 januari 2009 verhoogd met 2,5% (1 januari 2008: 1,5%).

15 Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de marktrente per balansdatum op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

Totaal	31,3	28,6
---------------	-------------	-------------

(bedragen in EUR miljoenen)

16 Wijziging marktrente

De waarde van de pensioenverplichtingen verandert onder invloed van veranderingen in de marktrente.

	2008	2007
Totaal	- 256,8	83,0

In 2008 is de afgeleide marktrente gedaald van 4,9% tot 3,5% en in 2007 gestegen van 4,3% tot 4,9%.

17 Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuair berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De hieronder opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen en kosten van de verslagperiode.

Onttrekking pensioenuitkeringen	6,5	5,0
Onttrekking pensioenuitvoeringskosten	0,1	0,1
Totaal	6,6	5,1

18 Pensioenrechten waardeoverdrachten

Hieronder zijn opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot inkomende waardeoverdrachten en de onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot uitgaande waardeoverdrachten.

Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	- 0,6	- 1,1
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	0,7	0,3
Totaal	0,1	- 0,8

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

19 Wijziging actuariële grondslagen

Deze toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen in 2007 heeft betrekking op de (verwachte) verbetering van de levensverwachting.

	2008	2007
Overgang op overlevingstafels GBM/V 2000-2005	–	– 6,6
Vrijval voorziening aanpassing sterftegrondslagen	–	5,7
Per saldo	–	– 0,9
Correctiefactoren gebaseerd op waarnemingen werkende bevolking	–	– 11,8
Overgang op AG-prognosetafels 2005-2050	–	– 20,0
Totaal	–	– 32,7

20 Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Onder overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen zijn opgenomen: actuariële resultaten en mutaties in de pensioenverplichtingen die niet onder een ander hoofd zijn opgenomen.

Actuariële resultaten, per saldo	2,5	0,8
Pensioenopbouw arbeidsongeschikte deelnemers en arbeidsongeschiktheidspensioen (revalidering)	–	0,5
Wijziging pensioenregeling	13,7	–
Overig	–	0,5
Totaal	16,2	1,8

21 Pensioenuitkeringen

Ouderdompensioen	4,8	3,6
Partnerpensioen en wezenpensioen	0,3	0,3
Arbeidsongeschiktheidspensioen	1,3	1,2
Totaal	6,4	5,1

(bedragen in EUR miljoenen)

22 Pensioenuitvoeringskosten

Dit betreft de kosten met betrekking tot de uitvoering van de pensioenregeling. De kosten van vermogensbeheer zijn hierin niet begrepen.

	2008	2007
Kosten pensioenuitvoering en bestuursondersteuning	2,7	2,2
Overige kosten	0,4	0,2
Totaal	3,1	2,4

**Baten en lasten
beleggings-
activiteiten**
23 Beleggingsopbrengsten

Onder beleggingsopbrengsten zijn opgenomen de op de verslagperiode betrekking hebbende:

- > directe beleggingsopbrengsten (rente en door beleggingsfondsen uitgekeerd dividend);
- > indirecte beleggingsopbrengsten (waardeveranderingen inclusief valutakoersverschillen);
- > kosten van vermogensbeheer (exclusief kosten ten laste van beleggingsfondsen).

	Direct	Prijs- verandering	Valuta- verandering	Totaal
2008				
Vastgoed	1,5	- 34,4	4,1	- 28,8
Aandelen	-	- 264,2	3,8	- 260,4
Aandelenderivaten	-	- 0,3	-	- 0,3
Vastrentende waarden	0,7	16,5	- 2,1	15,1
Rentederivaten	-	0,1	-	0,1
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	2,2	- 282,3	5,8	- 274,3
Valutaderivaten	5,3	-	- 12,0	- 6,7
Totaal vóór kosten	7,5	- 282,3	- 6,2	- 281,0
Kosten van vermogensbeheer				- 1,3
Totaal				- 282,3

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

	Direct	Prijs- verandering	Valuta- verandering	Totaal
2007				
Vastgoed	1,3	- 16,4	- 5,2	- 20,3
Vastgoedderivaten	-	- 0,2	-	- 0,2
Aandelen	-	29,8	- 20,9	8,9
Vastrentende waarden	0,3	14,3	- 8,7	5,9
Rentederivaten	-	1,7	-	1,7
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	1,6	29,2	- 34,8	- 4,0
Valutaderivaten	- 3,0	-	48,3	45,3
Totaal vóór kosten	- 1,4	29,2	13,5	41,3
Kosten van vermogensbeheer				- 1,3
Totaal				40,0

24 Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten

	2008	2007
Resultaat deelnemingen	0,2	0,2
Opslag termijnbetaling	0,9	0,8
Rentelasten	- 0,8	- 0,4
Totaal	0,3	0,6

(bedragen in EUR miljoenen)

Actuariële analyse**van het resultaat** Het resultaat kan als volgt worden geanalyseerd naar technische

winst- en verliesbronnen:

	2008	2007
Resultaat op beleggingen en verplichtingen	– 570,1	95,0
Resultaat op premies	14,2	13,1
Resultaat op waardeoverdrachten	–	–
Resultaat op pensioenuitkeringen	0,1	– 0,1
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	–	0,5
Wijziging actuariële grondslagen	–	– 32,7
Actuariële resultaten	2,5	1,3
Resultaat op indexering	– 19,9	– 23,2
Overige resultaten	13,7	0,5
Totaal	– 559,5	54,4

Resultaat op beleggingen en verplichtingen

Resultaat beleggingsactiviteiten	– 282,0	40,6
Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen	– 31,3	– 28,6
Wijziging markttrente voorziening pensioenverplichtingen	– 256,8	83,0
Totaal	– 570,1	95,0

Het resultaat op beleggingen en verplichtingen is gelijk aan het resultaat beleggingsactiviteiten verminderd met de technisch benodigde interest. Het rendement op de totale beleggingsportefeuille over 2008 bedraagt negatief 21,3% tegen positief 3,4% over 2007. De rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen is in 2008 gebaseerd op een rekenrente van 4,7% (2007: 4,1%). Dit is de éénjaarsmarkttrente volgens de rentetermijnstructuur primo jaar. De afgeleide markttrente is in 2008 gedaald van 4,9% tot 3,5% (2007: gestegen van 4,3% tot 4,9%).

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

Resultaat op premies	2008	2007
Premies	49,9	46,1
Beschikbaar voor administratiekosten	- 3,0	- 2,8
Beschikbaar voor excassokosten	- 0,3	- 0,3
Beschikbaar voor pensioenopbouw en individuele salarisontwikkeling	46,6	43,0
Pensioenopbouw actieve deelnemers	- 24,0	- 21,1
Individuele salarisontwikkeling actieve deelnemers	- 8,4	- 8,8
Totaal	14,2	13,1

De premies worden aangewend voor onder meer de inkoop van pensioenrechten, kostendekking en versterking van het eigen vermogen. Er is geen specifiek voor de financiering van voorwaardelijke indexering bestemde premiecomponent overeengekomen. Het resultaat op premie wordt aangewend voor versterking van het eigen vermogen.

Wijziging actuariële grondslagen

Totaal	-	- 32,7
---------------	----------	---------------

De wijziging actuariële grondslagen in 2007 betreft de overgang op nieuwe overlevingsgrondslagen waarbij tevens rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen op basis van de door het Actuarieel Genootschap uitgebrachte generatietafels. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking.

Actuariële resultaten

Sterfte	0,4	0,8
Arbeidsongeschiktheid	2,5	0,5
Flexibele keuzemogelijkheden	- 0,4	- 0,1
Overig	-	0,1
Totaal	2,5	1,3

(bedragen in EUR miljoenen)

Op sterfte is een voordelig resultaat geboekt van EUR 0,4 miljoen (2007: voordelig EUR 0,8 miljoen), bestaande uit een winst op het kortlevenrisico van EUR 1,4 miljoen (2007: winst EUR 0,7 miljoen) en een verlies op het langlevensrisico van EUR 1,0 miljoen (2007: winst EUR 0,1 miljoen).

Het resultaat op arbeidsongeschiktheid bestaat voornamelijk uit het voordelige verschil tussen de gevraagde risicopremie en de benodigde toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van arbeidsongeschiktheid.

Resultaat op indexering	2008	2007
Beschikbaar uit premies	–	–
Indexering en algemene salarisontwikkeling	– 19,9	– 23,2
Totaal	– 19,9	– 23,2

De indexering van de pensioenrechten van actieve deelnemers en de indexering van de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten worden gefinancierd uit de reserves van het pensioenfonds. Zij vinden hun oorsprong in het overrendement (resultaat op beleggingen en verplichtingen).

Overige resultaten

Wijziging pensioenregeling	13,7	–
Overig	–	0,5
Totaal	13,7	0,5

De pensioenregeling is per 1 januari 2008 gewijzigd. De opgebouwde pensioenrechten op basis van de reglementen 2006A en 2006B zijn per deze datum omgezet in extra aanspraken op ouderdomspensioen op basis van de reglementen 2008A en 2008B. De conversie is verwerkt als interne collectieve waardeoverdracht. Toepassing van sekseneutrale tarieven resulteert in verlaging van de voorziening pensioenverplichtingen met EUR 3,8 miljoen. Verder is bij de conversie uitgegaan van een rekenrente van 4,0%. De voorziening pensioenverplichtingen wordt bepaald op basis van marktrente. Het effect van het verschil in rekenrente bedraagt EUR 9,9 miljoen.

(bedragen in EUR miljoenen)

Overige informatie **Verbonden partijen**

Het beheer van het pensioenfonds (pensioenuitvoering, bestuursondersteuning en vermogensbeheer) is ondergebracht bij Blue Sky Group B.V. Het pensioenfonds bezit gezamenlijk met Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM en Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM alle aandelen in Blue Sky Group (elk eenderde deel). De dienstverlening aan de aandeelhouders maakt ongeveer 85% (2007: 85%) uit van de totale omzet van Blue Sky Group. De overeenkomsten van dienstverlening zijn afgesloten op basis van marktconforme tarieven.

Medewerkers

Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst.

Bezoldiging bestuurders

Het pensioenfonds heeft een bezoldigde voorzitter. Onder verwijzing naar artikel 383 Titel 9, Boek 2 BW blijft vermelding van de bezoldiging achterwege.

Honorarium accountant

De accountantskosten zoals bedoeld in artikel 382a Titel 9, Boek 2 BW bedragen EUR 70 duizend (2007: EUR 64 duizend). De kosten hebben nagenoeg volledig betrekking op de controle van de jaarrekening.

Belastingen

Het pensioenfonds is op grond van de aard van de activiteiten vrijgesteld van belastingheffing voor de vennootschapsbelasting.

Amstelveen, 2 juni 2009

Het bestuur van de Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel	
E.J.J.A. van Halder	P.M. Schelvis RA
vicevoorzitter	vicevoorzitter

Financiële

opzet Tussen Koninklijke Luchtvaart Maatschappij N.V. en Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel ('het fonds') is een financieringsovereenkomst afgesloten waarin de financiering van het fonds is geregeld en de toe te passen grondslagen en methodieken zijn omschreven. De bijlage waarin de financiële opzet is beschreven, is tevens de ABTN van het Fonds.

De bedragen, door het fonds benodigd ter voldoening van de pensioenverplichtingen, worden berekend met gebruikmaking van methoden en grondslagen zoals deze in de grondslagen van de jaarrekening zijn omschreven. De premie, die wordt uitgedrukt als percentage van de som van de bijdragegrondslagen van de deelnemers van het fonds wordt vastgesteld in overleg tussen KLM en VNC. KLM en het fonds kunnen, na overeenstemming daarover tussen KLM en de genoemde vakbond en na overleg met de actuaris, overeenkomen dat gedurende een bepaalde periode een andere premie wordt betaald.

De hoofdlijnen van het beleggingsbeleid van het fonds zijn vastgelegd in een door het Bestuur van het fonds vastgesteld beleggingsplan.

De uitvoering van de pensioenregeling is door het fonds uitbesteed aan Blue Sky Group B.V. Deze organisatie verzorgt het vermogensbeheer, de administratie, de uitvoering en de advisering over de pensioenregeling en de bestuursondersteuning aan Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel. De kosten verbonden aan de uitvoering van de pensioenregeling(en) zijn voor rekening van het fonds. Direct op de beleggingen betrekking hebbende kosten drukken rechtstreeks op de opbrengst van de beleggingen.

In de financieringsovereenkomst staat voorgeschreven dat het fonds de volgende reserves en voorzieningen aanhoudt:

- > Algemene reserve;
- > Voorziening pensioenverplichtingen;
- > Voorziening invaliditeitsrisico.

Slechts voor zover door KLM, in overleg met de betreffende vakbond, schriftelijk toegestaan mogen andere voorzieningen of reserves worden gevormd.

Bestemming

van het resultaat Het fonds brengt aan het eind van ieder boekjaar het Saldo van baten en lasten ten gunste of ten laste van de reserves volgens de systematiek van de ABTN.

Gebeurtenissen

na balansdatum Medio februari 2009 was sprake van een dekkingstekort (dekkingsgraad lager dan 105%). Dit is gemeld aan de toezichthouder De Nederlandsche Bank. Naar aanleiding van dit dekkingstekort is in april een korte termijn herstelplan ingediend.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel te Amstelveen is aan Mercer Certificering B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2008.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de fondsmiddelen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

In overeenstemming met de richtlijn “Samenwerking tussen accountant en actuaris ter zake van de controle van verantwoordingen van verzekeringsinstellingen” heeft de accountant van het pensioenfonds mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid en de volledigheid van de administratieve basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeelsvorming van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens en de bevindingen van de accountant ten aanzien hiervan zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt voor mijn beoordelingswerkzaamheden heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht:

- > heb ik ondermeer onderzocht of de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld, en
- > heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten. Ik heb mij een oordeel gevormd over de waarschijnlijkheid waarmee het pensioenfonds de tot balansdatum aangepane verplichtingen zal kunnen nakomen.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Met inachtneming van het voorafgaande en het navolgende verklaar ik dat naar mijn overtuiging is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningregels en uitgangspunten, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum ten minste gelijk aan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Gemeten naar de wettelijke maatstaf is ten aanzien van de verplichtingen, aangegaan tot balansdatum, sprake van een reservetekort.

De vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel is naar mijn mening onvoldoende, vanwege het reservetekort. Daarbij is bepalend de mate van waarschijnlijkheid dat het pensioenfonds zal kunnen voldoen aan de verplichtingen, aangegaan tot balansdatum, in aanmerking nemend het streven inzake toeslagen, zoals aan verzekerden meegedeeld en de in wet- en regelgeving opgenomen criteria. De maatregelen, genomen tot herstel van de financiële positie, zijn daarbij betrokken.

Amstelveen, 2 juni 2009

Drs. W. Brugman AAG
verbonden aan Mercer Certificering B.V.

Accountants- verklaring Verklaring betreffende de jaarrekening

Wij hebben de in dit verslag opgenomen jaarrekening 2008 van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel KLM te Amstelveen bestaande uit de balans per 31 december 2008 en de rekening van baten en lasten over 2008 met de toelichting gecontroleerd.

Verantwoordelijkheid van het Bestuur

Het bestuur van het Pensioenfonds is verantwoordelijk voor het opmaken van de jaarrekening die het vermogen en het resultaat getrouw dient weer te geven, alsmede voor het opstellen van het bestuursverslag, beide in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. Deze verantwoordelijkheid omvat onder meer: het ontwerpen, invoeren en het in stand houden van een intern beheersingssysteem relevant voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat, zodanig dat deze geen afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten bevat, het kiezen en toepassen van aanvaardbare grondslagen voor financiële verslaggeving en het maken van schattingen die onder de gegeven omstandigheden redelijk zijn.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de jaarrekening op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht. Dienovereenkomstig zijn wij verplicht te voldoen aan de voor ons geldende gedragsnormen en zijn wij gehouden onze controle zodanig te plannen en uit te voeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening. De keuze van de uit te voeren werkzaamheden is afhankelijk van de professionele oordeelsvorming van de accountant, waaronder begrepen zijn de beoordeling van de risico's van afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten. In die beoordeling neemt de accountant in aanmerking het voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat relevante interne beheersingssysteem, teneinde een verantwoorde keuze te kunnen maken van de controlewerkzaamheden die onder de gegeven omstandigheden adequaat zijn maar die niet tot doel hebben een oordeel te geven over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem van het Pensioenfonds. Tevens omvat een controle onder meer een evaluatie van de aanvaardbaarheid van de toegepaste grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van schattingen die het bestuur van het Pensioenfonds heeft gemaakt, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel KLM per 31 december 2008 en van het resultaat over 2008 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verklaring betreffende andere wettelijke voorschriften

Op grond van de wettelijke verplichting ingevolge artikel 2:393 lid 5 onder f BW melden wij dat het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening zoals vereist in artikel 2:391 lid 4 BW.

Amstelveen, 2 juni 2009

KPMG ACCOUNTANTS N.V.

J.J.M. de Bruijn RA

Bijlagen

Stichting Pensioenfonds
KLM-Cabinepersoneel

3

Deelnemersbestand

Personen met aanspraak op nog niet ingegaan pensioen

	Deelnemers	Gewezen deelnemers
Aantal per einde vorig verslagjaar	8.404	2.555
Bij wegens		
> (Her)indiensttreding	651	–
> Uitdiensttreding	–	211
> Toekenning van een pensioen	–	–
> Afloop arbeidsongeschiktheidspensioen	4	–
> Revalidatie	3	2
> Overige oorzaken	2	–
Af wegens		
> Invaliditeit	8	2
> Overlijden	1	1
> Toekenning van een ouderdomspensioen	25	70
> Uitdiensttreding	211	–
> Emigratie/afkoop/overdracht	–	21
> Afloop arbeidsongeschiktheidspensioen	–	–
> Afloop wezenpensioen	–	–
> Revalidatie	–	–
> Herindiensttreding	–	1
> Overige oorzaken	1	2
Aantal per einde verslagjaar	8.818	2.671

Pensioengerechtigden

Ouderdoms- pensioen	Nabestaanden- pensioen	Wezen- pensioen	Invalideits- pensioen	Totaal pensioengerechtigden
291	26	24	204	545
-	-	-	-	-
-	-	-	-	-
96	1	2	10	109
-	-	-	-	-
-	-	-	-	-
-	-	-	-	-
-	-	-	-	-
-	-	-	1	1
-	-	-	1	1
-	-	-	-	-
5	-	-	-	5
-	-	-	4	4
-	-	3	-	3
-	-	-	5	5
-	-	-	-	-
2	-	-	-	2
380	27	23	203	633

Ontwikkelingen 1999 – 2008

	2008	2007
Aantal deelnemers	8.818	8.404
> Mannen	1.528	1.453
> Vrouwen	7.290	6.951
Aantal gewezen deelnemers	2.671	2.555
> Mannen	228	210
> Vrouwen	2.443	2.345
Aantal pensioengerechtigden	633	545
Ouderdompensioen	380	291
> Mannen	38	27
> Vrouwen	342	264
Nabestaandenpensioen	27	26
Wezenpensioen	23	24
Invaliditeitspensioen	203	204
> Mannen	18	18
> Vrouwen	185	186
(bedragen in EUR miljoenen)		
Premies	51	46
Pensioenuitkeringen	6	5
Voorziening pensioenverplichtingen	983	662
Beleggingen		
Vastgoed	85	104
Aandelen	421	584
Vastrentende waarden	602	578
Overig	- 47	36
Totaal	1.061	1.302
Totaalrendement	- 21,3%	3,4%

2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999
8.094	7.752	7.542	7.067	7.233	7.201	6.848	6.747
1.387	1.300	1.255	1.185	1.187	1.188	1.143	1.090
6.707	6.452	6.287	5.882	6.046	6.013	5.705	5.657
2.413	2.312	2.125	2.196	1.928	1.761	1.545	1.254
200	193	177	178	145	129	104	69
2.213	2.119	1.948	2.018	1.783	1.632	1.441	1.185
526	497	472	437	376	347	304	227
233	207	162	125	85	77	70	55
21	19	14	10	4	3	2	0
212	188	148	115	81	74	68	55
22	19	17	16	15	11	10	10
19	17	15	13	13	7	7	6
252	254	278	283	263	252	217	156
24	24	24	24	26	26	20	13
228	230	254	259	237	226	197	143
42	51	46	53	45	43	43	39
4	4	3	2	2	2	1	3
672	637	542	579	506	447	394	340
138	88	69	67	61	63	54	48
614	588	392	389	259	299	280	300
455	394	354	237	240	232	241	201
15	- 31	45	35	9	- 1	6	2
1.222	1.039	860	728	569	593	581	551
11,8%	15,9%	11,9%	17,9%	- 10,6%	- 3,9%	0,2%	20,7%

Colofon

Uitgegeven door:

Stichting Pensioenfonds

KLM-Cabinepersoneel T 020 426 62 30

Prof. E.M. Meijerslaan 1 F 020 426 63 85

Postbus 123 E pensioenservice@klmcabinefonds.nl

1180 AC Amstelveen I www.klmcabinefonds.nl

Coördinatie

Blue Sky Group B.V. >Amstelveen

Tekst

Blue Sky Group

Fotografie

Funcke Ontwerpers BNO >Haarlem

Vormgeving

Funcke Ontwerpers BNO >Haarlem

Realisatie

C&F Report Amsterdam B.V.

Druk

LenoirSchuring >Amstelveen

08

Jaarverslag

De uitvoering van de
KLM-pensioenregelingen
is ondergebracht bij
Blue Sky Group.

Blue Sky Group
Prof. E.M. Meijerslaan 1
Postbus 123
1180 AC Amstelveen